

Historia de España

2º Bacharelato

IES FONTEXERÍA

CALENDARIO DE EXAMES

1ª AVALIACIÓN	1º PARCIAL	2º PARCIAL	RECUPERACIÓN
2º AVALIACIÓN	1º PARCIAL	2º PARCIAL	RECUPERACIÓN
3º AVALIACIÓN	1º PARCIAL	2º PARCIAL	
PROBA FINAL			

Nas 3 avaliacións realizaranse dous parciais, non se fai media con menos de 3 e respéctanse os exames aprobados sendo obxecto de recuperación só os suspensos no caso de que a nota media non sexa 4,5 ou superior, nese caso se consideraría superada a avaliación. A nota máxima que se pode acadar nos exames é de 9 puntos. O comportamento na aula, o traballo desenvolvido na mesma e a actitude cara aos compañeiros e profesor cualificaranse co máximo de 1 punto e complementan a nota final.

Na 3ª avaliación non hai recuperación pasando a cualificación das dúas probas a facer media coas do resto do curso para determinar a nota final

Procederase á realización de probas de recuperación dos parciais suspensos ó comezo da seguinte avaliación, dita proba cualificarase sobre 10 puntos (Cando se supere a proba de recuperación está computará a efectos da media final do curso como 4,5, independentemente da puntuación superior obtida). No caso de non superar os mínimos esixibles da materia procederíase á realización dunha proba final na avaliación extraordinaria con toda a materia, tamén cualificada sobre 10 puntos.

RELACIÓN DE CONTIDOS

1ª Avaliación	
	Preguntas a desenvolver en +/- unha cara de folio, 40 liñas.
Bloque 1 <u>Séculos XVI-XVII</u> 1ª Av. 1º parcial	1. A nova monarquía dos Reis Católicos (unión dinástica, reorganización político-administrativa). 2. A configuración do imperio español no século XVI (a herdanza de Carlos I, os cambios en tempos de Felipe II: rebelión de Flandres, incorporación de Portugal, guerra contra Inglaterra). 3. A crise do século XVII: aspectos socioeconómicos e políticos (crise demográfica e económica, as reformas de Olivares e a crise da monarquía). 4. Economía e sociedade na Galicia dos Austrias (a agricultura e as súas transformacións, a importancia da pesca na Galicia litoral, a estrutura social: sociedade rendista e peso da fidalguía). 5. Conquista e colonización de América: Leis de Indias, revolución dos prezos.
Bloque 2: <u>Século XVIII</u> 1ª Av. 2º parcial	6. O cambio dinástico e a guerra de Sucesión (causas da guerra, bandos en conflito, a paz de Utrecht) 7. Os Decretos de Nova Planta e os seus efectos. 8. O reformismo borbónico en Galicia (a matrícula do mar, o arsenal de Ferrol, a apertura do comercio colonial). 9. A Ilustración en España. 10. O papel da muller na Idade Moderna
2ª Avaliación	
	Composición de texto histórico
Bloques 5-8: <u>Século XIX</u> 2ª Av. 1º parcial 1/6 2º parcial 7/12	1. A crise da monarquía absoluta (abdicacións, ocupación napoleónica). 2. As Cortes de Cádiz e a constitución de 1812. 3. A restauración de Fernando VII e do absolutismo (as etapas do reinado). 4. A construción do estado liberal (principios do liberalismo e diferenzas entre as diferentes familias políticas). 5. A Revolución Gloriosa e a constitución de 1869. 6. A I República (proxecto de constitución federal e cantonalismo). 7. A Restauración (retorno da monarquía; constitución de 1876 e vida política). 8. A cuestión nacional no último terzo do século XIX. 9. A reforma agraria liberal: as desamortizacións 10. Os principais sectores industriais e o papel do ferrocarril. 11. O movemento obreiro (Sexenio Democrático e Restauración). 12. A evolución da sociedade no século XIX (con especial atención á situación da muller).

3ª Avaliación

	Composición de texto histórico
Bloques 9-12: <u>Séculos XX-XXI</u> 3º Av 1º parcial 13/17 2ª parcial 18/24	13. A crise da Restauración: a quebra do sistema, a crise de 1917, os gobernos de concentración e a guerra de Marrocos. 14. A ditadura de Primo de Rivera (golpe de estado e etapas: delimitación temporal e características principais). 15. O establecemento da II República (forzas políticas e constitución de 1931). 16. As principais reformas da II República 17. A Guerra Civil: sublevación, bandos en conflito e a súa dimensión internacional. 18. O franquismo: características e institucionalización. 19. O franquismo: as formas de oposición ao Réxime. 20. O franquismo: política económica. 21. A Transición e a consolidación da democracia. 22. A situación da muller no século XX (II República, franquismo, gobernos da democracia). 23. España en Europa e no mundo (entrada na CEE, integración na política internacional, participación en conflitos bélicos e misións humanitarias e de paz). 24. Evolución e cambios na España actual (os retos da globalización económica e cultural, o estado de benestar...

ESTRUTURA PROBA Hª DE ESPAÑA ABAU 2023/24.

-O exame mantén a súa estrutura de catro preguntas:

-Pregunta 1 con dous apartados (definición de termos e tema) e preguntas 2, 3 e 4 (composicións históricas).

-O alumnado debe responder a dúas preguntas, que poden ser tanto a pregunta 1 e unha composición como dúas composicións históricas.

-Mantéñense tamén as valoracións das preguntas.

Con todo, os cambios nos contidos obrigan a realizar algúns axustes na distribución interna da materia:

Definicións de termos (proposta de 8 termos a elixir 4):

A repartición da proposta será: 2 termos dos séculos XVI ao XVIII, 3 termos do século XIX e 3 termos dos séculos XX-XXI. A extensión recomendada é dun máximo de 5 liñas. Para que a resposta se considere perfecta e merecedora dun 10 (0,5 puntos), deberá alcanzar o nivel máximo de cualificación nos parámetros de coñecementos e redacción e non superar as 5 liñas de extensión.

Tema a desenvolver (4 temas a elixir 1):

A repartición dos temas será de 2 temas dos séculos XVI-XVII e 2 temas do século XVIII, cada un deles con valor de ata 3 puntos. A extensión recomendada é dun máximo de 40 liñas. Para que a resposta se considere perfecta e merecedora dun 10 (3 puntos), deberá alcanzar o nivel máximo de cualificación nos parámetros de coñecementos e redacción e non superar 40 liñas de extensión.

O sistema de penalizacións por exceso de liñas substitúese polo criterio único de NON VALORAR A PARTE DA RESPOSTA QUE EXCEDA DA EXTENSIÓN FIXADA.

Composicións:

Pregunta 2. Composición do século XIX.

Pregunta 3. Composición dos séculos XX-XXI.

Pregunta 4. Composición de cronoloxía aleatoria (século XIX ou séculos XX-XXI).

A composición constará dun máximo de tres documentos, podendo tratarse só de textos ou de textos e unha pequena táboa. Algún deses documentos poderá referirse eventualmente á realidade galega. As composicións de texto histórico non teñen unha extensión recomendada. O alumnado pode dedicarlle a extensión que considere conveniente.

Pola miña parte engado que tamén hai que ter en conta a limitación temporal. Para realizar o exercicio, na ABAU, só dispoñeredes de 90 minutos e de 7 carillas útiles para escribir.

Orientacións sobre a Interpretación da rúbrica da Composición de texto histórico.

As rúbricas inclúen tres parámetros de valoración: nivel de coñecementos (contidos), capacidade de análise (uso dos documentos) e capacidade de expresión (redacción).

O nivel de coñecementos valora a inclusión na redacción de contidos teóricos que teñan relación cos documentos e expliquen as cuestións sinaladas no encabezamento da proba como “cuestións a atender”. Para iso, a redacción deberá referirse aos seus antecedentes, o contexto político, económico ou social no que se inscriben, as súas características máis salientables, os protagonistas máis relevantes (de ser o caso), as súas consecuencias ou efectos futuros...

Para alcanzar o **aprobado** neste apartado o alumnado deberá:

- ofrecer unha explicación básica dos aspectos sinalados no encabezado da composición como “cuestións a atender”

Para alcanzar o **notable** neste apartado, ademais do anterior, o alumnado deberá:

- ofrecer unha explicación extensa das “cuestións a atender”

Para alcanzar o **sobresaliente** neste apartado, ademais do anterior, o alumnado deberá:

- ofrecer unha explicación en profundidade das “cuestións a atender”, engadindo precisións pertinentes sobre o tema do que versan os textos.

O uso dos documentos valora a utilización dos documentos como fonte histórica, tendo en conta que o exercicio non ten como obxectivo responder a unha hipotética pregunta teórica, senón explicar unha realidade partindo dos documentos, a información que os acompaña e os coñecementos do alumnado.

Usar os documentos non significa parafrasealos (volver a copialos). A redacción dun texto que se limite a repetir o que din os documentos será cualificada como suspenso, do mesmo xeito que a elaboración dunha resposta puramente teórica.

Para alcanzar o **aprobado** neste apartado o alumnado deberá:

-citar os documentos na redacción, facendo unha alusión simple ós mesmos (por ex.: “como di o documento 1”) ou ben empregando unha frase significativa do documento (por ex.: “esperábase que a construción do ferrocarril facilitara a articulación do mercado interior, como indica documento 3 ó sinalar *A inauguración do ferrocarril a Aranzuez é o primeiro paso que dá a capital da monarquía cara ao mar*) (composición sobre os principais sectores industriais da ABAU de setembro de 2018).

Para alcanzar o **notable** neste apartado, ademais do anterior, o alumnado deberá:

-analizar parte do contido dos documentos (destacar e explicar algunha das ideas que figuren neles).

Para alcanzar o **sobresaliente** neste apartado, ademais do anterior, o alumnado deberá:

-afondar nas ideas recollidas nos documentos e ter en conta os intereses ou obxectivos que se defenden nos mesmos. Para iso deberá prestar atención á súa orixe, ó medio no que foron publicados ou á data de publicación.(Por exemplo, no caso da composición sobre os principais sectores industriais da ABAU de setembro de 2018, cabería referirse á orixe catalá do autor do documento 1 para explicar o ton do texto e algunhas afirmacións esaxeradas como *Non hai probablemente industria algunha que non teña en Cataluña a súa representación*. Pola súa banda, o feito de que o documento 2 presente datos elaborados por un historiador permite o achegamento á visión académica da cuestión formulada. Finalmente, a natureza xornalística e a adscrición conservadora do xornal no que aparece o documento 3 permite entender a insistencia do parágrafo nos bos augurios para o futuro do país). En calquera caso, non se trata de incluír esta información nun apartado específico, senón de integralo no texto, sen cortar a narración.

A **capacidade de expresión** valora:

- A corrección da redacción: o alumnado debe ter capacidade para desenvolver un texto correcto desde o punto de vista ortográfico e gramatical.
- O uso dun vocabulario axeitado (promulgar, pronunciamento, carta outorgada...)
- A capacidade do alumnado para:
 - a) articular axeitadamente o texto: con carácter xeral, isto supón desenvolver unha redacción que conte con introdución(que sirva para encadrar o tema no período histórico no que se inscribe e facer referencia a algunha das súas características xerais), corpo do texto (que sirva para explicar a realidade histórica na que se inscriben os documentos), e unha breve conclusión (que sirva para valorar a relevancia do tema,-é dicir, para sinalar por que foi importante- e para referirse á súa evolución posterior, -isto é, ás súas consecuencias ou ó que pasou despois-).
 - b) desenvolver un fío argumental que permita relacionar os documentos entre si. Non se trata de comentar os textos individualmente, senón de integrar os comentarios nunha redacción (seguindo a orde das “cuestións a atender” que figuran no enunciado da propia composición ou desenvolvendo unha orde alternativa, tras facer un pequeno esquema previo das cuestións a tratar).

A composición de texto histórico consiste nunha redacción baseada no comentario de varios textos relacionados entre si.

Debe facerse unha lectura atenta aos documentos, en profundidade, facendo ao mesmo tempo unha ordenación e xerarquización das ideas. Isto servirá para non repetir ou resumir os contidos á hora de organizar a composición e permitirá distinguir o esencial do secundario, identificando personaxes, institucións ou acontecementos que poidan ser obxecto de comentario posterior. Para este traballo previo é fundamental subliñar, anotar nas marxes, enumerar as liñas para despois situar facilmente os feitos. Le ben os documentos aportados e organiza a información que relacionas con eles. Planifica a túa composición e lembra a súa estrutura antes de comezar a escribir. A orde é fundamental.

A composición de texto ten que ser un texto unitario, as diferentes partes do exercicio deben estar integradas, sen saltos bruscos na redacción. Organízaa en parágrafos. Cada idea debe estar presente nun parágrafo propio. Deste xeito gañarás en claridade. Non fagas

parágrafos dunha oración: semellarán unha lista de ideas sen conexión, carente da necesaria argumentación.

Para contextualizar historicamente os diversos textos, non te limites a dar unha data, tes que ter en conta o contexto no que se encadran os documentos. Analizaranse, pois, as causas, as consecuencias, os intereses que defenden, os obxectivos que se pretenden. Recorda que sempre tes que aportar información, clarear os documentos, establecer relacións, sacar conclusións, identificar os personaxes, etc.

Toda composición debe facerse partindo dos documentos, non á marxe deles. O traballo sobre documentos debe demostrar que tes capacidade para poñer os teus coñecementos xerais en correcta relación cos contidos dos documentos concretos e pode aportar explicacións e comentarios propios. Recorda que a composición é un comentario único, non unha agregación de comentarios independentes, polo que a túa redacción debe integrar todos os documentos propostos. É imprescindible que desenvolvas unha serie de automatismos para a mención dos documentos xa que terás que citalos ó longo do teu exercicio (por exemplo: “como aparece no doc.1”, “ó que fai mención o doc.1”).

Terase en conta a forma de redacción, explicando correctamente e con coherencia as ideas aportadas. Teranse en conta as normas ortográficas e outras pautas básicas da linguaxe escrita (precisión no léxico, sintaxe correcta, claridade na expresión), así como tamén a presentación do exercicio.

As valoracións propias que se podan facer deben basearse en criterios de coñecemento histórico e non en opinións persoais de tipo ético.

Estas pautas podémolas estruturar no momento de facer a composición da seguinte forma:

1. INTRODUCCIÓN • Referencia inicial ao tema que presente o eixe central dos textos. • Contextualización de cada un, ou do conxunto dos documentos no seu período histórico concreto. • Identificación breve do contido en cada documento. • Non é necesario facer unha clasificación dos textos, máis ben debe evitarse para non perder a coherencia do conxunto.

2. DESENVOLVEMENTO • Caracterizar cada documento, recollendo as ideas fundamentais. Esta caracterización non debe referirse a cada texto como algo illado, senón que se debería salientar as relacións que existen entre eles: diferencias ou semellanzas, ideas que comparten ou nas que se opoñen, feitos históricos relacionados, etc. • É moi importante organizar a información, cunha exposición ordenada, e tendo en conta aspectos como as ideas principais e secundarias, relacións causa-efecto, personaxes ou acontecementos que deban comentarse.

3. CONCLUSIÓN • Facer unha síntese que centre a idea ou ideas fundamentais da análise, comentando tamén, se é posible, o interese e repercusión histórica dos documentos: consecuencias e efectos dos feitos históricos contidos nos textos. • Cando se desexa facer unha valoración persoal, esta debe ser sempre histórica, nunca ética.

NON DEBE FACERSE	DEBE FACERSE
------------------	--------------

Limitarse a reproducir os documentos (paráfrase). Non utilizar os documentos. O exercicio non ten como obxectivo responder a unha hipotética pregunta teórica, senón explicar unha realidade histórica partindo dos documentos e da información que os acompaña.	Utilizar os documentos na redacción (como mínimo citalos no texto redactado. Valoraranse referencias adicionais: datos ou argumentos que figuren neles). Contextualizar os documentos (como mínimo incluír unha explicación básica sobre a etapa histórica na que se sitúan. Valoraranse referencias adicionais sobre a data de publicación e a orixe dos textos). Analizar os documentos (como mínimo referirse a unha das ideas que figuren neles. Valorarase a introdución de ideas adicionais) -completar a información dos documentos (introducir contidos teóricos que teñan relación cos documentos e permitan responder as cuestións sinaladas no encabezamento da proba como “cuestións a atender”). Desenvolver un fío argumental que permita relacionar os documentos entre si (seguir a orde das “cuestións a atender” ou desenvolver unha orde alternativa).
--	---

BLOQUE 1

1. **A nova monarquía dos Reis Católicos** (unión dinástica, reorganización político-administrativa).
2. **A configuración do imperio español no século XVI** (a herdanza de Carlos I, os cambios en tempos de Filipe II: rebelión de Flandres, incorporación de Portugal, guerra contra Inglaterra).
3. **A crise do século XVII**: aspectos socioeconómicos e políticos.
4. **Economía e sociedade na Galicia dos Austrias** (a agricultura e as súas transformacións, a importancia da pesca na Galicia litoral, a estrutura social: sociedade rendista e peso da fidalguía).
5. **Conquista e colonización de América**: Leis de Indias, revolución dos prezos.

TEMA 1

A NOVA MONARQUÍA DOS REIS CATÓLICOS (UNIÓN DINÁSTICA, REORGANIZACIÓN POLÍTICO-ADMINISTRATIVA).

Isabel I de Castela e Fernando II de Aragón, ambos da dinastía Trastámara, acadaron o trono de Castela en 1474 trala vitoria na guerra civil sobre **Xoana “a Beltranexa”**, filla do irmán de Isabel e anterior rei de Castela, Henrique IV. Esta foi apoiada polos reis de Portugal e Francia ademais de membros da alta nobreza que temían unha monarquía forte e autoritaria. Isabel foi apoiada polo rei de Aragón, o seu sogro, e pola pequena nobreza e oligarquía das cidades. A derrota dos partidarios de Xoana na batalla de Toro marcou o desenlace da guerra. A renuncia efectiva dos seus dereitos sucesorios ratificaríase no **Tratado de Alcaçovas** en 1479.

A subida ao trono aragonés por parte de Fernando vai supoñer a creación dun novo Estado, a **Monarquía Hispánica**, que englobará as **Coroas de Castela e Aragón** se ben isto non se vai traducir nunha unificación política, tan só dinástica, e cada territorio mantén as súas institucións de goberno, algo acordado xa na **“Concordia de Segovia”** durante a guerra civil. Vanse crear un exército permanente, pagado pola monarquía e independente da nobreza, e un novo corpo de funcionarios, eficaces e fieis ós monarcas.

Os RRCC acometeron unha fonda reforma administrativa e política e son considerados pola historiografía española como os monarcas que inician a transición do medievo á modernidade. Estas reformas estaban orientadas a fortalecer o poder dos reis fronte ao da nobreza apoiándose nas cidades, marcando o nacemento da monarquía autoritaria e extinguindo a feudal.

Entre as reformas máis importantes destacan a **consolidación da figura do corrixidor** como representante do poder real no goberno das cidades de reguengo de Castela con funcións de tipo administrativo, xudicial e policial.

As Cortes, onde se reunían os estamentos privilexiados e os representantes das principais cidades do reino foron convocadas con menor frecuencia. Para o goberno dos territorios e os asuntos do reino foi tomando cada vez máis importancia o **Consello Real de Castela** e creáronse outros. Aparece a nova figura dos **secretarios reais**: funcionarios con formación en leis que mediaban entre os consellos e os reis. Había **dous tipos de Consellos**: os **territoriais** (Castela, Aragón) e **temáticos** (Facenda, Sta. Inquisición). Para garantir a orde pública e pacificar o mundo rural apareceu a **Sta. Irmandade**. Un corpo policial sufragado polas cidades que serviu de control real para someter á nobreza díscola.

Para mellorar os ingresos e poder desenvolver un exército e unha burocracia real crearon o **Consello de Facenda**. Os monarcas obtiñan os seus ingresos do quinto real do comercio americano, das rendas derivadas das ordes militares, o papa Alejandro VI

entregoulle o Maestrazgo das ordes militares a Fernando o que supuxo unha forte inxección de diñeiro e o aumento do seu poder territorial e das rendas eclesiásticas.

Creouse un **sistema xudicial centralizado**, tribunais reais de apelación (**as Chancelerías** con sedes en Valladolid e Granada) e **as Audiencias**, como un nivel superior de impartir xustiza por riba do sistema xudicial feudal desempeñado polos señores nos seus territorios. O **Consello Real de Castela** era a última instancia xudicial.

Creouse o **Tribunal da Santa Inquisición** para velar pola unidade relixiosa acadada en 1492 trala conquista do Reino Nazarí de Granada, e trala expulsión de xudeus e musulmáns ese mesmo ano. Foi empregada como un medio para reforzar o poder real xa que tiña xurisdición nas dúas Coroas e dependía directamente dos monarcas. Tamén se fomentaron as **regalías** (dereito dos reis a intervir na Igrexa do seu país) que supuxeron, entre outras cousas, o control no nomeamento dos bispos.

Na Coroa de Aragón as reformas tiveron menor importancia destacando a creación da figura do vicerrei, un en cada reino e tamén en Navarra, incorporada en 1515.

TEMA 2

A CONFIGURACIÓN DO IMPERIO ESPAÑOL NO SÉCULO XVI (A HERDANZA DE CARLOS I, OS CAMBIOS EN TEMPOS DE FILIPE II: REBELIÓN EN FLANDRES, INCORPORACIÓN DE PORTUGAL, GUERRA CONTRA INGLATERRA).

Os reinados de **Carlos I e Filipe II**, coñecidos como “**Austrias maiores**” polo poder exercido durante practicamente todo o XVI e para diferencialos dos seus sucesores (os menores), vai supoñer a aparición dunha “superpotencia” en mans da mencionada familia que englobará amplos e dispersos territorios froito das herdanzas dos seus antecesores, así o primeiro recibirá por parte materna: Castela, coas Canarias, prazas norteafricanas (Melilla, Buxía,..) e as posesións americanas, e Aragón coas posesións en Italia (Nápoles, Sardeña, Sicilia). Por parte paterna: os territorios europeos herdados da Casa de Borgoña coma Flandres e o Franco Condado, ao que haberá que engadir, tras a morte de Maximiliano I, Austria, o Milanesado e o Sacro Imperio Xermánico.

A idea de manter ese imperio herdado e a obsesión pola creación dunha monarquía católica universal lévalle a intentar a toda costa ser elixido **Emperador**; empresa custosa que supón un enorme dispendio para as arcas castelás, xa que o monarca, ademais de solicitar préstamos a banqueiros xenoveses e alemáns, esixirá o pago de innumerables tributos que recaerán fundamentalmente sobre a Coroa de Castela, sendo este o motivo principal da “**Revolta das Comunidades**” castelás e o que é máis grave, derivarán nunha crise económica de gran repercusión, que levará á declaración de bancarrota da facenda real no ano 1557. Para acadar esa arelada hexemonía vai ter que se enfrontar con **numerosos inimigos** en longas guerras que agravan a situación económica, así **Francia** será o seu gran rival, mentres os protestantes alemáns ou o **Imperio Otomán**, neste caso por motivos tamén relixiosos, abrirán novas fronteas bélicas.

O seu fillo e sucesor, **Felipe II** (1556-1598), personalizará un modelo de **autoritarismo monárquico** máis perfeccionado. A diferenza do seu pai, gobernará dende Castela, **creando unha capital permanente, Madrid**. Centrado nas posesións hispánicas (xa que os dominios imperiais alemáns pasaron a mans do seu tío Fernando de Austria trala abdicación de Carlos I), e, a partir de 1580, nos dominios portugueses acadados tras un conflito sucesorio no país veciño que se resolve no seu favor por ter dereitos dinásticos ao trono portugués, manterá esa obsesión herdada por presentarse como líder da cristiandade católica. Combaterá á monarquía francesa (**San Quintín**) e aos turcos musulmáns (**batalla de Lepanto**, 1571) en conflitos herdados do reinado do seu pai. Con Francia chegará a un tratado de paz, **Cateau Cambresis**, en 1559, que significou a renuncia dos franceses sobre as posesións italianas da monarquía hispánica.

Combaterá tamén contra os **protestantes calvinistas das rebeldes Provincias Unidas**, nun conflito que ten causas relixiosas, pero, sobre todo, de tipo económico e político e no cal a monarquía hispana demostrou pouca habilidade en manexar o problema intentando resolvelo pola forza. **Enfrontarase á monarquía inglesa de Isabel I**, adalide da loita anti-hispánica e apoio de todos aqueles que lle fixeran fronte no continente. En 1588 Felipe decide enviar unha poderosa frota, a chamada “**Armada Invencible**”, á costa inglesa. A expedición fracasa estrepitosamente marcando, para algúns historiadores, o comezo da decadencia na política exterior hispana.

Estes enormes gastos derivados das campañas bélicas levadas a cabo polos Austrias “maiores”, así como a incapacidade de xestionar o “tesouro americano”, unha errada política monetaria, e o desinterese das clases rendistas (nobreza e clero) en investir os seus beneficios en actividades produtivas “proto-capitalistas”, coma o comercio ou a industria, determinan o paso a un século XVII dominado pola idea de atraso, decadencia e crise.

TEMA 3

A CRISE DO SÉCULO XVII ASPECTOS SOCIO-ECONÓMICOS E POLÍTICOS.

A crise deste período responde a unha explicación multicausal: por un lado, os **excesivos gastos da política imperial** de Carlos I e as campañas bélicas deste e o seu fillo Felipe II no exterior, obsesionados pola hexemonía da monarquía hispánica no mundo e líderes universais da cristiandade, debilitan fondamente á facenda real e crean unha **dependencia excesiva dos empréstitos da banca estranxeira (asentos) e unha frecuente emisión de débeda pública (xuros)**; en 1557 declárase a primeira de numerosas bancarrotas .

Por outro lado, a **chegada masiva de metal precioso de América** ten como consecuencia un aumento exponencial da moeda circulante que incide na brusca subida da **inflación**. Asemade, o arcaísmo do sistema produtivo, unha produción nacional insuficiente para abastecer o mercado interno e americano, o gusto polos produtos estranxeiros, que desequilibra a balanza comercial, unhas clases privilexiadas que non invisten as súas ganancias na actividade económica produtiva e o dominio dunha mentalidade rendista para unha boa parte da burguesía que busca o ennobrecemento, son os factores que explican a progresiva decadencia económica de Castela.

Todos estes factores, unidos á incidencia da **peste atlántica**, a un ciclo de **malas colleitas** producido por unha climatoloxía adversa e aos **numerosos enfrontamentos bélicos** que desangran a Castela, provocan un aumento da mortalidade e descenso da natalidade. A crise económica e demográfica terá efectos adversos na estrutura poboacional “española”, estancándose a poboación. Se ben cómpre establecer diferencias entre os diferentes territorios peninsulares, así o **interior castelán** sofre un **decrecemento** mentres en xeral **no litoral** a situación é ben **diferente**: comeza o fluxo de campesiños dende o interior e chegan de América dúas especies que se cultivan na costa a pouca altura, e que producirán un alza demográfica ou cando menos mitigarán os efectos da crise: o millo e a pataca.

Neste contexto resalta a figura do **Conde-Duque de Olivares**. Durante 22 anos, Gaspar de Guzmán foi **valido de Felipe IV**, isto é, a figura na que o monarca delegou todos os asuntos de importancia para a Coroa. Olivares focalizou o seu labor en torno a **tres obxectivos: mellorar a situación económica e financeira da Monarquía, recuperar o seu prestixio interno e internacional e uniformizar política e administrativamente** uns reinos peninsulares que gozaban de amplas competencias e dereitos respectados dende a Idade Media.

Con estes fins, redactou o “**Gran Memorial**”, onde lle mostraba ao Rei os males que aqueixaban a unha “España” en crise, e propoñía solucións para alcanzar os obxectivos anteriormente sinalados: **debilitar o poder político e social de nobreza e Igrexa**, incentivar a produción propia levando a cabo unha **política mercantilista** (intervencionista e proteccionista) co fin de activar un comercio “nacional” e internacional, **impoñer progresivamente a lei castelá** nos diferentes territorios peninsulares e **repartir equitativamente o recrutamento de tropas** e a **recadación de tributos** para facer fronte ás continuas campañas bélicas europeas no contexto da “Guerra dos 30 anos”. Olivares argumentaba que a aportación de homes e tributos debería ser proporcional á cantidade de poboación e á riqueza dos diferentes reinos (ata ese momento a Coroa de Castela sostiña todo o peso fiscal e militar). Este proxecto foi coñecido coma a “**Unión de Armas**”.

As dúas últimas medidas sinaladas xeraron o **rexuntamento** dos territorios non casteláns, o que tivo como consecuencia o estoupido da **rebelión catalá e a independencia de Portugal en 1640**. No caso catalán, a rebelión xermina debido á obriga que tiña o

principado de dar aloxamento aos soldados españois, en plena guerra con Francia no Rosellón. Tras a sanguenta revolta do **“Corpus de sangue”** na que chegou a ser asesinado o vicerrei, os sublevados buscan o apoio de Francia que enviou tropas a territorio catalán. A prolongación do conflito e os prexuízos ocasionados polos galos favoreceron a rendición de Barcelona e a aceptación da soberanía de Filipe IV. Non podemos esquecer o contexto internacional no que se desenvolven estes acontecementos: a chamada Guerra dos 30 anos (1618-1648), durante a cal prodúcese enfrontamentos coas Provincias Unidas, Suecia, Francia... moi prexudiciais para a Monarquía, o que non fixo senón agrandar os problemas da facenda real (bancarota en 1627) e marcar o ocaso da hexemonía hispana en Europa.

O valido, personalización de todos estes males, perde a confianza do rei e é afastado do poder en 1643. Pódese pensar que as súas medidas non fructificaron, aínda que no século seguinte, os primeiros Borbóns recuperarán en parte esa senda reformista e uniformizadora.

TEMA 4

ECONOMÍA E SOCIEDADE NA GALICIA DOS AUSTRIAS (A AGRICULTURA E AS SÚAS TRANSFORMACIÓNS, A IMPORTANCIA DA PESCA NA GALICIA LITORAL, A ESTRUCTURA SOCIAL: SOCIEDADE RENDISTA E PESO DA FIDALGUÍA).

A Galicia dos séculos XVI-XVII presenta, na súa dimensión socioeconómica, cambios pero tamén continuidades con respecto ó período anterior.

Dende un punto de vista estrutural, podemos afirmar que Galicia, ao igual que o resto de territorios conformantes da Monarquía Hispánica, presenta as características básicas do sistema feudal: **sociedade estamental moi xerarquizada e con escasas oportunidades de ascenso social, desigual ante a lei e liderada por sectores rendistas** (non produtores, son a nobreza e o clero), que son señores territoriais e xurisdicionais sobre os seus feudos e viven fundamentalmente da cobranza de rendas aos campesiños que traballaban as súas terras. En relación con esta realidade, cómpre destacar o papel dos **fidalgos**, unha sorte de **baixa nobreza** que se incardina no sistema entre o pagador campesiño e o cobrador señor, facendo de **intermediario** e aumentando o seu patrimonio e importancia social (claramente perceptible na edificación de maxestosos pazos). É perceptible que para moitos grandes señores, desinteresados en labores contables e moito menos “manuais”, todo o que supuxera evitar o traballo era dignificante, polo que arrendan esta xestión aos fidalgos.

A **poboación galega**, ao igual que o conxunto peninsular, é **xove**, presentando unha **esperanza de vida curta**, ao redor dos 40 anos. Máis de 4/5 do total vive no **ámbito rural**, é **analfabeta** (as mulleres na súa práctica totalidade) e traballa nas labores do campo, xestionando unha **economía agraria de subsistencia ou autoconsumo** (destacan na exigua dieta as fariñas de trigo e centeo, o viño, verduras, e pouco consumo de carne) traballada con útiles rudimentarios e con ausencia de fertilizantes e innovacións salientables. Estes condicionantes explican que dificilmente se xere un excedente unha vez os campesiños teñen que facer fronte á gran cantidade de tributos sobre o producido (**décimo eclesiástico...**), o empregado (**moenda, montazgo...**), o consumido (**alcabala...**) e ao pago das **rendas forais (os foros son contratos de cesión da terra, de longa duración, a cambio dunha renda)**. Estes pagos sóíanse facer en especie. Debido a esta insuficiencia produtiva da agricultura para xerar benestar na vida cotiá foron moitos os que optaron por realizar outras tarefas complementarias ás agrarias na propia casa, coma o fiado de liño, ou decidiron emigrar a Castela, Portugal ou mesmo a América por un tempo curto ou definitivo.

No que ten que ver coas innovacións chegadas ao campo da agricultura, ante a ausencia de melloras técnicas, temos que resaltar o relevante cambio producido na realidade demográfica galega a partires do século XVII cando se consolidan na nosa terra os **cultivos de dous produtos americanos, millo e pataca**, aumentando os niveis produtivos e as terras en labor, e con isto propiciando un crecemento poboacional que mitiga a crise demográfica do século XVII que afecta á toda a península. **Se ben a introdución da pataca non se xeraliza ata o XVIII.**

Na **Galicia costeira**, a exigua produción dos minifundios vese aliviada polo **traballo no mar**, que en todo caso tampouco permite superar o nivel de subsistencia para a meirande

parte dos mariñeiros, debido a problemas análogos aos da agricultura (de feito, **as innovacións relevantes a nivel técnico e organizativo no terreo da pesca chegan cos emprendedores cataláns no S XVIII, coa introdución da arte do arrastre e as fábricas conserveiras**), se ben é certo que os gremios de mareantes, coma no caso de Pontevedra, chegaron a ter relevancia económica dentro da súa comunidade. Portos coma os desta cidade, Baiona, Vigo, Coruña... comerciaban con cidades costeiras españolas (Sevilla, Bilbao) e europeas coma Lisboa, Porto, Amberes... exportando viños, sardiñas, polbos, pescadas, castañas, cítricos... ou importando cereais, aceite ou sal, que proviña fundamentalmente da cidade lusa de Aveiro e era unha mercadoría básica, xa que permitía a conservación do peixe. Tamén, aínda que en moi contadas ocasións, organizaban campañas de altura, coma a que os levaba a Terranova na busca de bacallau.

TEMA 5

CONQUISTA E COLONIZACIÓN DE AMÉRICA: LEIS DE INDIAS, REVOLUCIÓN DOS PREZOS.

Despois do descubrimento de América en 1492 comeza unha longa fase de exploración e conquista coa intención de incorporar as terras do novo mundo ao control da Monarquía Hispánica e o obxectivo fundamental de obter beneficios económicos dos seus recursos, tanto naturais como humanos.

A conquista se organiza de xeito privado, a través de acordos aos que os conquistadores chegaban cos monarcas. **Estes acordos, chamados capitulacións, consistían en que os conquistadores obtiñan riquezas e cargos políticos a cambio de que puxeran o novo territorio baixo autoridade da Coroa e que lle entregaran un quinto da riqueza, o denominado quinto real.** Entre os máis destacados conquistadores temos a **Hernán Cortés** que someteu ao **Imperio azteca**, na zona do actual México, e **Francisco Pizarro** que acabou co **Imperio inca** na zona andina do actual Perú principalmente. Esta conquista se deu en varias fases, principalmente ao longo do século XVI. A partir de aí os españois iniciaron un intenso período de colonización onde trataron de poboar o territorio e artellalo mediante a fundación de numerosas cidades (os españois xunto cos romanos, foron os conquistadores que maior número de cidades fundaron na Historia). **Esta conquista foi posible grazas a superioridade tecnolóxica dos españois, á división interna dos grandes imperios precolombinos e, sobre todo, ao brutal impacto das enfermidades euroasiáticas** (varíola ou gripe principalmente) nas poboacións indíxenas americanas. Ao redor dun 90 por cento da poboación pereceu a causa principalmente dos xermes durante a conquista e a colonización.

Como forza de traballo empregouse o sistema da **encomenda**. **Os conquistadores obtiñan un número determinado de indíxenas por parte da Coroa a cambio de protección e de evanxelizalos. Como retribución por isto os indios debían traballar para os conquistadores a cambio de salarios moi pequenos.** Un destes sistemas máis famosos foi o da mita mineira, onde os indíxenas das grandes minas de prata como Potosí (a maior de todas) ou Zacatecas traballaban case como escravos. Outro dos sistemas de explotación era a importación de escravos negros sendo este un dos grandes negocios na Idade Moderna. **A cantidade de prata extraída de América provocou na península un proceso de inflación tal, que se coñece como a revolución dos prezos. O aumento de metal circulante en España fixo que os prezos escalasen de maneira descontrolada. A prata americana foi clave na financiación das guerras europeas da Monarquía Hispánica.**

Para administración das novas terras, denominada As Indias, que pertencían á Coroa de Castela, se crearon institucións e leis concretas. Para o seu goberno se crearon **o Consello de Indias e para centralizar e regular o comercio a Casa de Contratación.** Instalados inicialmente en Sevilla, converteron a esta cidade, no XVI e XVII, na máis poboada de España, baixo o reinado dos Borbóns no XVIII se descentralizan. Creouse toda unha lexislación propia para América (civil, política, social e económica) que se compilou nas chamadas **Leis de Indias** (fundamentalmente as Leis de Burgos de 1512 e as Leis Novas de 1542). **Un dos debates máis salientables en torno as futuras leis foi o que enfrontou a Bartolomé de las Casas (en contra da escravización dos Indios pero a favor de importar escravos negros) e Ginés de Sepúlveda (a favor da escravitude dos Indios tamén)** en Valladolid. En América a administración territorial foi dividida en Gobernacións, Audiencias e Vicerreinados.

Se ben é certo que a colonización trouxo consigo melloras técnicas para as poboacións americanas, podemos afirmar que as relacións foron brutalmente asimétricas. A metrópole obtiña grandes beneficios económicos das colonias, administrados por poboación de orixe español principalmente (os crioulos) e os indíxenas e os escravos eran explotados salvaxemente, sendo undos maiores xenocidios da Historia da humanidade.

TERMOS BLOQUE 1

1º PARCIAL

Converso.

Froito da política de uniformidade relixiosa dos Reis Católicos, a poboación xudea e musulmá tivo que exiliarse ou abandonar a súa fe para converterse ao cristianismo. A desconfianza predominou contra este segundo grupo, os conversos, e foron vixiados e perseguidos pola Inquisición.

Mourisco.

Son os antigos musulmáns convertidos ao cristianismo para evitar a súa expulsión. Constituían un problema relixioso xa que mantiñan a lingua e costumes islámicos. Ademais eran sospeitosos de seren aliados dos piratas berberiscos. Protagonizaron un levantamento en Granada entre 1568 1571 e acabaron por ser expulsados en 1609 producíndose unha grave crise económica.

Terzos.

Unidades de elite do exército dos Austrias españois. Foron esenciais para a hexemonía terrestre do Imperio español. Estaban formados por voluntarios profesionais a diferenza doutros exércitos da época, compostos por levas forzosas e mercenarios. Destacaron especialmente os Terzos de Flandes.

Gran Armada.

A gran frota organizada por Filipe II co fin de invadir Inglaterra en 1588, cortando así a axuda británica aos sublevados flamengos. A expedición foi un fracaso completo e ademais de acrecentar o poder naval inglés, impediu solucionar o problema de Flandres.

Valido.

Figura política que aparece durante o reinado dos Austrias menores (Felipe III, Felipe IV e Carlos II). Era unha especie de ministro principal que actuaba no nome do monarca e que só podía ser nomeado e cesado por este. Destacaron Os Duques de Lerma e Uceda e sobre todo o Conde-Duque de Olivares.

Unión de Armas.

O Conde-Duque de Olivares, valido de Felipe IV, ideou unha fórmula para evitar que o esforzo militar e financeiro recaera exclusivamente sobre unha Castela exhausta. A Unión de Armas supuña a creación dun exército permanente, sustentado por todos os reinos en función da súa riqueza e poboación. Tivo escaso éxito en Aragón e Valencia e atopou unha forte oposición en Cataluña e Portugal a cal desembocou nas rebelións de 1640.

Xuntas do Reino de Galicia.

Unha das institucións principais de goberno na época dos Austrias. Estaban compostas polos representantes das provincias que integraban o Reino. A súa función era transmitir as peticións da monarquía e as demandas da sociedade galega.

BLOQUE 2

6. O cambio dinástico e a guerra de Sucesión (causas da guerra, bandos en conflito, a paz de Utrecht).

7. Os Decretos de Nova Planta e os seus efectos.

8. O reformismo borbónico en Galicia (a matrícula de mar, o arsenal de Ferrol, a apertura do comercio colonial).

9. A Ilustración en España.

10. O papel da muller na Idade Moderna.

TEMA 6

O CAMBIO DINÁSTICO E A GUERRA DE SUCESIÓN (CAUSAS DA GUERRA, BANDOS EN CONFLITO, A PAZ DE UTRECH).

A morte de **Carlos II de Habsburgo** sen descendencia en 1700 provocou o inicio dun conflito internacional coñecido como **Guerra de Sucesión (1701-1714)** que culminará co inicio da dinastía dos Borbóns en España.

A orixe da contenda radica na existencia de **dous pretendentes ao trono**: por unha parte **Filipe de Anjou, o futuro Felipe V**, neto do rei francés Luis XIV e pola **outra o arquiduque Carlos de Habsburgo**. Ambos tiñan argumentos para apoiar a súa candidatura por razón de parentesco co finado Carlos II. Este designara como sucesor no seu testamento

ao francés provocando a nivel internacional o medo á consolidación da hexemonía gala pola posible unión das coroas francesa e española, o cal levou á formación dun bloque antiborbónico dirixido por Inglaterra, Países Baixos, Austria e a maioría dos Estados alemáns, que loitaba polos dereitos da casa de Habsburgo. Comezando así un conflito internacional que pronto se convertería tamén nunha dura guerra civil en España debido a que os dereitos de Filipe V foron defendidos pola coroa de Castela e máis os señoríos vascos e Navarra, e os dereitos da casa de Austria pola Coroa de Aragón, especialmente polos condados cataláns.

Ámbolos dous candidatos representaban **modelos políticos distintos**. Felipe V o **absolutismo monárquico** e a centralización do Estado, mentres que o candidato dos Habsburgo encarnaba a **continuidade do respecto aos privilexios forais e a autonomía** acadados dende os tempos dos Reis Católicos. Esa diferenza explica a escolla de bando por cada territorio, na Coroa de Aragón existe temor ás tendencias centralizadoras dos Borbóns que os privarían da súa personalidade e autonomía, mentres que en Cataluña a iso se lle suma o mal recordo que se garda dos franceses despois dos sucesos da sublevación de 1640.

A longa contenda vai ter un punto de inflexión cando o arquiduque Carlos acceda ó trono austríaco, este cambio de situación fai que os seus aliados, Países Baixos e Inglaterra rexeiten unha posible unión entre España e a Austria imperial (como antes fixeran coa posibilidade de unión hispanofrancesa) dentro da súa defensa da teoría do equilibrio continental o cal levaría a asinar en 1713 a “**Paz de Utrecht**” e a fin do conflito que non rematará totalmente ata 1714 coa toma definitiva de Cataluña polos Borbóns.

O principal acordo co que se pon punto e final á guerra é o Tratado de Utrecht, nel recoñecíanse os dereitos de Felipe V pero a cambio da renuncia á unión con Francia e os seus dereitos sucesorios sobre esta. Flandres, Nápoles e Sardeña pasaban a Austria (perdendo España os territorios europeos que lle quedaban) e Inglaterra conseguiría Xibraltar, Menorca e os dereitos de **asento de negros e de navío de permiso**, introducíndose desta maneira no comercio americano e asegurando o lucrativo tráfico de escravos. Felipe V tamén se comprometía a non tomar represalias coa Coroa de Aragón pero isto non se cumpriu xa que a promulgación dos “**Decretos de Nova Planta**” imporía a extinción dos seus privilexios forais iniciándose así o proceso de centralización da recentemente imposta monarquía absoluta.

As consecuencias son importantes tanto a nivel internacional como en España. Así, en Europa, impúxose unha política de equilibrio continental que tendía a evitar o predominio de calquera potencia sobre as demais. Para o territorio español vai supoñer fortes cambios na súa configuración política e administrativa baixo a nova casa reinante.

TEMA 7

OS DECRETOS DE NOVA PLANTA E OS SEUS EFECTOS.

Os **Decretos de Nova Planta** foron impostos por **Felipe V de Borbón** trala súa vitoria na **Guerra de Sucesión (1714)** e consistían na abolición dos privilexios forais da Coroa de Aragón, e polo tanto das unidades políticas que a conformaban (Aragón, Cataluña, Valencia e Baleares), impoñendo as institucións e as leis de Castela. Estas reformas de carácter administrativo tiñan como obxectivo centralizar a administración e robustecer o poder da monarquía absoluta (iniciada en España baixo o seu reinado segundo o modelo da de Luis XIV) en detrimento dos privilexios forais dos diferentes territorios. Lográbase así o que no seu día pretendiera coa Unión de Armas, sen éxito, o Conde Duque de Olivares.

A pesar do acordado no “**Tratado de Utrecht**” de non tomar represalias cos territorios que apoiaron aos Austrias, Felipe V coa introdución dos Decretos de Nova Planta implanta un modelo centralista decretando a **desaparición dos reinos como tales e dos vicerreis**; se compartimentan estes reinos en **provincias á fronte das cales había un gobernador e un capitán xeral**. Igualmente se decreta a **anulación das Cortes de cada reino, desaparición de todos os foros, costumes e o uso exclusivo do castelán como lingua administrativa**. O seu modelo de territorio será centralista, con capital en Madrid, división do territorio en provincias e cortes únicas castelás. Neste caso o que fai é eliminar todos os elementos intermedios, unificar todo o territorio e unha **uniformidade institucional, con unha excepción, non se amplía a uniformidade ás provincias vascas e navarras pola súa colaboración no conflito de sucesión**. Deste xeito, o novo monarca castigaba a falta de lealdade duns territorios que xuraron fidelidade a Felipe V no inicio do seu reinado.

Politicamente a desaparición dos privilexios forais dos territorios da antiga Coroa de Aragón (Valencia e Aragón en 1707, Cataluña 1715) poñía fin ao modelo pactista de relación entre o monarca e eses territorios que durara tantos anos dende a chegada do Estado Moderno; a partir de agora pasarán a ser gobernadas polas leis castelás, máis proclives ao goberno real. Se antes esa pluralidade de territorios tiña como elemento común ao rei, agora o monarca daba un paso decisivo na liña de vertebrar un Estado-nación con institucións comúns a todos os territorios e onde o rei se poida impoñer sobre as institucións representativas do reino. **Tan só permanecen as Cortes de Castela, pero incluso estas limitadas a actos protocolarios.**

A centralización reflectiuse tamén na organización territorial, militarizándose esta coa creación de provincias gobernadas por capitáns xenerais que veñen substituír aos vicerreis e que terán a xefatura militar da súa provincia e funcións administrativas e xudiciais. Aparece tamén a figura dos **intendentes, funcionarios con atribucións administrativas, xudiciais e de facenda, que supervisarán os poderes locais e que eran nomeados polo monarca ou polo secretario de Estado**. Polo que respecta á administración municipal estendeuse a figura do corrixidor.

A Reforma do modelo de Estado conclúe coa acumulación dos poderes na figura do rei e a introdución do **sistema de secretarías** á cabeza da cal estaba unha Secretaría de Despacho dirixida por funcionarios escollidos en función da súa preparación e non por privilexios e aos que pode botar cando queira (futuros ministros); este órgano subdivídise nas secretarías de Guerra, Mariña, Indias, Xustiza e Estado, e posteriormente tamén a de Facenda. O único Consello que mantén a súa independencia é o de Castela, que pasou a ser o centro do goberno interior de España.

TEMA 8

O REFORMISMO BORBÓNICO EN GALICIA (A MATRÍCULA DE MAR, O ARSENAL DE FERROL, A APERTURA DO COMERCIO COLONIAL).

Denomínase Reformismo borbónico aos cambios implementados pola nova dinastía reinante a partir de 1700 baseados no establecemento dunha monarquía absoluta, a centralización administrativa e, na segunda metade do s.XVIII co **Despotismo Ilustrado**, na aplicación do ideario ilustrado coa intención de elevar o nivel cultural e científico-técnico do país procurando obter melloras no eido económico. Destacan neste plano Fernando VI e Carlos III. A posición estratéxica de Galicia na defensa do Imperio colonial fixo que os Borbóns trataran de reforzala como baluarte, principalmente contra os ingleses, a través dunha serie de reformas.

Destaca a **Ordenanza da matricula do mar do Marqués de la Ensenada** na que se trataba de racionalizar o recrutamento de mariñeiros levando un rexistro da xente do mar segundo as funcións que dominaban e o seu nivel de experiencia. O servizo na Armada compensouse mediante unha serie de **privilexios** concedidos aos alistados: **de orde militar** (exención de quintas e levas para o exército, e de aloxamentos), **xurisdiccional** (o foro da mariña) e **económico** (a exclusividade para practicar actividades marítimas). O seu impacto

foi bastante limitado e foi eliminada en 1802. Creouse tamén a figura do **Intendente de Galicia** na Coruña como organizador das reformas, pero sen dúbida destaca a creación do **arsenal de Ferrol** e dos estaleiros por parte do Marqués de la Ensenada convertendo esta cidade na principal fortificada no Noroeste peninsular tendo un papel clave na defensa das rutas coloniais. Creouse a **Academia de Garda Mariñas** e Ferrol creceu demográficamente ata converterse na maior cidade de Galicia a finais do XVIII.

A cidade da Coruña viuse tamén beneficiada pola apertura durante o reinado de Carlos III do **Servizo de Correos Marítimos** e, sobre todo, pola autorización do comercio colonial con América dentro do proxecto de finalización do monopolio de da Casa de contratación de Sevilla e Cádiz polos Borbóns. Neste novo papel de baluarte do Imperio colonial Galicia viuse asolada polos ataques ingleses durante esta época destacando a **Batalla de Rande** durante a Guerra de Sucesión, a invasión inglesa de Vigo e Pontevedra en 1719 ou o ataque a Ferrol de 1800. Pese a todo, o impacto da Ilustración foi bastante limitado e o impacto de reformismo viuse truncado polo brote da Revolución Francesa e o medo a difusión das ideas do liberalismo por parte de Carlos IV, limitando de maneira moi significativa, incluso reaccionando contra os ilustrados de finais de século.

Por outra banda a Ilustración en Galicia ten coma principal representante a **Benito Feijóo** e as propostas en xeral foron moi moderadas poñendo o acento no atraso económico e na necesidade de modernizar Galicia potenciando a industria, a pesca e a agricultura e gandería. A análise do atraso económico levou a toma de conciencia por partes destes ilustrados da excentralización de Galicia respecto ao conxunto do Reino o cal podemos afirmar que foi unhas das primeiras tomas de conciencia da realidade diferencial de Galicia e a defensa da súa lingua e dos seus particularismos. Creáronse numerosas institucións como a **Academia de Agricultura do Reino de Galicia**, o **Real Consulado do Mar** da Coruña e as **Sociedades económicas de Amigos do País**.

TEMA 9

A ILUSTRACIÓN EN ESPAÑA (CARACTERÍSTICAS DA ILUSTRACIÓN E DO DESPOTISMO ILUSTRADO)

A **Ilustración** como movemento intelectual, filosófico, político e cultural nace en Francia, pero rapidamente difunde as súas ideas por Europa. O racionalismo é a súa característica fundamental. Defende o uso da razón para pescudar nos fenómenos naturais e a partir do estudo científico da realidade elaborar leis científicas sometidas a comprobación e crítica. O resultado desta progresiva liberación dos dogmas de fe que nada teñen que ver co pensamento científico é o nacemento das diferentes disciplinas científicas. Este avance nos saberes deberían conducir a un continuo progreso material sobre a base dun mellor coñecemento da natureza e proporcionar os recursos necesarios para as sociedades e derivar nun estado de felicidade.

Se a razón e a natureza son os eixes fundamentais do seu pensamento, as análises e os métodos de estudo da Ilustración levados ás cuestións sociais e políticas debían conducir a unha crítica do Antigo Réxime e a un desexo de reforma da sociedade, da economía e da política. Hai toda unha filosofía política que pon de relevo que todo ser humano cando nace ten dereitos inherentes ao feito de ser persoa polo que cuestiona a sociedade estamental baseada no privilexio e a diferenza de dereitos. Agora hai unha

defensa da liberdade e da igualdade xurídica. Se os individuos nacemos con dereitos, entón o Estado non é quen os concede senón quen debe defendelos e acrecentalos polo que tamén se pon en cuestión o absolutismo monárquico. Aparecen entón conceptos como **soberanía nacional** ou **división de poderes** que van socavar os cimentos do Antigo Réxime. Esa ansia de liberdade leva á Ilustración a defender a liberdade de mercado e de produción criticando o intervencionismo do Estado.

O tradicionalismo dominante nas Universidades e na maior parte das institucións educativas fixo que as ideas ilustradas se difundiran en España a través de novas canles: tertulias, academias e salóns contribuíron a cubrir esa demanda, aínda que o principal medio de difusión foron as **Sociedades Económicas de Amigos do País**.

Estas institucións buscaban o desenvolvemento das comarcas onde se asentaban, pola vía de aplicar novos coñecementos á economía e promover a educación e a cultura, Jovellanos por exemplo defende unha educación pública ó alcance de todos, pero limitando a instrución a niveis básicos para a maioría, elitista por tanto. Aínda que se constituíron multitude de Sociedades en España, os seus logros foron modestos. Con todo, a súa presenza en moitas cidades serviu de revulsivo social, converténdose en centros de irradiación cultural, que suscitarían o receo dos grupos máis conservadores.

A propagación das ideas ilustradas en España viuse facilitada tamén polo desenvolvemento da prensa. Os “**papeis periódicos**” eran publicacións privadas, impresas co permiso oficial e sometidas á censura eclesiástica.

O reformismo ilustrado español do S.XVIII, que atopou o apoio de monarcas como **Carlos III**, consistiu nun programa de reformas políticas, económicas, sociais e culturais que pretenderon sacar a España do seu atraso sen mudar as estruturas herdadas do Antigo Réxime. Mais estas reformas foron rexeitadas polos sectores privilexiados, a nobreza e o clero, na medida en que ameazaban a súa preponderancia social, e tampouco foron apoiadas polas masas populares debido ao seu analfabetismo e á influencia do pensamento tradicional procedente dos púlpitos das igrexas.

O **despotismo ilustrado**, modelo político do absolutismo que incorpora ideas da Ilustración, estivo tamén moi limitado xa que cando esas reformas pretendían cambiar os puntos vitais da sociedade estamental e das estruturas económicas, os proxectos paralizábanse porque os privilexiados se opoñían. Os gobernos reformistas non mudaron o réxime social da propiedade da terra, nin solucionaron a miseria dos grupos sociais máis desfavorecidos, nin o atraso científico- técnico.

TEMA 10

O PAPEL DA MULLER NA IDADE MODERNA.

A muller ten un papel fundamental na sociedade moderna a pesar de que fose relegado a un rol secundario debido ás estruturas patriarcais discriminatorias relacionadas coa sociedade tradicional estamental católica. Cargaban co peso das familias e das economías domésticas pero as oportunidades e os dereitos das mulleres estaban moi limitados sendo consideradas inferiores aos homes, estando sometidas á autoridade dos pais ou dos maridos. **O seu rol social básico era o do ámbito doméstico (crianza dos fillos e mantemento do fogar) ou de coidadoras**, fundamental para que outras actividades reservadas aos homes puideran desenvolverse. A moralidade da época facía que unha das cuestións máis importantes fora a da súa reputación, fundamentada na observancia destas ríxidas normas morais, o cal as sometía a unha privación da súa liberdade de movementos realmente opresiva.

Se ben é certo, **como reflexo da sociedade estamental imperante na Idade Moderna, que dependendodo estamento e grupo social ao que pertencían a súa situación podía variar**. As mulleres dos grupos non privilexiados tiñan como principal obxectivo o matrimonio e apenas tiñan capacidade de decisión nas familias. Tiñan que colaborar no traballo familiar sendo os principais cometidos á agricultura, a artesanía (téxtil principalmente) ou como servizo doméstico de familias adiñeiradasou nobres. Raramente se retribuía economicamente o seu labor. As familias burguesas podían, a diferenza das campesiñas ou dos artesáns, permitir de maneira excepcional ás mulleres acceder a unha educación coa que

poder aprender as normas da lectoescritura. Debemos recordar que o acceso á educación na época era xa de por si moi limitado e as taxas de analfabetismo elevadísimas, sendo moi superiores no caso das mulleres.

No caso das familias nobres a situación era similar, só que as taxas de alfabetización podían ser algo máis altas. **As mulleres nobres, sen embargo, tiñan maior acceso á educación, que era sempre no ámbito do fogar, coidando a educación relixiosa, ás veces as artes e a música ou os idiomas. Eran excepcionais os casos nos que as mulleres, por ausencia da figura do varón, xestionaban o patrimonio da casa nobiliar.** Eran empregadas principalmente como moeda de cambio na redes de alianzas entre as casas ou para fins económicos a través dos casamentos. Outra opción das mulleres era a de ingresar no clero como monxas, neste caso pasaban a vivir baixo as regras das ordes relixiosas ou do clero en xeral. Algunhas mulleres podían chegar a obter certo poder e influencia se chegaban a escalar na xerarquía eclesiástica chegando a abadesas dalgún mosteiro, aínda que debemos recordar que **a estrutura eclesiástica eran un mundo dominado polos homes onde a relevancia das mulleres era totalmente marxinal.**

Será a Ilustración, a partir do s. XVIII, pero con moi limitada pegada en España, a que comece a reclamar unha máis que tímida posta en valor do papel da muller na sociedade con apenas impacto nesta época. Aínda así temos mulleres con especial relevancia como poden ser Beatriz Galindo “A Latina”, gran gramática e preceptora de Isabel a Católica, outra figura de enorme relevancia na Historia de España, ou Leonor López de Córdoba, poetisa que trataba o tema dos dereitos femininos, como Francisca de Pedraza. No campo das letras tamén destacaron Santa Teresa de Jesús e no da pintura Sofonisba Aguiñola. Outras das mulleres que tiveron gran influencia na vida política foron a Princesa de Éboli en tempos de Felipe II ou María Luisa de Parma, muller de Carlos IV e nai de Fernando VII.

TERMOS BLOQUE 2

2º PARCIAL

Paz de Utrech.

Un dos tratados que poñen fin á Guerra de Sucesión Española. Tras el estableceuse un novo sistema de relacións internacionais baseado no equilibrio entre as potencias. Outras consecuencias serán a perda das posesións europeas de España e a conversión do reino Unido na principal potencia marítima.

Antigo Réxime.

Sistema político e socioeconómico propio dos séculos XVI ó XVIII. Caracterízase pola monarquía absoluta como forma predominante de goberno, unha economía de base agraria e unha sociedade de carácter estamental. Entrou en crise coa Revolución Francesa de 1789.

Decretos de Nova Planta.

Conxunto de decretos promulgados por Felipe V a principios do XVIII polos cales se suprimiron foros e institucións propias dos reinos da Coroa de Aragón. Así todos os territorios da monarquía española pasaban a ter un sistema de goberno uniforme coa excepción de Navarra e as Provincias Vascas que polo seu apoio ó novo rei conservaron os seus foros.

Regalismo borbónico.

Así se designa ao intervencionismo dos monarcas nalgúns aspectos da Igrexa co fin de limitar o seu poder, controlándoa política e economicamente. Felipe V reservouse o dereito a designar os cargos eclesiásticos en España así como recadar as rendas das sedes episcopais vacantes. O acordo coa Igrexa chegou mediante a sinatura do concordato de 1737.

Despotismo Ilustrado.

Modelo político que conciliou o absolutismo monárquico co espírito reformista da Ilustración. En España Carlos III foi o seu mellor representante e durante o seu reinado destacou a preocupación por mellorar a economía do país así como a organización e racionalización do Estado, tendendo á centralización administrativa e profesionalización dos funcionarios.

Motín de Esquilache.

Recibe ese nome polo ministro de Carlos III. A revolta popular estoupou polas medidas que para garantir a orde pública tomou este político reformista. Hai varias causas que explican o motín: oposición dos privilexiados, odio ao estranxeiro... Esquilache foi destituido e as reformas moderáronse.

Catastro de Ensenada.

Avaliación da riqueza da Coroa de Castela iniciada en 1749, a instancias do Marqués de Ensenada. Tiña como obxectivo permitir a aplicación da Única Contribución, tributo pensado para substituír as rendas provinciais, racionalizando así o sistema fiscal castelán. As protestas dos grupos privilexiados frustraron a aplicación do proxecto. Constitúe unha fonte de grande valor para o estudo da poboación e a economía da época.

BLOQUE 3

1º PARCIAL.

1. **A crise da monarquía absoluta** (abdicacións, ocupación napoleónica).
2. **As Cortes de Cádiz e a constitución de 1812.**
3. **A restauración de Fernando VII e do absolutismo** (as etapas do reinado).
4. **A construción do Estado liberal** (principios do liberalismo e diferenzas entre as familias políticas da época).
5. **A Revolución Gloriosa e a constitución de 1869.**
6. **A I República** (proxecto de constitución federal e cantonalismo).

TEMA 1

A CRISE DA MONARQUÍA ABSOLUTA (ABDICACIÓNS, OCUPACIÓN NAPOLEÓNICA).

Os efectos da Revolución Francesa, coas súas influencias ideolóxicas, e o conflito dinástico de 1808 en España abriron un enfrontamento entre dous modelos políticos ben diferenciados, por un lado, o absolutismo e, por outro, o liberalismo. A invasión napoleónica de 1808 marcou o inicio da revolución liberal española que tivo a súa máxima expresión nas Cortes de Cádiz na Constitución de 1812.

Nos primeiros anos do século XIX a monarquía de **Carlos IV** estaba moi desprestixiada; tanto a parella real como o seu favorito, e home forte do momento, **Godoy** foron obxecto de oposición por parte de dúas correntes que pretendían cambiar o estilo de gobernar, unha nun sentido máis conservador e outra de signo liberal.

O controvertido Godoy levara a cabo unha política que lle granxeou moitos e poderosos inimigos. Así a desamortización, coa que pretendía facer fronte á crise financeira ocasionada polas recentes guerras con Francia e Reino Unido, traducíuse na expropiación de bens da Igrexa e a súa venda en poxa pública. A medida non solucionou os crónicos problemas financeiros da Coroa española, vítima entre outros males dun sistema fiscal ineficaz, pero si que provocou desafecto entre a institución eclesiástica e o válido.

Por outra parte tras un período inicial de hostilidade cara á neonata República francesa, manifestada na **Guerra dos Pireneos**, a política exterior española vai quedar supeditada aos intereses franceses trala sinatura da **Paz de Basilea** e posteriormente do **Tratado de San Ildefonso**. Esta alianza resultou prexudicial para os españois que sufriron graves perdas navais ante os británicos na **batalla de Trafalgar**. Un novo Tratado, o de **Fontainebleau**, permite a entrada de tropas francesas en España para ocupar Portugal, nación esta aliada de Inglaterra e que se nega a aceptar o bloqueo continental decretado polo emperador francés **Napoleón**. Godoy, que era o secretario de Estado de Carlos IV, autorizou o paso por España das tropas francesas acordando tamén o mutuo reparto de Portugal e as súas colonias e a creación dun reinado dos Algarves para o ministro español.

Esta política errática e o rexeitamento que en boa parte da Corte producía o seu rápido ascenso malia ser de orixe fidalga, era por tanto visto coma un advenedizo, provocaron a creación dun partido antigodoyista ou fernandino, ao estar integrado por partidarios do

príncipe. A conspiración para substituír a Carlos IV polo seu fillo Fernando fracasou nun primeiro intento, A **Conxura do Escorial**, pero tivo éxito na segunda intentona, o **Motín de Aranjuez**.

A partir de 1808 comezou o malestar popular debido a entrada e presenza das tropas francesas en España. Cando Godoy comprende que a ocupación de Portugal implica tamén a ocupación de España decide trasladar a familia real a América como xa o fixera a coroa portuguesa, refuxiada en Brasil. Isto provocou que, en marzo de 1808, tivera lugar o Motín de Aranjuez onde grupos de alborotadores contando co apoio de gardas e grupos de nobres defensores de **Fernando VII** asaltaron o pazo real e obrigaron a Carlos IV a abdicar no nome do seu fillo, sendo este proclamado rei de España.

Tras estes sucesos, Carlos IV pediu axuda a Napoleón. Coa excusa de mediar nas disputas familiares reuniu a Carlos IV e Fernando VII en Baiona (Francia), logrando que Fernando VII devolvera o trono ao seu pai quen a súa vez entrega os dereitos dinásticos a Napoleón o cal vaillo entregar ao seu irmán **Xosé Bonaparte**, nomeado polo tanto rei de España co nome de Xosé I. Son as coñecidas como “**Abdicacións de Baiona**”. Con elas as intencións do emperador francés quedan definitivamente claras, colocando no trono do país veciño un monarca da súa familia para convertelo nun reino satélite. Práctica esta habitual, nepotismo, en Napoleón nos territorios que conquista. A cambio, ambos foron recompensados con cuantiosas posesións, rendas e privilexios en Francia

A tensión entre o pobo español e as tropas francesas medra coa saída dos Borbóns cara Francia. Os madrileños levántanse contra os soldados galos o **2 de maio de 1808** dando comezo así á **Guerra da Independencia**. O xeneral Murat, ao mando do exército francés vai reprimir con dureza o levantamento popular, producíndose centos de mortes. As medidas represivas non frean a extensión da sublevación por todo o territorio español a medida que ían chegando as noticias do ocorrido en Madrid.

A chegada da nova dinastía encarnada na persoa de **Xosé I** trae o intento de instaurar un sistema de goberno baseado nos principios do liberalismo político, aínda que con marcado carácter autoritario. Mesmo se redacta, por parte de ilustrados españois, seguindo directrices de Napoleón, o **Estatuto de Baiona**, Unha carta outorgada na que se intenta conxugar a tradición española con reformas de carácter liberal. Van ser minoría os que apoien ao novo monarca, serán coñecidos como **afrancesados**. A súa postura se explica ou ben porque pensaban que o novo goberno era a única vía para acadar a renovación e o cambio en España ou por ver neste colaboracionismo unha forma de ascender socialmente.

A actitude máis habitual foi a “patriótica”, a de resistir ao invasor. Dita resistencia organizouse dende ben cedo coa constitución de **Xuntas**. En numerosas poboacións xurdiu unha xunta local. Para maior coordinación, as xuntas provinciais formaron a **Xunta Suprema Central de España e Indias** que exerceu o goberno de España. Neste movemento participaron tanto elementos de orixe popular como cargos do Antigo Réxime e dirixiron a defensa fronte aos franceses sobre todo nas cidades. Xa se percibe nestas Xuntas a dualidade entre os patriotas: por un lado están os liberais e por outra os absolutistas. Ambos coinciden na necesidade de expulsar aos franceses pero mentres os primeiros viron a coxuntura moi propicia para reformar a monarquía e derrubar o Antigo Réxime, os absolutistas desexan a volta dos Borbóns nun reino baixo os mesmos principios da vella orde. A pugna entre estes aliados forzosos vai ser especialmente clara nas **Cortes de Cádiz**, estas foron convocadas pola rexencia que substituíra á Xunta Central. A proposta dos liberais artelláronse nunha única cámara que asumiu a soberanía nacional e elaborou unha constitución.

Mentres os deputados deliberaban en Cádiz a guerra seguía o seu curso, A chegada do propio Napoleón á España despois da preocupante derrota das súas tropas na **batalla**

de Bailén fai que sos franceses recuperen o terreo perdido. Sen embargo malia ocupar case todo o territorio a acción dos exércitos británicos, agora aliados dos españois, desembarcados na Península ao mando do **Duque de Wellington** e a da **guerrilla**, resistencia popular xurdida espontaneamente e que golpeaba ás tropas francesas mediante partidas de diferentes tamaños, xunto cos problemas do emperador francés na súa campaña en Rusia, que van obrigar a retirar tropas de España para atender outras fronteiras, vai acabar por inclinar a balanza do lado español e obriga a Napoleón a poñer fin á que denominaba “maldita guerra de España” asinando con Fernando VII o **Tratado de Valençay** a finais de 1813, polo cal se lle devolve o trono e “O Desexado” pode volver ó seu reino.

Os afrancesados, acusados de traidores, deben exiliarse tras a dura persecución á que foron sometidos.

TEMA 2

AS CORTES DE CÁDIZ E A CONSTITUCIÓN DE 1812.

Durante a guerra, xurdiu a necesidade de convocar unhas **Cortes Xerais e Extraordinarias** para lexitimar acción política ante o baleiro de poder, coñecer a vontade do país e implementar reformas. A maioría dos nobres e eclesiásticos trataban de restablecer o sistema político tradicional, pero os liberais eran conscientes da oportunidade presentada para unha transformación política que restrinxira o poder real e establecera unha **Constitución baseada na soberanía da nación e separación de poderes**.

Estas Cortes reuníronse en Cádiz o 24 de setembro de 1810. Predominaron os deputados de clases medias, aínda que tamén tiñan moito protagonismo os eclesiásticos, avogados, militares... sempre **divididos ideoloxicamente en liberais e absolutistas**. Estas Cortes promulgaron numerosos decretos nos que se eliminaban as estruturas e os fundamentos xurídicos do Antigo Réxime e se establecía un novo modelo político, administrativo, social e económico baseado nos principios do liberalismo, por iso eran considerados revolucionarios. Pero esta acción política era obra dunha elite, as masas populares influídas pola Igrexa consideraron estas reformas atentatorias contra a relixión e os costumes tradicionais.

O **19 de marzo de 1812** foi aprobada a **primeira constitución española, “A Pepa”**. Recollía o espírito e as ideas liberais que establecían un modelo político baseado na soberanía da nación (**soberanía popular**), a participación da cidadanía a través do sufraxio universal masculino indirecto e a monarquía como forma de goberno, pero cun poder restrinxido e limitado pola Constitución. Establecíase unha rixida **separación de poderes**, no que o poder executivo era exercido polo monarca (xefe de Estado e de Goberno); o poder legislativo compartido entre as Cortes e o rei, onde as leis eran elaboradas polas Cortes, pero promulgadas polo monarca, coa posibilidade por parte deste de exercer o dereito de veto suspensivo. As Cortes eran unicamerais. Finalmente, o poder xudicial estaba en mans dos tribunais de xustiza coa posibilidade de realizar xuízos con xurado popular para determinados tipos de delitos.

Aparecían, distribuídos ao longo do articulado da constitución, os **dereitos e liberdades dos cidadáns**, especialmente a liberdade de imprenta e de opinión, a igualdade de todos ante a lei e ante as cargas do Estado sexan estas fiscais (pago proporcional á riqueza) ou militares (servizo militar obrigatorio). Recoñecía a propiedade individual como

un dereito básico garantido polo Estado e para asegurar a orde pública e a defensa das liberdades contéplase un corpo de seguridade, a Milicia Nacional.

Fronte á diversidade administrativa e lexislativa do Antigo Réxime impúxose una lexislación que eliminaba os particularismos dos antigos reinos e os privilexios forais (**unitarismo e centralismo político**). Ademais, declarábase a España como un **Estado confesional católico**.

En síntese, trátase dun texto revolucionario no senso de alterar as bases políticas e sociais do Antigo Réxime, pero tamén facía concesións á tradición na declaración do Estado confesional. De feito as Cortes gaditanas foron escenario de acendidos debates entre os servís ou absolutistas e os liberais. No texto resultante inténtase unir a tradición española co novo espírito revolucionario.

Nin a Constitución nin as leis emanadas das Cortes tiveron una aplicación práctica polo estado de guerra no que se vivía. Fernando VII, á súa volta, derogou a Constitución e a obra lexislativa das Cortes de Cádiz, pero significou un referente e unha inspiración dos textos constitucionais posteriores.

TEMA 3

A RESTAURACIÓN DE FERNANDO VII E DO ABSOLUTISMO (AS ETAPAS DO REINADO).

Despois de asinar o **Tratado de Valençay**, a finais de 1813, Napoléon renuncia ao trono español e entrega a coroa a **Fernando VII** quen retornou a España en 1814 e reinou ata a súa morte en 1833. Durante este tempo gobernou dunha maneira vingativa, empregando todos os medios para actuar como un monarca absoluto. **Enfrontouse aos liberais e anulou o sistema político creado en Cádiz**. No seu reinado diferéncianse **tres períodos: o Sexenio Absolutista, o Trienio Liberal e a Década Ominosa**.

Aproveitando o contexto internacional favorable ao absolutismo, Napoleón fora derrotado e a **Santa Alianza** unía a case todas as monarquías europeas contra calquera brote liberal. Fernando VII "**O Desexado**" comeza o seu reinado cun período coñecido como **Sexenio Absolutista** que vai **dende 1814 ata 1820**. En marzo de 1814 Fernando VII foi recibido en España con grande entusiasmo popular, pero o seu retorno político representou unha volta ao Antigo Réxime. Os liberais esixían que o rei acatase e aprobase os decretos e a Constitución de 1812, pero os absolutistas defendían que o rei debía recuperar a plenitude da súa soberanía e declarar nulas todas as reformas. Así llo pediu un grupo de deputados desta última ideoloxía a través do documento **Manifesto dos Persas** que toma o seu nome do costume existente na antiga Persia de gozar de cinco días de anarquía despois da morte do rei. Os autores identificaban esa anarquía co período do liberalismo vixente dende a Constitución de Cádiz ata ese momento.

Mediante o **Decreto de Valencia** Fernando VII oficializa o retorno ao absolutismo e ao Antigo Réxime, isto causou unha escasa oposición nas masas populares, que identificaban as reformas liberais como agresións á relixión e aos costumes tradicionais. Así restauráronse a Inquisición, a Mesta, os antigos gremios e estableceuse a devolución dos bens desamortizados. Os liberais foron perseguidos e a represión significou cárcere, desterro ou pena de morte, o cal levou a moitos deles ao exilio, sendo Francia e Reino Unido os principais destinos e, dende alí, tiveron que recorrer á conspiración e ao **pronunciamento**, é dicir, ao levantamento de parte do exército que se pronuncia a favor da substitución da monarquía absoluta por unha monarquía liberal inspirada nos principios da Constitución de Cádiz, para poder chegar ao poder.

Neste período a ineficacia do goberno é a nota predominante, son moitos os problemas aos que ten que facer fronte, algúns moi graves e relacionados entre si, como a **guerra pola independencia das colonias americanas** que xeraba un elevado gasto e colapsaba o comercio colonial e os ingresos deste, e a **crise da Facenda real**, para solucionar os problemas desta era preciso reformala e a iso se negaban os grupos nos que se apoiaba o absolutismo. Para empeorar máis as cousas os continuos cambios de goberno, Fernando VII tiña un carácter caprichoso e voluble, provocan unha gran inestabilidade.

A mencionada represión non detivo a acción dos liberais. A conexión entre os grupos civís e os militares descontentos, moitos deles destacados na Guerra da Independencia, desembocou nunha longa serie de **pronunciamentos militares**, entre 1814 e 1820 houbo ata oito (**Espoz Y Mina, Díaz Porlier...**), que caracterizaron todo o século XIX español e que abren a porta ao protagonismo do exército na vida política.

Froito do éxito dun deses pronunciamentos, ten lugar o inicio da seguinte etapa do reinado de Fernando VII, o **Trienio Liberal**. En xaneiro de 1820, ao mando das tropas preparadas en Andalucía para ir combater aos independentistas americanos, **Rafael Riego**, esixiu en Sevilla o restablecemento da Constitución do 12. Ese levantamento foi secundado en Galicia, Andalucía e varias cidades españolas. Ante o triunfo liberal, Fernando VII viuse obrigado a aceptar a Constitución o 10 de marzo de 1820 desdecíndose do manifestado no anteriormente citado Decreto de Valencia agora o rei proclama **“Todos e eu o primeiro pola senda da Constitución”**.

Os gobernos liberais restableceron a lexislación aprobada polas Cortes de Cádiz: Constitución, Cortes, eleccións baseadas no sufraxio universal indirecto, Milicia Nacional, corpo este último de voluntarios para a defensa do sistema constitucional, supresión definitiva da Inquisición... Ademais deron un novo pulo ás transformacións sociais, económicas e administrativas.

As diferenzas entre os liberais sobre temas como a necesidade ou non de modificar a Constitución, o poder da Coroa, a participación política ou a soberanía da nación, deron lugar á aparición de dúas correntes, os **moderados** que desexaban un compromiso coas antigas clases dominantes para que aceptasen as reformas concedendo para iso un maior poder ao rei e creando unha segunda cámara, un Senado aristocrático e introducindo o sufraxio censitario, restrinxindo así o número de persoas con dereito ao voto ao limitalo a aqueles que posúan determinada cantidade de bens ou perciban determinadas rendas, reformando así en sentido conservador **“a Pepa”** e os **exaltados** que propoñían volver á Constitución de 1812 e levar a cabo reformas radicais baseadas nun liberalismo “popular”. As diferencias entre os dous grupos prolongáronse ao longo do Trienio, aínda que os moderados mantiveron o poder case todo este período.

Esta división liberal favoreceu os intentos absolutistas de restaurar o Antigo Réxime, contando co apoio de **Fernando VII, que nunca acatou sinceramente á imposición da Constitución** e conspirou para recuperar o poder absoluto. Tampouco a situación internacional era favorable xa que **en Europa predominaban as monarquías absolutas**. A isto hai que sumarlle a existencia de guerrillas realistas en territorio peninsular, a persistencia da guerra de independencia das colonias americanas, as manobras internacionais da **Santa Alianza** e a permanente crise económica.

O derradeiro período do reinado de Fernando VII é a **Década Ominosa**. Comeza no ano **1823 e remata no 1833**. O medo á extensión da revolución por Europa levou á **Santa Alianza**, pacto entre as monarquías absolutistas europeas que tiña como obxectivo primordial o mantemento do absolutismo en Europa e a represión de movementos revolucionarios ou liberais, a decidir a súa intervención en España para restaurar o goberno

absolutista de Fernando VII. A intervención dos **Cen Mil Fillos de San Luís**, tropas francesas ao mando do Duque de Angulema coa axuda dos voluntarios realistas, permitiron unha restauración absolutista e unha nova etapa de dura represión contra os liberais. Moitos dos seus líderes e simpatizantes foron perseguidos ou executados, entre eles o propio Riego. A pesar da persecución, os liberais seguiron conspirando para restablecer as liberdades en España, fracasando nos seus intentos.

Houbo unha depuración no exército e na administración pública. Toda a poboación estivo sometida ao control da policía e dos corpos de Voluntarios Realistas. De novo houbo un regreso do Antigo Réxime, pero a Sta. Inquisición xa non volveu ser restaurada. Malia a feroz persecución contra os liberais, que provocou un exilio masivo, Fernando VII suavizou algúns aspectos do absolutismo, intentando modernizarse aínda que a través dun despotismo anacrónico. A consecuencia foi que os ultrarrealistas acusaron de pusilánime a Fernando VII e fóronse agrupando arredor do seu irmán **Carlos** quen, ante a falta de descendencia do monarca, era considerado o futuro herdeiro do trono. Chegando mesmo a producirse sublevacións absolutistas como a **dos agraviados ou malcontents** en Cataluña, reprimida con dureza.

En 1829 Fernando VII casou con María Cristina de Borbón e consegue ter dúas fillas. Antes da súa morte derroga a **Lei Sálica** a cal pechaba o acceso ao trono ás mulleres a través da **Pragmática Sanción** para que a súa filla **Isabel II** puidera reinar o que dará lugar a un conflito sucesorio e a unha guerra civil que terá varios episodios ó longo do XIX, as **Guerras Carlistas**.

Entre 1808 e 1833 España viviu un proceso histórico caracterizado polo enfrontamento entre dous modelos políticos e ideolóxicos: absolutismo e liberalismo con dominio do primeiro. A guerra civil aberta en España polo carlismo ante a sucesión de Fernando VII, propicia que o liberalismo finalice co seu ostracismo e se converta no principal apoio da rexente María Cristina de Borbón para garantir que o trono español recaia na súa filla Isabel.

TEMA 4

A CONSTRUCCIÓN DO ESTADO LIBERAL (PRINCIPIOS DO LIBERALISMO E DIFERENZAS ENTRE AS DISTINTAS FAMILIAS POLÍTICAS).

O liberalismo foi a expresión ideolóxica dos intereses da burguesía, convertida no século XIX, no grupo hexemónico da sociedade debido ao desenvolvemento do comercio e a Revolución Industrial. O seu dominio social vai parello ao triunfo das revolucións políticas liberais. Defende un novo concepto do poder e da sociedade baseado na liberdade, igualdade xurídica, limitación da autoridade, división tripartita do poder: executivo (Goberno), lexislativo (Cortes) e xudicial (Tribunais). Defende a participación política dos cidadáns para a elección de representantes nas Cortes ou Parlamento, depósito da soberanía nacional. Todo este sistema político está sustentado no imperio da lei que ten na Constitución a lei suprema fundamental.

O liberalismo non só é filosofía política; **en economía defende a propiedade privada** individual, considerada como un valor absoluto, a liberdade económica e de empresa baseada na libre iniciativa individual sen intervención do Estado nos asuntos económicos e o libre xogo da oferta e da demanda como mecanismo xerador da riqueza e regulador das actividades económicas.

O liberalismo foi unha ideoloxía revolucionaria que pronto se dividirá en **dúas correntes** en función do criterio de participación política da poboación: **o liberalismo doutrinario** e **o liberalismo democrático**.

O liberalismo doutrinario e conservador foi a corrente maioritaria en España e Europa ata mediados do século XIX. Xurdiu como reacción ante os excesos revolucionarios e o temor dos grupos económicos poderosos de perder a súa posición hexemónica na sociedade. Os trazos que o definen son: **monarquía constitucional, soberanía compartida entre o rei e as Cortes, restrición da participación política** (o dereito ao sufraxio debe ser restrinxido, reservado unicamente a aqueles que posúan un determinado poder económico, sufraxio censatario), **limitación dos dereitos individuais e catolicismo de Estado**.

No caso español o afán de control das elites políticas permitiu e mesmo potenciou a existencia de graves vicios no sistema, especialmente a fraude electoral e o caciquismo. A época liberal en España abrangue a **Rexencia de María Cristina** e a de **Espartero**, o **reinado de Isabel II**, o **Sexenio democrático** e a **Restauración borbónica**, un período no

que se promulgarán unha carta outorgada, o **Estatuto Real** (1834) e catro constitucións (1837, 1845, 1869 e 1876) que responden aos intereses das ideoloxías no poder e reflicten as tensións políticas características da época. A monarquía constitucional doutrinaria foi o modelo político dominante na España liberal aínda que tamén houbo momentos de liberalismo democrático e de ditaduras, así como a primeira experiencia republicana.

En España, a posta en práctica do liberalismo doutrinario tamén provocou unha escisión entre os **moderados** e os **progresistas**. Os primeiros asumiron plenamente os principios do liberalismo doutrinario, exerceron máis tempo o poder e contaron coa predilección dos monarcas españois e o apoio dos grupos poderosos da sociedade. Son partidarios dun férreo control do poder municipal por parte do goberno, limitan as liberdades civís e eliminan a Milicia Nacional. Os progresistas, en cambio, reclamaban a primacía das Cortes sobre o rei, un maior grao de descentralización municipal, unha interpretación máis ampla das liberdades, en especial a de prensa, e unha maior liberdade de culto dentro do estado confesional.

A crecente moderación dos progresistas provocou unha disidencia dos mesmos, xurdiron así os **demócratas** en 1840. Constituían unha minoría radical, dividida a súa vez entre os partidarios da monarquía e os partidarios da república.

O liberalismo democrático defendía a soberanía popular como principio básico sobre o que debían asentarse todas as institucións políticas, a participación popular mediante sufraxio universal masculino para maiores de 25 anos, ríxida separación de poderes, unha ampla carta de dereitos e liberdades aos que consideran inalienables e inherentes á natureza humana, un goberno como froito da vontade popular, liberdade de cultos e separación da Igrexa e Estado. Nestes principios inspirouse a **Constitución de 1869**. Unha constitución que inaugura en España a monarquía parlamentaria, onde rei reina, pero non goberna. O republicanismo aproveitou o curto reinado de **Amadeo de Saboya** para proclamar a I República, plantexar a discusión do modelo territorial e reivindicarse como o sistema verdadeiramente democrático.

No enfrontamento político xogaron un papel clave a Coroa e os militares. A debilidade e división dos grupos políticos, incapaces de imporse polas súas propias forzas, permitiu que numerosos xefes militares se converteran no apoio ou recurso para conquistar o poder. Cada grupo tiña os seus propios **“Espadóns”** Espartero, Narváez, O’Donnell... que se van converter nos principais protagonistas da política española do XIX.

A Coroa pola súa parte, conservou unha grande capacidade decisoria á hora de nomear goberno, amosando unha **predilección**, tanto por parte de María Cristina como de Isabel II **polos moderados**, que terán o poder durante a **Década moderada** (1844-54) na cal o **xeneral Narváez** será a figura máis destacada. Isto empurra ás restantes forzas políticas rexeitar o xogo político e recorrer aos **pronunciamentos**, rebelións militares contra o goberno, e aos motíns populares, se ben non serán os únicos que o empreguen. Grazas a isto os progresistas acadaron o poder en breves períodos: **Rexencia de Espartero** (1840-43) que sucede a María Cristina tras a súa vitoria na I Guerra Carlista e a paz conseguida co **“Convenio de Vergara”** e o **Bienio Progresista** (1854-56) nacido á calor do pronunciamento do Xeneral O’Donnell, **“Vicalvarada”**, co pretexto da inestabilidade política e que acaba implicando á sociedade civil ata convertelo nunha revolución que conseguirá obxectivos non previstos polo propio **O’Donnell** líder da **Unión Liberal**, agrupación política formada por moderados e progresistas que podemos considerar centrista, afastada dos extremos políticos.

Vai ser o propio O’Donnell o que poña fin ao Bienio Progresista cando rodee con tropas o Congreso e disolva o Parlamento propiciando a volta do moderantismo ao poder, é

o período **moderado-unionista** xa que serán estas dúas forzas as que se alternen no goberno.

As prácticas ditatoriais do xeneral Narváez e de González Bravo nos últimos gobernos moderados, estenderon a impopularidade do réxime, entregado ao servizo dunha oligarquía sen escrúpulos, e da raíña Isabel II, firme apoio do moderantismo. Así, no ano **1868**, a revolución coñecida como **Gloriosa ou Setembrina**, protagonizada por todas as forzas opositoras a Isabel II, expulsou os Borbóns do trono de España e abriu a posibilidade de configurar un novo sistema político baseado nos principios do liberalismo democrático e nos intereses das clases medias.

TEMA 5

A REVOLUCIÓN GLORIOSA E A CONSTITUCIÓN DE 1869

O contexto no que se produce a revolución é de **profundo malestar social** provocado polas malas colleitas que traen aparelada a escaseza de cereais e a conseguinte suba dos prezos o cal dará lugar a unha crise de subsistencia, as dificultades económicas na industria: textil, siderúrxica e a escasa rendibilidade das vías férreas e nas finanzas, vítimas dunha crise bancaria e bolsista desencadeada polo estalido dunha burbulla especulativa arredor da construción ferroviaria. A isto hai que sumarlle o descontento da maioría da sociedade cun sistema político pouco permeable á participación da cidadanía e nada sensible ás novas necesidades dun país que mudara respecto á primeira metade do século. **A raíña estaba desprestixiada**, sobre todo porque a súa actitude política estaba influída pola súa conduta privada e amorosa, motivo de bromas na corte e en toda España

Ese descontento uniu a todos os grupos políticos opositores baixo unha causa común: establecer un goberno provisional que asumise os principios do liberalismo democrático e que convocase eleccións para constituír unhas novas Cortes, coa finalidade de elixir un novo modelo de Estado e redactar unha nova constitución. Así **os partidos progresista e demócrata** asinarán en Bélxica o **Pacto de Ostende**, coa finalidade de desalojar do trono a Isabel II, pouco despois únese a eles a **Unión Liberal**.

A **Revolución Gloriosa** iniciouse en **setembro de 1868** en Cádiz cun pronunciamento das tropas da mariña do **almirante Topete** e protagonizado tamén polos **xenerais Serrano e Prim**, os sublevados venceron ás tropas leais á raíña na **batalla de Ponte de Alcolea** (Córdoba). En paralelo a este clásico pronunciamento militar, xurdiron numerosas xuntas revolucionarias que reclamaban o sufraxio universal e a liberdade de prensa, ensino e asociación e a abolición dos impostos de consumo, moi impopulares xa que gravaban a compra de artigos de primeira necesidade, e da redención de quintas, recrutamento militar realizado por sorteo e que afectaba á quinta parte dos varóns de certa idade que non podían pagar a exención. Hai pois unha unión de pronunciamento e revolución social.

Tras o **exilio de Isabel II** a París, formouse un **Goberno provisional** integrado por unionistas e progresistas, **presidido por Serrano**, líder da Unión Liberal tras a morte de O'Donnell. Os demócratas quedaron fóra e con eles o sector máis revolucionario. O goberno puxo en marcha numerosas reformas políticas e económicas, entre elas a supresión do imposto de consumos, a emancipación dos fillos de escravos nados tras a revolución ou o

decreto de liberdade de imprenta, e convocou Cortes constituíntes elixidas por sufraxio universal masculino.

Estas Cortes elaboraron unha nova **Constitución no 1869** que, inspirada nos principios do liberalismo democrático, establecía a soberanía nacional, entendida como popular; a monarquía como forma de goberno; unha clara separación de poderes: o rei, constituído pero non constituínte, exercía o poder executivo e o poder xudicial estaba en mans dos tribunais con xurados; **Cortes bicamerais, formadas polo Congreso e o Senado** (os deputados do Congreso serían elixidos por sufraxio universal directo masculino, mentres que o Senado o será por vía indirecta a través de compromisarios); liberdade de cultos; Estado confesional; e dereitos e liberdades amplos, especialmente o dereito de asociación e reunión (nacerá a Federación Rexional Española da Asociación Internacional de Traballadores -FRE da AIT-).

Despois da promulgación da Constitución, **Serrano foi nomeado rexente provisional** mentres se buscaba un novo rei para España, que tiña que ser católico, liberal e contar co apoio das potencias europeas. Finalmente ese rei será **Amadeo de Saboya**. O asasinato de Prim, líder dos progresistas e home forte do momento, que deixa ao novo monarca sen o seu principal valedor, as dificultades de goberno na coalición co permanente **acoso dos republicanos**, que non aceptaron a solución monárquica da Constitución, o descontento das clases populares urbanas e rurais, que non recibían respostas ás súas demandas sociais, o regreso do problema carlista co **estalido da terceira Guerra Carlista**, a **sublevación en Cuba** e a falta de colaboración por parte dos sectores tradicionais provocaron que en febreiro de 1873 renunciara o que abriu paso á **I República**.

TEMA 6

A I REPÚBLICA: PROXECTO DE CONSTITUCIÓN FEDERAL E CANTONALISMO.

).

Tras a **renuncia ao trono de Amadeo I en febreiro de 1873**, polas distintas dificultades presentes no seu reinado (entre elas a crecente oposición republicana que, durante este breve reinado, tenta conseguir o apoio popular necesario para instaurar a República), o Congreso e o Senado reúnense conxuntamente, formando a Asemblea Nacional, e deciden proclamar o 11 de febreiro de 1873 a República, a pesar de ser maioritariamente monárquicos. A mesma Asemblea Nacional asume todos os poderes e nomea presidente a **Estanislao Figueras**, quen exercería de xefe do Estado e do Goberno.

Existían **fortes diferenzas entre os republicanos** sobre a organización política da República o cal provocou debilidade no novo réxime e explica a súa brevidade, non chegou a dous anos, tempo no que se sucederon numerosos acontecementos: catro presidentes, unha intensa axitación social, dúas guerras (carlista e cubana) e a revolución cantonal.

As diferencias antes mencionadas sobre a organización da República eran notables: uns, os **unitarios**, defendían a creación dunha república unitaria; outros dunha fórmula federal, entre estes últimos tamén existían fortes diferencias, así os **federais gradualistas** avogaban pola configuración da federación dende arriba, é dicir que as Cortes constituíntes da nación decidisen e organizasen o reparto de poderes entre o Estado federal e os Estados que formasen a federación, mentres que os **federais intransixentes ou cantonalistas** defenderon que a federación debía facerse dende abaixo, mediante a proclamación inmediata da soberanía das unidades políticas inferiores, os estados ou **Cantóns**, para construír dende eles, e por acordos libres entre iguais, a federación española.

Ante as tensións creadas por estas diferenzas, convocáronse novas eleccións (celebradas por sufraxio universal masculino) para formar unha Asemblea Nacional constituínte. Foron gañadas polos federais, polo que se proclamou a **república federal** con **Pi i Margall** como presidente. Consecuentemente, elaborouse un proxecto de Constitución federal que non se chegou a aprobar, nel **España quedaba organizada como unha federación formada por dezasete Estados federados**, incluídos Cuba e Porto Rico.

Por outra banda, incrementouse a axitación social e política (do que foi partícipe a AIT ou I Internacional), nalgunhas zonas os obreiros e campesiños protagonizaron folgas e protestas, ocuparon terras e esixiron melloras das súas condicións sociais. Ademais xurdiu con forza o **movemento cantonalista**, os federais intransixentes comezaron a proclamar a

independencia de cantóns, dito movemento tivo especial forza en Levante e Andalucía, destacando a proclamación do **Cantón de Cartaxena**, o primeiro en levantarse e o último en ser reducido. A unión e manifestación de ambos problemas provocaron o fracaso de implantar a federación desde arriba e a dimisión de Pi i Margall.

O terceiro Goberno republicano estivo presidido por **Nicolás Salmerón** que tivo que apoiarse en militares como **Pavía e Martínez Campos** para rematar co cantonalismo e a guerra carlista e acceder ás súas peticións de restablecer a autoridade e a orde. A necesidade de ter que asinar penas de morte levou a Salmerón, contrario á pena capital, a dimitir.

O cuarto Goberno tivo como presidente a **Emilio Castelar**, defensor da República unitaria ou centralista. Apoiándose nos militares conservadores gobernou varios meses provocando o descontento dos federais que intentaron escoller un novo presidente da súa ideoloxía, ante ese risco o **xeneral Pavía** entra con tropas e gardas civís no Congreso e dissolve a Asemblea Nacional. Nesta situación de baleiro do poder, o **xeneral Serrano** asume o poder executivo da República, suspendendo as garantías constitucionais ata rematar con esa situación de forte inestabilidade e convocar Cortes constituíntes. Isto, favorece os intentos do político **Cánovas del Castillo** de **restaurar a monarquía na persoa de Alfonso de Borbón**, ao que lle correspondían os dereitos sucesorios trala abdicación da súa nai Isabel II. Preséntase como un monarca constitucional e liberal no **Manifesto de Sandhurst**.

TERMOS BLOQUE 3

1º PARCIAL

Abdicacións de Baiona:

Nome co que se coñecen as renuncias sucesivas ao trono español, que tiveron lugar nesa cidade francesa en maio de 1808, por parte de Carlos IV e o seu fillo Fernando VII a favor de Napoléon. Este cederá ditos dereitos ao seu irmán Xosé, o cal reinará co nome de Xosé I. Malia tratar de lexitimar este feito mediante a aprobación dunha carta outorgada, o Estatuto de Baiona, será un dos detonantes da Guerra da Independencia.

Afrancesados:

Españóis que apoiaban o goberno de Xosé I Bonaparte, eran un grupo reducido, na súa maioría pertencente ás elites sociopolíticas e culturais do país. O termo foi utilizado despectivamente polos “patriotas” para resaltar a condición de colaboracionistas cos invasores. Pensaban que o novo goberno era a única vía para acadar a renovación e o cambio en España. Tras a derrota francesa moitos tiveron que exiliarse.

Manifesto dos Persas:

Documento asinado en 1814 por deputados de ideoloxía absolutista, participantes nas Cortes de Cádiz, polo cal se instaba a Fernando VII a derrogar a obra lexislativa das mesmas e a instaurar de novo o Antigo Réxime á súa chegada a España. Supón o inicio do Sexenio absolutista e será posteriormente respaldado polo Congreso de Viena. Toma o seu nome do costume existente en Persia no momento do cambio de monarca.

Pragmática Sanción:

Derrogación parcial da Lei sálica de Felipe V que permite o reinado das mulleres en liña hereditaria descendente en ausencia de varón. Foi promulgada por Fernando VII co obxectivo de que reinara a súa filla Isabel II en detrimento dos dereitos do seu irmán Carlos. Marca o comezo dos conflitos carlistas.

Desamortización:

Modificación do réxime de propiedade mediante a apropiación polo Estado, para a súa posterior venda, de bens de “mans mortas” ás institucións eclesiásticas e civís que tiñan prohibida o alleamento dos seus bens raíces. As principais operacións fixéronse a instancias de Mendizábal en 1836 e Madoz en 1855.

Cantonalismo:

Insurrección que tivo lugar durante a I República (1873-74) durante o goberno de Pi i Margall co obxectivo de implantar unha república federal. O proceso debía facerse “dende abaixo”, mediante a proclamación da soberanía das unidades territoriais inferiores, os cantóns. Os focos de insurrección cantonalista xurdiron en Levante (Cartaxena) e Andalucía. O movemento fracasou e foi reprimido polo exército.

Estatuto Real:

Carta outorgada promulgada pola raíña rexente María Cristina de Borbón no nome da súa filla Isabel II, en 1834, durante o goberno de Martínez de la Rosa, como concesión aos liberais moderados por apoiala no contexto da Primeira Guerra Carlista. Supón a implantación dun réxime a medio camiño entre o liberalismo doutrinario e o absolutismo que non contentou a ningún dos partidos liberais.

Pronunciamento:

Forma de rebelión e intervencionismo militar en política característica da España do XIX na que un grupo de militares se posicionaba publicamente en contra do goberno e a favor dunha determinada facción política. Non implica loita armada, busca a adhesión das restantes forzas militares. Os numerosos pronunciamentos e a inxerencia do exército na vida política demostran a debilidade do poder civil e a falta dunha correcta implantación do réxime liberal.

Tratado de Valençay:

Tratado asinado a finais de 1813 no que Napoleón recoñecía a Fernando VII como rei de España poñendo fin á Guerra de independencia e implicando o seu regreso en 1814. O regreso do “Desexado” significou unha volta ao Antigo Réxime ao non recoñecer o labor lexislativo das Cortes de Cádiz e a Constitución de 1812 que serían abolidas polo propio rei.

Unión Liberal:

Partido fundado durante o Bienio progresista (1854-1856) e liderado polo espadón O'Donnell. Defende a monarquía liberal doutrinaria e ocupa o espazo político situado entre o partido Moderado e o Progresista. Nace con vocación de rematar coa rivalidade política entre as dúas faccións do liberalismo doutrinario español. Trala unificación de Cánovas formará parte do partido Conservador.

BLOQUE 3

2º PARCIAL.

7. A Restauración.
8. A cuestión nacional no último terzo do século XIX.
9. A reforma agraria liberal: as desamortizacións.
10. Os principais sectores industriais e o papel do ferrocarril.
11. O movemento obreiro (Sexenio Democrático e Restauración).
12. A evolución da sociedade no século XIX (con especial atención á situación da muller).

TEMA 7

A RESTAURACIÓN.

A restauración da monarquía borbónica foi produto dun concienciado traballo preparatorio levado a cabo durante o **Sexenio Democrático** capitaneado por **Antonio Cánovas del Castillo**, político conservador moderado que aproveitou a favorable coxuntura internacional da era bismarckiana, proclive a solucións moderadas. “**Paz e orde**” son as palabras que resumen o seu programa e que van atraer tanto a clases medias como altas, temerosas de novos episodios revolucionarios como o do Sexenio. O plan de Cánovas contou tamén co apoio financeiro das elites económicas ultramarinas, sobre todo da cubana, interesadas no mantemento da escravitude.

Durante a Restauración Borbónica son coñecidas tres etapas: o **reinado de Alfonso XII** (1875-85), a **rexencia de María Cristina** de Habsburgo (1885-1902) e o **reinado de Afonso XIII** (1902-1923).

No **Manifesto de Sandhurst**, redactado por Cánovas e asinado por **Alfonso XII** na academia militar do mesmo nome onde se formaba, recóllense **as ideas básicas do proxecto restaurador** que se poden resumir en tres puntos:

Carácter aberto e integrador da monarquía constitucional.

Necesidade de que a tradición católica fose compatible coa liberdade.

Superación das dúas constitucións precedentes (1845 e 1869).

Tras o **pronunciamento do xeneral Martínez Campos** en 1874, mal visto por Cánovas que desexaba asignar ao exército un papel subordinado ao poder civil e ao sistema constitucional, chegou Alfonso XII a España e nomeou como presidente do Goberno a Cánovas o cal senta as bases políticas do novo réxime. Analizou a estabilidade do modelo político de Gran Bretaña e a propia historia de España para xustificar a recuperación do sistema de dobre confianza entre o rei e as Cortes propio do **liberalismo doutrinario** (síntese entre revolución e conservación, que pretende conseguir a liberdade con orde). A Coroa representaba a tradición e a unidade española e as Cortes representaban a vontade da nación.

Segundo as súas ideas a monarquía debía ser **constitucional doutrinaria** e o Goberno debía contar cunha dobre confianza: a da Coroa e a das Cortes. O Goberno debía ser nomeado pola Coroa pero para desempeñar a súa tarefa tiña que contar coa maioría parlamentaria nas Cortes. Se era necesario, **utilizábase a manipulación dos resultados electorais a través da fraude e dos caciques**.

Cánovas baseaba a estabilidade no bipartidismo: dous grandes partidos monárquicos (un no goberno e o outro na oposición) que se alternarían no exercicio do poder, **turnismo**. Aplicouse o modelo inglés en España e desta maneira apareceron o **Partido Conservador** liderado por Cánovas que incluía os antigos moderados e membros da Unión Liberal e o **Partido Liberal** dirixido por Sagasta formado por elementos do centro e esquerda do liberalismo. Fóra deste sistema turnista van quedar os republicanos, os carlistas e os movementos obreiros, tanto socialistas como anarquistas. Tanto Alfonso XII como a súa

viúva ativéronse ao seu papel constitucional e, aínda que non foron pasivos, durante os seus reinados a alternancia, respaldada polos sólidos liderados dos políticos anteriormente citados, funcionou ben.

Outra idea importante deste sistema era a necesidade de **apartar ao exército da vida política e evitar os pronunciamentos**. De aí a importancia do acordo na quenda de goberno entre liberais e conservadores para garantir estabilidade ao sistema. Ese acordo afastaría a tentación do pronunciamento. Outro pilar do seu pensamento político en prol da estabilidade era o de devolverlle á Igrexa o seu prestixio perdido durante o Sexenio Democrático, principalmente no campo educativo. Por último, era esencial que en materia de dereitos da cidadanía, **os partidos do sistema realizaran os avances a partir dun pacto, o que se denominou transaccionismo**.

Cánovas convocou eleccións constituíntes e as novas Cortes, con maioría de deputados do **Partido Conservador**, aprobaron a **Constitución de 1876**, ata o momento a máis lonxeva da historia de España (47 anos), que era un híbrido entre a doutrina do 45, para as cuestións principais de funcionamento, e a do 69, en materia de dereitos. Establecía un réxime oligárquico rexido por unha monarquía constitucional doutrina conservadora. A soberanía estaba compartida entre o rei e as Cortes. A Coroa gozaba de prerrogativas xa que nomeaba libremente ao presidente dos ministros, sancionaba e promulgaba as leis, tiña dereito de veto, exercía o mando supremo das forzas armadas e dirixía a política exterior. Como consecuencia, o rei ademais de reinar tamén goberna. Todos estes poderes debían ser exercidos por ministros responsables ante as Cortes.

As **Cortes bicamerais** estaban constituídas polo **Congreso** cuxos membros serían elixidos polos cidadáns de acordo cunha lei electoral posterior e o **Senado** formado por membros vitalicios designados polo propio rei, por dereito propio (aristocracia, Igrexa, exército) ou elixidos polos maiores contribuíntes. As dúas cámaras compartían a iniciativa legal co rei. **Ao non precisarse o dereito de sufraxio este foi de tipo censitario ou universal masculino en función da lei electoral en vigor**. O sistema de Cánovas presenta unhas cámaras que en nada reflicten a participación popular.

Os dereitos e liberdades aparecían recollidos, pero redactados de forma xenérica polo que necesitaba un desenvolvemento en leis posteriores de inferior rango. Isto permitía un tratamento máis restritivo. Ademais, **esta Constitución establecía o catolicismo de Estado**, este facíase cargo do mantemento do culto, **aínda que tamén se recoñecía a liberdade de conciencia e de culto se ben limitada ás manifestacións privadas**. A Constitución de 1876 destaca pola súa apertura e flexibilidade; esa falta de concreción explica a súa duración.

A defensa dun modelo de Estado unitario e centralista levou á **abolición dos foros vascos** (1876). As provincias vascas foron sometidas ao sistema común de recrutamento de homes para o exército, sen embargo o poder central subscribiu con esas provincias **os concertos económicos** ou fixación dun cupo económico para a recadación de impostos que realizarían as autoridades locais.

O **sistema da quenda** de mutuo acordo entre o partido gobernante e a oposición permitía garantir unha estabilidade política e evitar que a oposición recorrese ao pronunciamento. Cando o partido gobernante entraba nunha crise política, o rei chamaría ao xefe do partido da oposición para que formase novo goberno. A continuación, para que este novo goberno puidese ter o respaldo das Cortes, o rei procedía a disolver o Congreso e convocar novas eleccións co fin de que o resultado fora favorable. Este mecanismo no que o goberno non sae da maioría parlamentaria senón dun acordo entre os partidos

hexemónicos coa aprobación do rei levou ao sistema a un proceso contínuo de **fraude electoral e falseamento dos procesos electorais**.

O sistema funcionaba de arriba a abaixo, **na cúspide estaba a minoría política dirixente**: senadores, deputados, ministros. Estreitamente conectados tanto pola súa procedencia social como polas súas relacións familiares e persoais cos grupos dominantes locais, donos de negocios, fábricas e terras; todos eles forman a **oligarquía** dirixente entre a que se escollían os candidatos. **Nun status intermedio estaba o gobernador civil** que, baixo a orde do ministro da gobernación colabora na elaboración do **encasillado (encaixado)**, é dicir unha lista co nome do futuro parlamentario en cada “casilla” do mapa electoral, distribuíndo así aos candidatos dos partidos gobernantes nas diferentes circunscricións.

Para que o plan se cumprise segundo o previsto **os gobernadores civís daban instrucións aos alcaldes, nomeados por eles, e coa axuda dos caciques locais**, personaxes que gozaban dunha grande influencia sobre os veciños dunha comarca ou territorio, sobre todo rural, e a colaboración da Garda Civil controlaban aos electores para que votasen o candidato designado previamente. Se este proceso non era suficiente para asegurar a elección do candidato designado calquera método era válido para conseguilo: alterábanse as actas ou incluíanse o voto de persoas inexistentes no censo (**resurrección de mortos**), falsificación de personalidades... A falsificación masiva de votos recibía o nome de **pucheirazo** (substitución dos votos depositados no pucheiro ou urna electoral por outros).

Os altos cargos, os gobernadores e os caciques, cada un no seu ámbito, concedían favores a cambio do apoio político. O pobo sentíase parte do sistema a través do cobro de favores, a compra de votos ou a fidelidade ao patrón. Por iso perdurou tanto tempo e o panorama non variou cando se restaurou o sufraxio universal masculino cos liberais no poder.

En última instancia o goberno dispoñía no Congreso de maioría nas comisións que daban por boas as actas electorais e podían anular as que lle eran desfavorables.

Este sistema corrupto que utilizaba calquera recurso para falsear os resultados electorais foi criticado duramente polo **Rexeneracionismo** e pola oposición política ao sistema da quenda. Con isto, aumenta considerablemente a conflitividade social e política que, ao sumarlle o desastre do 98, provoca o inicio dunha grave crise na rexencia de María Cristina.

TEMA 8

A CUESTIÓN NACIONAL NO ÚLTIMO TERZO DO SÉCULO XIX.

No último terzo do século XIX, a semellanza do acontecido noutros lugares de Europa, en España desenvóléronse os **rexionalismos e nacionalismos**. Estes movementos, opostos á política centralizadora da Restauración, xurdiron sobre todo en territorios periféricos dotados de elementos culturais diferenciados (Cataluña, País Vasco e Galicia).

Na orixe do **nacionalismo catalán** convivía un dobre sentimento colectivo, español e catalán, non exento de conflitos. A reivindicación da lingua e cultura catalás deu lugar á **Renaixença** na década dos 30, un movemento literario e cultural que impulsou un proceso de recuperación da cultura e a lingua propias. O paso do catalanismo cultural ó político tería lugar no último terzo do XIX.

Durante a I República o **federalismo** converteuse na base dunha opción política do catalanismo, o fracaso desta opción postergou a eclosión nacionalista. Durante a Restauración e o sistema canovista, uniformizador, provocou unha reacción baseada ao redor dunha dualidade ideolóxica:

-Unha **corrente conservadora**, católica, tradicionalista e burguesa que tivo o seu principal ideólogo en **Prat de la Riba** e que contou cun grande apoio social nas décadas iniciais do século XX. Aínda chegando á conclusión de que Cataluña é unha nación defende a súa integración dentro do Estado español (por vencellamentos históricos e convivencia secular co resto dos pobos de España).

-O **republicanismo federal catalán**, reclamaba a soberanía para Cataluña. **Valentí Amirall** será o seu principal defensor. **Rovira i Virgili** defendeu a creación dun Estado catalán baseado e consolidado mediante a democracia, as liberdades cidadás, o reformismo social, o laicismo e o republicanismo.

O sector conservador impúxose a finais do XIX. Coas **Bases de Manresa** (1892) nas que se establecía un proxecto autonomista, non independentista, moderado e que intentaba entroncar coas leis ou liberdades perdidas en 1714. En 1901 creouse a **Lliga Regionalista**, primeiro gran partido do nacionalismo catalán.

O **galeguismo** tamén experimentou unha lenta evolución na segunda metade do século XIX. Nunha primeira etapa a Xeración de 1846, entre os que destaca **Antolín Faraldo**, que denuncia os problemas de Galicia; o provincialismo alentaría a progresiva toma de conciencia das particularidades e necesidades. Ese impulso precursor viuse reforzado nos anos 60 polo **Rexurdimento**, o movemento cultural protagonizado por **Rosalía de Castro, Curros Enríquez, Pondal, Añón...** que aspiraba á revitalización do galego como lingua literaria e non só oral. Historiadores como **Benito Vicetto e Manuel Murguía** que

publican cadansúa Historia de Galicia contribuíron a subministrar argumentos ao nacente galeguismo xustificando o dereito a dispoñer dunha organización política propia baseándose nos feitos diferenciais galegos: costumes, lingua, pasado e sobre todo as orixes do pobo galego vencellados á raza celta (**celtismo**).

Con todo, será a partir de 1880 cando xurda o rexionalismo, defensor do dereito á autonomía política, e que tivo como figuras mais destacadas a **Murguía** que encabeza unha **corrente liberal**, herdeira do provincialismo e que defendía o dereito ao autogoberno, a necesidade de reformas económicas e sociais, era a corrente maioritaria, e o conservador **Alfredo Brañas** que lidera a **corrente tradicionalista**, defensora da descentralización administrativa, a recuperación da vella orde social e a autoridade moral da Igrexa. A súa concepción do rexionalismo incluía unhas institucións políticas rexionais que significaban a volta ao corporativismo gremial.

Ambas correntes confluíron na **Asociación Rexionalista Galega** cuxa actividade foi esmorecendo debido ás tensións entre os dous grupos. O grupo liberal fundou a **Liga Gallega** que vinculaba o liberalismo democrático co galeguismo progresista. Promoveu numerosas iniciativas culturais como a **fundación da Real Academia Galega en 1906**.

No **caso vasco**, a evolución foi diferente e estivo marcada por dous feitos, un político: a abolición dos foros en 1876, e outro económico, a industrialización.

Polo que respecta ao primeiro, as protestas desatadas pola medida levaron a Cánovas a aprobar os **Concertos Económicos** dous anos mais tarde, recoñecendo a autonomía fiscal das Provincias Vascas. Con todo, a plena reintegración foral daría lugar a un movemento reivindicativo. No tocante ao segundo aspecto prodúcese unha frustración de amplos sectores da sociedade biscaíña ante a rápida **industrialización** que tivo lugar dende 1880 e o conseguinte afluxo de emigrantes doutras partes de España e transformación da sociedade vasca tradicional.

Neste contexto xorde un pensamento nacionalista fortemente independentista e belicoso, encabezado por **Sabino Arana**. O seu ideario identificaba a etnia e cultura tradicionais como elementos vertebradores do territorio que denominou **Euskadi**, e desenvolve un discurso crítico cara o proceso de transformación industrial que experimenta o País Vasco que atrae traballadores de fóra, aos que despectivamente denomina maquetos, e que conduce a unha perda de identidade xa que representan a desvasquización e o españolismo, o liberalismo e o ateísmo. A reivindicación da raza, lingua e costumes tiña no seu discurso tintes xenófobos e racistas. Para defender a súa independencia fundou en 1895 o **Partido Nacionalista Vasco**, un partido de dereitas e ultracatólico co que se presentará ás eleccións chegando a ser elixido deputado, foise moderando e achegando aos postulados do catalanismo burgués da Lliga. Á súa morte o seu lugar no **PNV** foi ocupado por Ángel Zabala que completou a organización do mesmo.

TEMA 9

A REFORMA AGRARIA LIBERAL: AS DESAMORTIZACIÓNS.

No Antigo Réxime diversas normas, leis e prácticas cotiás condicionaban e limitaban a produción agrícola e a propiedade da terra. **Sobre a terra existía unha propiedade compartida** na cal o dereito eminente era ostentado polos titulares dos dominios (os señores: nobreza, clero) e un dereito de uso que era exercido polo campesiñado, quen carecendo do dominio pleno da terra debía pagar un canon ou renda aos señores. O patrimonio nobiliar estaba protexido pola figura xurídica do **morgado**, mentres que a igrexa posuía os denominados bens de **mans mortas** (doazóns que persoas falecidas entregaban á Igrexa) que non podían ser comprados nin alleados. Por iso **a burguesía liberal consideraba imprescindible realizar unha reforma agraria** para liberalizar a terra, convertela nunha mercadoría que se puidera comprar e vender e introducir criterios de eficiencia económica e capitalismo agrario. A medida máis importante desta reforma agraria que afectaba ao concepto da propiedade da terra herdado do Antigo Réxime foi a desamortización.

A desamortización é un proceso de confiscación de bens e terras pertencentes ao Clero ou os bens propios pertencentes aos concellos coa intención de poñelas en venta en poxa pública e aumentar os ingresos do Estado co fin de solventar os problemas do endebedamento público deste.

A primeira desamortización levouse a cabo durante o Goberno de **Godoy** en 1798 por mor das dificultades facendísticas provocadas polas constantes guerras contra Inglaterra. Esta medida afectou aos bens pertencentes aos xesuítas, casas de beneficencia e obras pías. Durante a revolución liberal as Cortes de Cádiz promulgaron diversas desamortizacións polo que o Estado poñía en venda os bens dos afrancesados, ordes militares e os dos mosteiros de menos de 12 membros, así como parte das terras pertencentes á Coroa. A chegada de Fernando VII significou a paralización e devolución dos bens desamortizados. O breve período do Trienio Liberal volveu a activar o proceso desamortizador, pero volveu ser paralizado polo absolutismo posterior.

A necesidade de solucionar os problemas facendísticos do Estado, recadar diñeiro para financiar a guerra que a rexente Mª Cristina estaba librando en contra o Carlismo nos anos trinta, ampliar a base de apoios ao liberalismo e á causa isabelina e desmantelar o poder económico da Igrexa deu lugar á **desamortización eclesiástica de Mendizábal** no 1836 que afectou ao clero regular. Esta medida veu precedida dun decreto sobre a supresión dos mosteiros en 1835.

No 1841 foi levada a cabo a **desamortización de Espartero** sobre os bens do clero secular, completando así o proceso de confiscación dos bens eclesiásticos iniciada por Mendizábal. O seu obxectivo era de carácter fiscal, recadar fondos para Facenda.

Coa chegada dos liberais moderados parálizase o proceso desamortizador sobre a Igrexa e asíñase un concordato coa Santa Sede en 1851 polo que a Igrexa acata a perda do patrimonio posto en poxa pública para non xerar inseguridade xurídica nos novos propietarios, pero a cambio o Estado debe manter o culto e o clero español.

Por último, en 1855 tivo lugar a **desamortización de Madoz**, que, ademais de rematar a desamortización eclesiástica (bens das ordes militares), iniciou a desamortización civil. Esta afectaba aos bens de propios e terras baldías dos concellos. Este proceso xerou un gran impacto no mundo rural xa que os campesiños sen terras, os máis afectados por esta medida polo uso que facían dos predios comunais para cultivar e alimentar ao gando a cambio do pago dun canon ao concello, non tiñan diñeiro para adquirir esas terras postas en poxa pública e acababan convertidos en xornaleiros para os novos donos das terras, maiormente a nobreza. Ademais os concellos, ao perder esa fonte de ingresos empobreceron o seu servizo asistencial en aspectos básicos como a educación primaria. Esta desamortización ampliou a superficie cultivada ao transformar os pastos e os montes en terras de cultivo.

Facendo un balance deste proceso podemos dicir que a desamortización supón a desaparición das fórmulas xurídicas do Antigo Réxime que protexían os patrimonios dos estamentos privilexiados e significa a liberalización do mercado de terras do que se beneficiou a propia nobreza e a burguesía, quen consideraba un valor empregar as súas rendas na adquisición de terras en lugar de dirixilas cara sectores que en Europa despuntaban como era o industrial. Esa transferencia de terras do clero a mans da nobreza e burguesía non mudou dun xeito significativo o campo español porque este cambio de propiedade non viña acompañado dunha modernización dos sistemas de cultivo.

O vello obxectivo dos informes dos ilustrados de xerar unha nova clase de propietarios agrícolas máis vencellados co traballo da terra non tivo lugar ante a imposibilidade do campesiñado de adquirir as terras confiscadas polo Estado. A maior parte da poboación, que en España era campesiña, seguiu sen poder adquisitivo o que limitou moito o dinamismo do mercado interior e ademais agravou a condición social do campesiño sen terras e empobreceu os ingresos dos concellos. **Os compradores foron xente adiñeirada**, incrementouse o número de grandes terratenentes xa que a terra cambiou de mans **pero non se modificou o tamaño das propiedades nin se modernizaron as formas de explotación**. Outra consecuencia foi a posta en cultivo de moitas terras abandonadas aínda así o crecemento da produción foi escaso ata o último cuarto do XIX, a estrutura produtiva da agricultura española apenas se modificou e seguíu baseándose na clásica tríade trigo, oliveira e vide.

A agricultura constituíu na España do XIX un sector clave, pero menos dinámico que noutros países europeos, a produción non medrou máis debido ao atraso técnico e chegou ao punto de que non foi suficiente para cubrir a demanda dunha poboación en crecemento. Tampouco foi motor de arrastre da demanda de produtos industriais para a súa aplicación no campo e non achegou capitais de forma notable. Pódese concluír **que o estancamento agrícola foi unha das causas básicas do atraso da economía española durante este século**.

En Galicia, polo mantemento do **sistema foral**, o que se saca a poxa pública son as rendas forais o cal provoca que non se altere o sistema agrario tradicional ata o ano 1926 coa **Lei de Redención de Foros**.

TEMA 10

OS PRINCIPAIS SECTORES INDUSTRIAIS E O PAPEL DO FERROCARRIL.

Como no resto de Europa o téxtil e a siderurxia foron sectores dinámicos na nacente industria, de feito o camiño cara á industrialización foi iniciado polo téxtil. A elas deben sumarse outras de menor peso, herdanza da tradición artesanal e dos vellos obradoiros, así para moer gran ou fabricar papel os **muíños** tiveron unha lenta modernización, a comezos do XX só a cuarta parte se movía por gas ou vapor. As **industrias derivadas da explotación agraria** (aceite de oliva, viño, etc.) foron modernizándose na segunda metade do século, na expansión de viños e licores destacou o investimento estranxeiro (Domecq, Osborne, Garvey...). A **industria mecánica** tivo pouco peso, localizouse en Cataluña e País Vasco principalmente e fabricaba maquinaria téxtil e material ferroviario ou para estaleiros.

O desenvolvemento industrial en España presenta fortes desequilibrios rexionais, convivindo zonas industrializadas e urbanizadas con outras atrasadas e rurais. España experimentou un desenvolvemento industrial tardío e incompleto. Entre os factores que lastraron o despegue industrial están a **febleza do mercado interior** derivado das baixas rendas campesiñas, a maioría da poboación española; a **falta dunha burguesía emprendedora**; a **carencia de excedente de capital** e o emprego deste na compra de terras en lugar de dirixilo ao investimento industrial; a **dependencia tecnolóxica e enerxética** do exterior e un **proceso político convulso** pouco propicio para o desenvolvemento económico.

Cataluña constituíu a principal zona industrial de España onde o desenvolvemento téxtil propiciou a diversidade industrial co crecemento doutros sectores: metalurxia, química... para máis tarde, cara finais do século desenvolver a industria papeleira e editorial, así como as relacionadas coa transformación de produtos agrarios. Cataluña constituíu o caso máis temperán e completo de industrialización en España, contaba con abundante man de obra, existía unha mentalidade empresarial e gozou das vantaxes dunha política proteccionista que afastou durante boa parte do século a competencia dos téxtiles ingleses.

Andalucía e Levante teñen en común un inicio industrializador temperán no sector siderúrxico e téxtil que non tivo continuidade, reorientándose cara a potenciación do sector agrario. No caso andaluz, o uso de carbón vexetal para o proceso de fundición dos fornos de Málaga e Marbella encareceu o prezo final do ferro forxado converténdoo en pouco competitivo.

Asturias e País Vasco tiveron como sector clave na industrialización a siderurxia vinculada a explotacións mineiras. No caso asturiano a presenza de carbón, moi protexido polo Estado, daría lugar aos altos fornos de **Duro Felguera**. Porén o prezo de explotar o carbón asturiano era alto polo que a longo prazo non podía competir co carbón inglés. No caso vasco, a relación con Inglaterra foi clave ao intercambiar o ferro das minas de Somorrostro en Bilbao por carbón galés. A siderurxia vasca coñeceu unha grande expansión a partir de 1871 coa creación de varias empresas que foron orixe dos **Altos Hornos de Vizcaya**. Esta relación comercial permitiu potenciar o sector naval. Outro sector que se localiza no País Vasco é o relacionado coa metalurxia de transformación e a industria de

explosivos. A súa vez a presenza de sectores moi demandantes de capital favoreceu a creación dun sector financeiro moi potente (**Banco de Bilbao, Banco de Vizcaya...**).

En **Galicia** o panorama industrializador é pobre debido á competencia doutras zonas. O liño, materia téxtil por excelencia, non resistiu a competencia do algodón e foi desaparecendo mentres que a salgadura da pesca deu lugar a unha importante industria conserveira de peixe. Cabe destacar tamén a construción naval e o desenvolvemento da produción hidroeléctrica aproveitando a abundancia de cursos de auga.

Polo que se refire á formación do **mercado interior** a lexislación liberal aboliu os obstáculos legais contrarios á liberdade de circulación e produción de bens (supresión de aranceis interiores, unificación de pesos e medidas...) e procurou a construción de mellores vías de comunicación para conseguir un mercado interior cada vez máis integrado.

A introdución do **ferrocarril** en España, símbolo do progreso e modernización, foi tardía. O primeiro ferrocarril inglés dedicado a transporte de viaxeiros funcionou en 1830, en España non o fixo ata 1848, nun pequeno tramo entre Barcelona e Mataró.

A **Lei xeral de ferrocarrís de 1855** veu poñer orde no proceso de adxudicación da construción e explotación dos tramos de vía o que impulsou o investimento cara este sector tanto de capital interior como estranxeiro. A desamortización de Madoz perseguía precisamente a obtención de recursos para financiar a construción deste medio de transporte. Deseñouse un trazado radial desde Madrid ata os puntos extremos da periferia cun ancho de vía maior que o europeo derivado das características orográficas do terreo que aconsellaron esta medida, ocasionando problemas á hora de unilas con trazados europeos máis estreitos o que supuxo graves prexuízos para a economía española. A construción e explotación das liñas podía ser realizada polo goberno ou por compañías privadas.

Para facilitar a construción dos ferrocarrís, o Estado concedía vantaxes aos investidores privados e para o seu financiamento contou con **tres fontes de recursos: a subvención estatal, o capital dos accionistas e o líquido das obrigacións que emitían as propias compañías ferroviarias.**

Na construción dos trazados ferroviarios diferéncianse varias fases:

- **Antes de 1855:** só se construírán 440 quilómetros de liñas ferroviarias repartidos nas zonas de Barcelona, Madrid e Asturias.
- **1855-1865:** construción, a bo ritmo, das principais vías, grazas ao apoio estatal e aos investimentos estranxeiros (especialmente franceses).
- **1866-1876:** paralización da construción de novas vías porque non se produciron os beneficios esperados, debido ao atraso xeral do país. Neste período a especulación arrastrou á economía a unha gran crise que ocasionou a creba do sistema bancario, a caída dos prezos e un déficit orzamentario crónico.
- **1877-1895:** relanzamento da construción ferroviaria realizada polas grandes compañías que explotaban as respectivas zonas de concesión do servizo.
- **1896-1936:** continuou a tendencia anterior, pero con moita lentitude.

O papel do ferrocarril no desenvolvemento económico de España é obxecto de controversia entre os historiadores. Para uns foi considerable pois, nun país con graves dificultades orográficas, permitiu a comunicación interior e facilitou o transporte de mercadorías. Para outros, os efectos foron inferiores dos que se podían esperar debido á mala política estatal que permitiu a importación de material ferroviario, con grave prexuízo para o desenvolvemento do sector siderúrxico español.

TEMA 11

O MOVEMENTO OBREIRO (SEXENIO DEMOCRÁTICO E RESTAURACIÓN).

Na sociedade de clases que se configurou paralelamente á industrialización e ao desenvolvemento capitalista, existiu unha importante conflitividade social que deu orixe ao nacemento de organizacións que loitaron para conseguir melloras salariais e laborais para a clase traballadora. O conxunto destas actividades chámase **movemento obreiro**.

Malia as duras condicións de vida e traballo, non foi ata 1868 cando xurdiu un movemento obreiro organizado pola influencia da **I Internacional**, organización creada co obxectivo de potenciar a unión e a loita dos traballadores pola súa emancipación en todo o mundo. Con anterioridade os obreiros formaran asociacións de socorro mutuo xa que por unha lei de 1839 autorizábase aos traballadores a loitar polas melloras salariais e a redución da xornada laboral, como pola regulamentación de traballo e a formación de caixas de resistencia, cooperativas de axudas e montepíos para facer fronte a unha enfermidade, un despedimento ou unha morte. En 1844, o goberno suprimiu esta lei, ata que no 1887 volveron a legalizarse.

Os partidos progresista e demócrata apoiaron as demandas obreiras, pero foi sobre todo o republicanismo a tendencia máis identificada con elas ata 1874, despois desta data os obreiros sentíronse defraudados coa política tradicional, que consideraban instrumento da burguesía e decantáronse por ideas revolucionarias; unhas novas ideoloxías que tiveron unha fonda repercusión nos movementos sociais: **anarquismo** e **socialismo marxista**.

O **anarquismo** defendía a destrución do Estado e de calquera tipo de autoridade, da propiedade privada e das diferenzas socioeconómicas, debían organizarse en comunas autónomas onde a autoridade fose substituída por acordos libres entre os seus habitantes, esta transformación debían realizala os propios traballadores. Foi a ideoloxía obreira máis influente na Restauración, introducida durante o Sexenio polo italiano **Giuseppe Fanelli**, discípulo de **Bakunin**, o fundador do anarquismo. Nesta etapa centrouse na captación de seguidores e na acción terrorista, polo que foron clandestinos e perseguidos. A maior difusión deuse durante a rexencia de Mª Cristina, **sobre todo entre o campesiñado andaluz e os obreiros cataláns**.

O anarquismo caracterizouse pola súa división: uns defendían os principios colectivistas e antiautoritarios e crearon a Federación de Traballadores da Rexión Española, transformada posteriormente en Federación de Resistencia ao Capital. Entre as federacións locais destacou a Solidariedade Obreira e, despois da **Semana Tráxica de Barcelona**, creouse a **Confederación Nacional do Traballo (CNT)**. Pola actitude dalgúns membros desta os máis radicais fundaron a **Federación Anarquista Ibérica (FAI)**. Outros, en cambio, eran máis extremistas e defendían os atentados contra os intereses e os personaxes das clases dominantes, nesta liña de actuación encádrase a organización anarquista secreta **A Man Negra**. O Estado respondeu con dureza mediante a aplicación de penas de morte.

Os socialistas defendían a loita de clases realizada polo proletariado, organizado en sindicatos e partidos políticos para conquistar o poder e impoñer medidas de forza para ter condicións de vida iguais.

Pablo Iglesias impulsou o **Partido Socialista Obrero Español** (1879) un partido de clases que defendía os dereitos do proletariado que foi legalizado por Sagasta en 1881 e a **Unión Xeral de Traballadores** (1888). Ata 1887 toda asociación de traballadores era considerada delituosa, a **Lei de Asociacións** dese ano recoñeceu a liberdade sindical. Entre o partido e o sindicato existía unha estreita interdependencia, pero ambas contribuíron na

fundación en París da **Segunda Internacional**, a cal declarou o **Primeiro de Maio** como día da clase obreira. O crecemento do socialismo foi moi lento, e a finais de século só estaba ben implantado en Madrid, Biscaia e Asturias. Xa no século XX, no 1919 fundouse a III Internacional Comunista. Isto produciu un intenso debate sobre se seguir o modelo soviético. Unha parte dos socialistas separáronse e formaron o **Partido Comunista de España**, pola fusión do Partido Comunista Español e o Partido Comunista Obreiro Español.

A terceira vía para encarrear as demandas obreiras foi o **sindicalismo católico, baseado na “doutrina social da Igrexa” formulada na encíclica Rerum Novarum do papa León XIII**, unha resposta contra o ateísmo de socialistas e anarquistas. Creáronse sociedades obreiras desde unha óptica cristiá co fin de contrarrestar o avance do anarquismo e socialismo. Destacaron o Sindicato Católico dos Ferrovianos Españóis e o Sindicato Católico Obreiro de Mineiros Españóis, o Consello de Corporacións Católico-Obreiras e a Federación Nacional de Sindicatos Católicos, que defendían a colaboración de clases e pretendían lograr a concordia social que defendía a Igrexa.

O incremento dos prezos e a escaseza dos produtos ou os impopulares impostos dos consumos orixinaron frecuentes motíns espontáneos contra os responsables. Ante esta situación, a actitude do Estado variou dependendo de quen gobernase, en principio apréciase unha postura negativa, pero despois parecen máis tolerantes, recoñecendo unha serie de dereitos aos traballadores. Aínda así sempre houbo unha forte vixilancia e non dubidaron en empregar a forza, mediante a Garda Civil e o exército, para sufocar os levantamentos, sobre todo no **Primeiro de Maio**.

TEMA 12

A EVOLUCIÓN DA SOCIEDADE NO SÉCULO XIX (CON ESPECIAL ATENCIÓN Á SITUACIÓN DA MULLER).

As revolucións liberais provocaron profundas transformacións na estrutura social herdada do Antigo Réxime. **Non cabe dúbida de que o s. XIX é o século do ascenso da burguesía, grupo social que acadará a hexemonía social e que impoñerá o liberalismo como novo sistema.** Os antigos grupos tradicionais (os privilexiados da antiga sociedade estamental) perden a súa posición hexemónica, pero a súa evolución foi distinta. A nobreza perde os dereitos señoriais (privilexios fiscais e xudiciais) pero se adapta a nova situación xa que conservan a titularidade do seu patrimonio, o cal a converte en grandes propietarios en moitos casos, como unha sorte de burguesía (como o caso da fidalguía rendista predominante en Galicia). O clero, sen embargo, sufriu máis cos cambios. Perden patrimonio coas desamortizacións e tamén os seus privilexios e decrece en número. A súa resposta adaptativa foi pregarse a posturas moi conservadoras e tradicionalistas (carlismo) e tratar de manter a súa influencia nunha sociedade que, lembremos, era eminentemente católica e, polo tanto, sobre a que exercía unha grande influencia. Debemos lembrar como no Concordato de 1851 consegue o monopolio do ensino e da censura, así como unha forte financiación por parte do Estado. Peor o pasaría durante o Sexenio Democrático, coa liberdade de cultos, feito que explica a súa labor en prol da súa caída e a súa alianza co sistema fraudulento da Restauración borbónica.

No eido dos antigos non privilexiados os campesiños seguían a ser os máis numerosos, ata ben entrado o s. XX. Sucederá isto debido a débil industrialización española. Pero temos diferenciar dúas situacións. **A servidume se extingue co liberalismo convertendo ao campesiño en traballador agrícola,** pero que a súa situación variará moito dependendo do réxime de propiedade da terra. **No caso do latifundismo,** na metade sur de España, e agudizado polas desamortizacións, especialmente a de Madoz que deixa sen terras comunais aos campesiños para poder ter gando ou obter recursos delas, **os campesiños convértense en xornaleiros.** A situación deste proletariado agrícola é terrible, condenados a traballar de xeito estacional. A súa situación de miseria foi especialmente dura, de aí que opten en moitos casos por vencellarse ao anarquismo como vía revolucionaria para reverter a súa situación de pobreza extrema. **No caso de Galicia ou de Cataluña, coa rabassa morta e o sistema foral, o campesiñado aínda que non posuía a propiedade da terra tiña certos dereitos sobre ela facendo que a súa situación fora algo mellor que nos latifundios.** En este contexto, da necesidade de acadar a propiedade das súas terras, nacen movementos como o agrarismo en Galicia. A estrutura deste tipo de campesiñado é máis conservadora, feito que se agudizará cando se consiga a redención dos foros e pasen a ser propietarios.

Pero **os protagonistas desta época, as clases antagónicas, serán sen dúbida a burguesía e o proletariado.** A burguesía, motor das revolucións liberais, estaba integrada principalmente por comerciantes, financeiros, industriais, profesionais liberais e clases propietarias en xeral. En España, nun principio non era moi numerosa o cal a levou a ter un espírito pouco emprendedor tendente a imitar as formas de vida da nobreza salvo en casos entre os que destacan a burguesía catalá e vasca, tremendamente activa no desenvolvemento industrial e financeiro. Pero debemos distinguir dous grupos: **a alta burguesía, o que xunto coa nobreza rica conformaban o que denominamos a oligarquía, que detentou o poder político e social** principalmente, con poucas ganas de compartilo; e as clases medias, que medraban xunto co desenvolvemento urbano. Moitas

veces excluídas do sistema político oligárquico estes grupos tiveron unha tendencia a introducir reformas progresistas que actuaron como oposición dos réximes oligárquicos en diferentes momentos da historia de España. **O proletariado** pola súa banda, escaso nun principio e **organizado no denominado movemento obreiro, tivo dous grandes momentos: un primeiro no que as súas reivindicacións pola situación na que o deixaba o desenvolvemento capitalista de ausencia de dereitos e miseria, optaba por reivindicacións reformistas; e unha segunda fase na que da o salto a reclamacións de tipo revolucionario.** A relación entre as clases medias e o proletariado é ambivalente: as veces aliándose en contra da opresión da oligarquía e outra aliándose con ela para frear as reivindicacións revolucionarias do movemento obreiro.

Mención aparte merece o papel da muller, sen apenas transformacións substantivas na súa situación herdada da modernidade. Seguía tendo un papel fundamental pero que a sociedade, que seguía a ser patriarcal, relegaba a un segundo plano. **Cargaban co peso das familias e das economías domésticas pero as oportunidades e os dereitos das mulleres estaban moi limitados sendo consideradas inferiores aos homes, estando sometidas á autoridade dos pais ou dos maridos. O seu rol social básico era o do ámbito doméstico (crianza dos fillos e mantemento do fogar) ou de coidadoras, fundamental para que outras actividades reservadas aos homes puideran desenvolverse.** Incluso as transformacións liberais non remataron con esa discriminación que era en varios eidos: pola súa condición de muller era considerada biolóxicamente inferior aos homes; unha discriminación xurídica nos Códigos penal, Civil e de Comercio estando totalmente sometida á autoridade do home, non tendo autonomía nas accións legais e comerciais; unha discriminación política xa que nunca tivo dereito a voto (ata a II República) e **teremos que esperar ata 1918 para ter a primeira asociación feminista en España (Asociación Nacional de mulleres Españolas); unha clara discriminación laboral xa que os salarios oscilaban entre un 30 e un 60 por cento menos cos dos homes e as súas xornadas eran frecuentemente máis longas.** Iso no caso das mulleres proletarias xa que a incorporación da muller a outros tipos de traballos (de oficina ou mestras) foi moi lenta e de modo parcial.

A capacidade de acceso ao ensino da muller era moi limitada, máis nas clases altas e nas clases medias e nula nas clases baixas. Entendida esta como clave para mellora situación da muller houbo centrou moitos dos discursos en prol dos dereitos da muller no século XIX, onde **destacan as figuras de Emilia Pardo Bazán e Concepción Arenal.** A *Institución Libre de Enseñanza*, inspirada no krausismo tamén se sumou a esta iniciativa de expandir o ensino entre as mulleres, creando en 1874 a *Asociación por la Enseñanza de la Mujer*. Pero como dixemos antes, temos que agardar ata o s. XX para ver ao feminismo coller músculo e conseguir as súas primeiras reivindicacións. Non esquezamos que moitos dos movementos que reclamaban os dereitos da muller tamén proviñan do movemento obreiro. Os sectores tradicionais se opuxeron na súa maioría a calquera cambio a favor dos dereitos da muller.

A modo de conclusión podemos afirmar que **se ben é certo que a igualdade xurídica introducida polo liberalismo e a burguesía, protagonista do s. XIX, é clave para conseguir maiores cotas de igualdade, a desigualdade económica seguía sendo moi forte, e para que a igualdade xurídica alcanzase á muller temos que superar o s. XIX e adentrarnos no XX e XXI nunha loita que aínda continúa.**

TERMOS BLOQUE 3

2º PARCIAL

Caciquismo:

Práctica política característica do sistema electoral da Restauración borbónica, asentada sobre a influencia dos caciques. Estes poderosos locais utilizaban as súas boas

relacións co goberno do momento para desenvolver un sistema clientelar que lles permitía controlar os votos dos electores do seu distrito.

Manifiesto de Sandhurst:

Documento redactado en 1874 por Cánovas del Castillo e asinado na academia militar inglesa de Sandhurst polo futuro Afonso XII. Nel expóñense as ideas básicas do réxime político da Restauración, garantindo o funcionamento do sistema político liberal. Ten un carácter conservador e católico. Tras a súa publicación produciuse o levantamento do xeneral Martínez Campos e a proclamación de Afonso XII como novo rei.

Encasillado (encaixado):

Proceso utilizado durante o sistema da quenda, base do modelo canovista, polo cal o Ministro de gobernación colocaba nas cuadrículas correspondentes a cada distrito electoral o nome dos candidatos do partido conservador ou liberal que o goberno podía permitir que saíran escollidos nas eleccións para que a quenda electoral se cumprise e o partido do novo goberno tivese unha ampla maioría parlamentaria nas Cortes.

Ludismo:

Movemento de protesta espontáneo que, no contexto da Revolución Industrial e a implantación dos teares e das máquinas de fiar mecánicas, consistía na destrución das mesmas ás que culpaban da redución do emprego e da substitución dos artesáns por traballadores menos cualificados con salarios máis baixos. As primeiras protestas ocorreron a principios do XIX en Inglaterra e eran atribuídas a un tal Ned Ludd, de aí o nome

Pucheirazo:

Método empregado principalmente durante o sistema da quenda da Restauración borbónica para manipular os resultados electorais e que consistía na extracción das papeletas das urnas electorais e a posterior substitución por outras que ás veces se levaban en pucheiros, de aí o seu nome.

Rexeracionismo:

Corrente ideolóxica xurdida a finais do século XIX e liderada por Joaquín Costa que denuncia o atraso e a corrupción da España da Restauración. Pretende unha renovación das estruturas sociais, políticas e económicas. O seu lema “Despensa e escola” sintetiza a idea de que a sociedade ten que ter as necesidades básicas cubertas e estar alfabetizada para aspirar a poder ter unha democracia madura e á altura das principais nacións de Europa.

Sistema de quenda:

Sistema político da Restauración borbónica baseado na alternancia pacífica e acordada de dous partidos, o conservador e o liberal, co obxectivo de que a oligarquía española monopolizase o poder político. Pretende estabilizar a política española fortalecendo o poder civil fronte ao tradicional intervencionismo militar, buscando imitar o modelo inglés. A realidade era que descansaba na fraude electoral e no sistema caciquil.

Sufraxio censatario e universal:

O censatario implica a votación da poboación cun determinado nivel de renda o que produce un réxime oligárquico. Este tipo de votación foi o característico durante o dominio político dos partidos liberais moderado e progresista en gran parte do XIX. O universal relaciónase co liberalismo democrático estendendo o dereito ao voto á totalidade dos cidadáns varóns, non así as mulleres que terán que conquistalo na II República.

BLOQUE 4

1º PARCIAL.

- 13. **A crise da Restauración:** a quebra do sistema, a crise de 1917, os gobernos de concentración e a guerra de Marrocos.
- 14. **A ditadura de Primo de Rivera** (golpe de estado e etapas: delimitación temporal e características principais).
- 15. **O establecemento da II República** (forzas políticas e constitución de 1931).
- 16. **As principais reformas da II República**
- 17. **A Guerra Civil:** sublevación, bandos en conflito e a súa dimensión internacional.

TEMA 13

A CRISE DA RESTAURACIÓN: A QUEBRA DO SISTEMA, A CRISE DE 1917, OS GOBERNOS DE CONCENTRACIÓN E A GUERRA DE MARROCOS.

O sistema deseñado por Cánovas non contenta a todas as sensibilidades políticas; así durante o período da rexencia de Mª Cristina van cobrar forza os movementos rexionalistas e nacionalistas en Cataluña, Galicia e País Vasco, tanto na súa formulación teórica (**Prat de la Riba, Sabino Arana e Alfredo Brañas**) como na práctica política (elaboración das **Bases de Manresa**, proxecto de constitución rexional catalana, e fundación

do **PNV** e **Lliga Regionalista**) coa creación de programas sobre a organización autónoma de cada unha destas comunidades.

Por outra banda as organizacións obreiras celebrarán por primeira vez en 1890 a xornada reivindicativa do **Primeiro de Maio**. A conflitividade social maniféstase nas axitacións no campo provocadas polas míseras condicións de vida dos xornaleiros e campesiños pobres e no incremento dos **atentados anarquistas** contra a burguesía e significadas figuras da vida política (bomba no Liceo de Barcelona, asasinato do propio Cánovas...) e o **pistoleirismo** da patronal.

Sen embargo a principal crise da Rexencia foi a cuestión colonial. O independentismo cubano nacido do descontento na illa polo trato recibido dende Madrid provoca unha guerra, coñecida como “**Guerra longa**” (1868-1878), a cal remata cando o xeneral Martínez Campos consegue asinar a **Paz de Zanjón** cos insurrectos, concedendo unha ampla amnistía e prometendo reformas administrativas en beneficio de Cuba. Malia isto a tensión seguía latente polo insuficiente das medidas adoptadas dende a metrópole.

En 1895 os separatistas cubanos reinician (**Grito de Baire**) a guerra contra España encabezados por **José Martí**. Un ano máis tarde comeza en Filipinas outra insurrección dirixida por **José Rizal**. **Martínez Campos**, incapaz de repetir o éxito da primeira guerra é relevado por **Valeriano Weyler** o cal pon en práctica a “**Reconcentración**” da poboación campesiña cubana para cortar a axuda aos sublevados, dita táctica vai provocar a morte de milleiros de civís por inanición e desatará as protestas internacionais e a presión sobre o goberno de Madrid.

As dificultades do exército español, formado por soldados recrutados entre as clases máis pobres e escasamente dotados de medios modernos, que sofre numerosas baixas no combate e sobre todo polas enfermidades tropicais vanse ver agravadas polo apoio que os insurrectos reciben dos Estados Unidos, en plena expansión imperialista e interesados en desprazar a España da zona do Caribe e do Pacífico. A estraña explosión do buque de guerra estadounidense **Maine**, ancorado na Habana, foi o *casus belli* que necesitaba o goberno norteamericano para entrar oficialmente no conflito. Tras unha breve campaña militar e a destrución da mariña española asínase a o **Tratado de París** polo cal vai quedar liquidado o Imperio colonial español.

O coñecido como **Desastre do 98** provoca un descontento xeral na poboación, tanto entre os intelectuais como nas clases populares. O renacemento do republicanismo, o auxilio dos nacionalismos periféricos e o **rexeneracionismo** foron manifestacións dese malestar. Este último foi unha corrente intelectual que influíu moito na vida pública española da época; caracterizouse tanto pola súa crítica ao sistema da Restauración como polo seu propósito de renovar e modernizar o país. **Joaquín Costa** foi o seu máis claro representante e as súas ideas calaron sobre todo entre republicanos e socialistas se ben tamén influíron nos gobernos do reinado de Afonso XIII as propostas de carácter técnico para solucionar o atraso. A coincidencia neste tempo de moitos escritores e intelectuais cunha visión crítica, pesimista e renovadora levou a falar dunha **Xeración do 98**.

A raíz do Desastre de Cuba e Filipinas e a conseguinte corrente antimilitarista os militares sentiron unha profunda frustración e resentimento, responsabilizaron do fracaso aos políticos e pecháronse progresivamente nunha actitude de defensa corporativa dos seus intereses e desprezo á sociedade civil e o sistema parlamentario. Mostra do cal vai ser o asalto e destrución por parte dun grupo de oficiais da **revista Cu-Cut** polas críticas publicadas contra o exército e a defensa do catalanismo. O goberno non só non castigou

aos culpables, é máis, o poder militar impúxose sobre o civil ao conseguir, co consentimento de Afonso XIII, a aprobación da **Lei de Xurisdicións** de 1906, a cal poñía baixo xurisdición militar os delitos contra os símbolos do Estado español e incluía as inxurias de palabra ou por escrito. Varios dos artigos supoñían un importante recorte ás liberdades públicas, en particular á liberdade de expresión.

Tanto republicanos coma carlistas opuxéronse a ela. Os partidos catalanistas, interpretándoa como ataque directo a Cataluña reaccionaron coa formación dunha coalición política chamada **Solidaritat Catalana**.

Paralelamente aos partidos turnistas, a oposición, marxinala do sistema canovista, vai recollendo cada vez máis apoios. Os partidos republicanos acadan moita forza co **Partido Radical de Lerroux**. O **PSOE** obtén representación no parlamento e os anarquistas seguen ensanchando as súas bases de apoio. En 1910 crean o seu sindicato, a **CNT**.

Tras a morte dos fundadores dos partidos dinásticos Cánovas e Sagasta, houbo unha crise de liderado en ambas formacións. Os seus sucesores máis destacados, **Maura** e **Canalejas**, tentaron unha rexeneración dende arriba do sistema.

O **partido conservador de Maura** intenta reformar o sistema sen alterar as bases do réxime. Aproba unha **Lei de reforma electoral** que declaraba o voto obrigatorio para evitar a influencia do caciquismo, pero o artigo 29 da mesma impide que se acade o obxectivo, pois permitía a elección automática dos candidatos se estes eran os mesmos ou menos que os escanos en liza por cada circunscrición. Coa **Lei da administración local** pretendía incrementar as competencias e autonomía dos concellos, dita lei non chegou a aprobarse, xa que afectaba aos intereses da oligarquía local. Outras iniciativas foron levar a cabo unha **política económica proteccionista** para favorecer o desenvolvemento industrial, medidas sociais como a **Lei de descanso dominical** ou a **legalización da folga**. Outro proxecto foi a **Lei de represión do terrorismo** que, polas restriccións ás liberdades individuais que conlevaba, fracasou ante a oposición de republicanos, socialistas e liberais.

Despois da perda de Cuba e Filipinas España orientou a súa política colonial cara **Marrocos**, os acordos hispano-franceses de principios do XX garantiron unha zona de influencia, o **Macizo do Rif**. Buscábase prestixio internacional e unha explotación económica. As masas populares non compartiron o entusiasmo de militares e oligarquía con respecto a esta nova aventura colonial. O abrupto do territorio e a oposición da poboación indíxena, os rifeños, obrigou a enviar fortes continxentes militares. A cuestión marroquí converteuse nun problema de primeira magnitude para os gobernos españois, xa que foi causa de grandes tensións internas. En 1909 os rifeños atacaron as posicións e intereses españois preto de Melilla, a gravidade da situación obrigou ao goberno a enviar máis tropas. En Barcelona o embarque dos reservistas, sumado a outros motivos de descontento social provocou unha forte onda de protestas e unha folga xeral que se radicalizou, pasándose á violencia e ao motín, queimáronse conventos, igrexas (a Igrexa estaba acusada polos amotinados de favorecer unha sociedade inxusta). Nese momento, 27 de xullo, prodúcese en Marrocos o desastre do **“Barranco do Lobo”** un sanguento revés para o exército español.

Durante unha semana, a **“Semana Tráxica”** (26 ao 31 de xullo de 1909) as masas populares, entre os amotinados había anarquistas, republicanos e catalanistas, foron donas de Barcelona. Maura responde a isto cunha forte represión plasmada nos **fusilamentos de Montjuic** que se cobran como vítima a **Ferrer i Guardia**, fundador da **Escola Moderna**, acusado como promotor moral dos sucesos, malia as escasas probas e ás protestas

internacionais ao seu favor. Prodúcese a caída de Maura ante as peticións da oposición co coñecido berro de “**Maura non**” e o seu relevo polos liberais de **Canalejas**.

Breve foi o mandato de Canalejas, xa que asume o cargo en 1910 e dous anos despois morre nun atentado anarquista. Nese tempo tenta ampliar a base social do sistema da Restauración mediante unha serie de leis como a **Lei de asociación relixiosas** (Lei do cadeado) que limitaba o establecemento de novas ordes relixiosas en España, o cal foi respondido cunha forte oposición polos sectores católicos e conservadores ademais do Vaticano. A **Lei de recrutamento**, a cal establecía o servizo militar obrigatorio, que suprimía o pago en metálico para librarse de ir ó exército, aínda que por outra parte creou os **soldados de cota** co que se permitía reducir o tempo de permanencia en filas a cambio de diñeiro.

A fragmentación e enfrontamentos internos dos partidos dinásticos e o fracaso das reformas de Maura e Canalejas pola oposición dos grupos dominantes que non estaban dispostos a ceder os seus privilexios, a forza de Igrexa e do exército, capaces de impoñer condicións aos gobernos, puxeron de manifesto a incapacidade de evolución do réxime da Restauración.

O réxime da Restauración entrou nunha nova fase marcada polas intervencións de **Alfonso XIII** na vida política. O seu reinado, no que se diferencian varias fases. A primeira das cales 1902-23 estivo marcada polo espírito rexeneracionista que pretendía revisar o sistema, modificando o necesario para superar os problemas do país e adaptarse ás novas demandas sociais e políticas. Foi nese período cando se produce a progresiva desarticulación do sistema canovista manifestada no alto grao de inestabilidade política, agravada polas constantes intervencións do monarca. No conxunto do reinado sucedéronse trinta e dous gobernos, que derivaron nun rexeitamento cara o sistema e á monarquía.

Cando estalou a **I Guerra Mundial** o goberno do conservador **Eduardo Dato** declara a neutralidade española. Dende o punto de vista económico a **Gran Guerra** vai supoñer un incremento do desenvolvemento industrial e produtivo ao converterse España en subministradora dos países belixerantes, tanto de materias primas como de produtos de todo tipo. Pero tamén provocou un aumento dos prezos, especialmente dos produtos de primeira necesidade, que escaseaban como resultado das masivas exportacións; mentres que os salarios subían a un ritmo menor e dun xeito desigual. O descenso do poder adquisitivo e o deterioro das condicións de vida acentuaron o malestar social e político, o agravamento das diferenzas sociais e o auxe do movemento obreiro traducirase no aumento do número de folgas.

En 1917 produciuse a crise máis profunda do sistema da Restauración, resultado da confluencia de tres tipos de conflitos: **o militar, o político e o social**.

Un dos factores que explican o **malestar dos militares** foi o proxecto de reforma militar que pretendía modernizar o exército mediante a redución do excesivo número de oficiais, con salarios que absorbían unha gran parte do orzamento. Ás motivacións económicas e profesionais orixinarias fóronse engadindo outras esixencias máis complexas, froito do resentimento militar ante os políticos e a sociedade. Dende o su punto de vista o goberno debía realizar unha política de defensa dos seus intereses tanto no tema dos ascensos, que deberían ser por criterio de antigüidade e non por méritos de guerra, xa que isto último favorecía aos destacados en Marrocos exclusivamente, como na salvagarda do honor castrense fronte ás críticas antimilitaristas, desenvolvendo unha dura represión **contra o que eles consideraban inimigos da patria e do exército: socialismo, anarquismo e separatismo nacionalista**.

O descontento cristalizou na formación de **Xuntas de Defensa**, que se estenderon por todo o exército, cunha clara orientación sindical. En Xuño de 1917 presentaron un ultimato ao goberno coñecido como **manifiesto das Xuntas**, o pulso entre o poder político e os militares resolveuse a favor dos últimos cando, co apoio do rei, lograron impoñer as súas demandas converténdose nos máximos garantes da orde pública.

A **crise política** foi provocada basicamente pola actuación de **Cambó**, o líder da **Lliga Regionalista Catalá**, que presiona ao goberno co fin de reformar en profundidade o sistema político e conseguir a autonomía para Cataluña. Para acadar ese obxectivo convoca a todos os parlamentarios españois a unha reunión en Barcelona, unha asemblea extraordinaria que, como representación lexítima da vontade do país, deliberase sobre eses temas. Celebrada malia a prohibición governativa en xullo de 1917 a **Asemblea de parlamentarios** tivo un reducido apoio dos grupos políticos, tan só parlamentarios catalanistas, republicanos e socialistas acudiron á chamada. Considerada polo goberno como ilegal, sediciosa e separatista, a iniciativa da Asemblea fracasou pola mencionada falta de apoio, polas divisións internas entre os seus compoñentes e polo rexeitamento das Xuntas militares ás súas pretensións.

A **crise social** foi consecuencia, entre outros motivos, do empeoramento das condicións de vida das clases populares pola alza de prezos, especialmente dos alimenticios, debida ao desabastecemento polas exportacións masivas no contexto da I Guerra Mundial. Xa no ano 1916 a **UXT** e a **CNT** convocaron unha folga xeral de vinte e catro horas contra a carestía da vida. Ao non lograrse melloras, a estratexia radicalizouse e en marzo de 1917 ditos sindicatos acordaron empregar a folga xeral indefinida como arma de presión. Para os dirixentes socialistas isto debería servir para derrubar o réxime e implantar unha república democrática. A **folga xeral** lévase a cabo en agosto, só tivo unha especial intensidade en Barcelona, Madrid, País Vasco e Asturias, apenas tivo impacto nas zonas rurais. O goberno reaccionou cunha forte represión: imposición da lei marcial, disolución violenta das manifestacións, emprego das armas de fogo polas forzas de orde pública... A folga fracasou pola citada represión e pola falta dunha estratexia clara a seguir por parte dos obreiros.

En síntese: esta época supuxo a sublevación dunha parte moi ampla da poboación, e desembocou a súa vez na quebra da quenda, dando lugar ao comezo de **gobiernos de concentración** nos que chegaron a participar nacionalistas cataláns para enfrontarse á inestabilidade resultado do fraccionamento dos partidos dinásticos. Ademais, o descontento xeral aumentou e manifestouse no **pistoleirismo** (atentados anarquistas como os asasinatos de Dato no 1921 ou Salvador Seguí, por parte da burguesía) e nas revoltas campesiñas influenciadas pola Revolución Bolxevique de Rusia, sobre todo en Andalucía e Estremadura.

No contexto da Restauración e do reinado de Afonso XIII, iniciase a **Guerra de Marrocos** tras a atribución dunha parte de África (O Rif) a España co fin de compensar a perda de Cuba, Porto Rico e Filipinas no desastre de 1898. Ademais de aproveitar a zona para o ferrocarril e a explotación de ferro, España fíxose a dominadora exclusiva do territorio. Para facer efectivo o dominio, enviáronse tropas cara Ceuta e Melilla. Tras o episodio trágico do **Barranco do Lobo** e como continuación do conflito, unha manobra do xeneral Silvestre durante a ocupación de Alhucemas levou ao **Desastre do Annual** no 1921, lugar onde as tropas foron atacadas polos indíxenas dirixidos por **Abd- El- Krim**, na retirada, a maioría dos soldados españois perecen. Os rifeños proclaman a independencia da República do Rif. Esta derrota produciu un forte impacto na opinión pública e a creación do **Expediente Picasso**, informe encargado ao xeneral do mesmo nome para depurar as responsabilidades

do feito. As conclusións do mesmo debían presentarse ante as Cortes, pero o pronunciamento de Primo de Rivera impediuno. Nelas indicábanse casos graves de corrupción entre os mandos militares españois en Marrocos, mala preparación das tropas e rumores de implicación de Alfonso XIII no desastre, houbo críticas ao exército e aumentou a oposición á monarquía.

A incapacidade do réxime de transformarse favoreceu a imposición dunha ditadura. O cúmulo de problemas, favoreceu no 1923 o **golpe de Estado de Primo de Rivera** co apoio do rei e dos grupos oligárquicos.

TEMA 14

A DITADURA DE PRIMO DE RIVERA (GOLPE DE ESTADO: DELIMITACIÓN TEMPORAL E CARACTERÍSTICAS PRINCIPAIS).

En setembro de 1923 o capitán xeneral de Cataluña, **Miguel Primo de Rivera**, dá un golpe de Estado contando co apoio de diversas personalidades políticas e militares. Comeza así a segunda fase do reinado de Alfonso XIII.

Diversos factores explican que a **ditadura militar** comezara a contemplarse como unha solución á crise entre a alta burguesía, gran parte das clases medias e o exército. Un deles foi o descontento do exército tras o **desastre de Annual** e o afán de evitar as consecuencias do **expediente Picasso** para algúns importantes xenerais. Outro factor foi o auxe dos nacionalismos periféricos e ascenso dos republicanos e do movemento obreiro.

Ademáis, o número cada vez mais elevado de prácticas terroristas cun alto número de vítimas provocaba un forte impacto na sociedade. Por último, o triunfo do fascismo italiano tras a Marcha sobre Roma en 1922 e o ascenso ao poder de Mussolini constituíu un exemplo para a situación española do momento.

A sublevación de **Primo de Rivera** contou coa inmediata comprensión e apoio do rei Alfonso XIII, que o chama para concederlle o cargo de presidente. **Declarou o estado de guerra**, a supresión das garantías constitucionais e a disolución das Cortes. O réxime da Constitución do 1876 foi substituído no medio da indiferencia popular e con escasa resistencia por unha ditadura militar; esta foi presentada como un réxime transitorio e supoñíase que unha vez **extirpados os males do país, caciquismo, desgobierno, subversión social e a ameaza do separatismo contra a unidade nacional**, se retornaría á normalidade constitucional. A imposición dun goberno ditatorial en España non foi un feito illado no contexto europeo da época, son moi numerosos os países do vello continente onde aparecerán solucións fascistas ou autoritarias.

O seu goberno divídese en dúas etapas:

***Directorio Militar (1923-1925):** Tras o golpe, o ditador Primo de Rivera constituíuse o ministro único, pasando a ser asesorado por un Directorio Militar, chamado así por estar composto exclusivamente por militares. Tras o novo goberno estaba o mesmo bloque de poder que dominara o país durante a Restauración, a oligarquía de terratenentes e industriais. O ditador tomou rapidamente medidas:

Reprimíuse calquera manifestación do nacionalismo: bandeiras, símbolos, himnos..., acusado de separatista e restrinxíuse o uso da lingua catalá ao terreo privado. A resposta foi unha radicalización das posturas políticas nacionalistas e un incremento do rexeitamento á Monarquía, en Cataluña especialmente, alí **Maciá** foi o principal voceiro desta corrente.

Política de ``man dura`` en todo o referente á orde pública. O establecemento do estado de guerra ata 1925 supuxo unha restrición das liberdades públicas e a persecución das organizacións obreiras vencelladas á **CNT** e o **PCE**. O número de folgas e atentados diminuíron. Fíxose extensiva a toda España o **Somatén**, organización orixinaria de Cataluña, formada por paisanos armados baixo a autoridade de mandos militares, a súa misión era colaborar coa Garda Civil.

Para xustificarse no poder Primo de Rivera necesita unha organización civil a modo de partido que traslade á rúa o ideario político do réxime e lexitime a súa acción de goberno. Así, inspirándose no fascismo italiano, crea en 1924 a **Unión Patriótica**.

A súa reforma da administración, centralizada e sometida, perseguía a destrución do caciquismo, non conseguiu o seu obxectivo.

Primo de Rivera, consciente da impopularidade da **guerra marroquí** acorda con Francia unha ofensiva militar conxunta na zona; foi o grande éxito do Directorio. O **Desembarco de Alhucemas** en 1925 puxo fin á resistencia das *cábilas* do Rif. O seu líder Abd-el-Krim entregouse ás autoridades do Marrocos francés.

***Directorio Civil (1925-1930):** A finais de 1925, un goberno civil, presidido por Primo de Rivera, substituíu ao Directorio Militar. Tratábase de institucionalizar a ditadura e permanecer no poder. En 1927, consitúíuse **una Asemblea Nacional Consultiva**, formada na súa maioría por membros da Unión Patriótica elixidos por sufraxio restrinxido. Continuaba a seguir o modelo italiano, neste caso o Consello Fascista. Esta Asemblea fracasou rapidamente no seu intento de redactar unha lei fundamental que fixera o papel da Constitución da ditadura.

A ditadura beneficiouse da beneficiosa coxuntura económica da época, a súa política neste campo estivo marcada polo intervencionismo estatal e o nacionalismo económico cos que pretendía impulsar á industria española mediante o proteccionismo e as axudas ás grandes empresas. Créanse grandes monopolios estatais como **CAMPSA** á que conceden en exclusiva a importación e venda do petróleo e gasolina, e a **Compañía Telefónica Nacional de España**. Tamén fomentou as obras, destacando as realizadas para o aproveitamento dos ríos para regadío e produción eléctrica. Esta política de aumento de gasto público non foi acompañada dunha reforma fiscal, o que obrigou a unha emisión constante de débeda pública.

Tamén imitou o modelo social do fascismo italiano, establecéndose a **Organización Corporativa do Traballo**, especie de sindicato que trataba de arbitrar entre patróns e obreiros. A súa posta en práctica contou coa colaboración dos socialistas que a consideraron vantaxosa para consolidar tanto o partido como o sindicato.

Se ben o golpe de Estado espertara simpatías iniciais co paso do tempo as críticas ao réxime e á persoa do ditador foron cada vez maiores e foise formando unha ampla e heteroxénea oposición.

O malestar nun dos seus principais apoios, **o exército**, polo favoritismo na concesión de ascensos acabou por converter a boa parte dos militares en opositores ao réxime. **Os empresarios** tamén se volverán en contra, irritados pola intervención estatal na economía e o intento de crear un imposto sobre a renda. Os **estudiantes** estaban indignados polo recoñecemento das universidades católicas privadas, que supoñían a fin do monopolio do Estado na ensinanza superior. Case todos os **intelectuais progresistas** estaban decepcionados coa ditadura. As **forzas republicanas e nacionalistas** revitalízanse, os anarquistas da CNT radicalízanse e os partidarios da insurrección revolucionaria constitúen a **FAI** (Federación Anarquista Ibérica). Coa **crise monetaria** de 1928 a peseta perde valor como consecuencia da inmensa débeda do Estado, o déficit da balanza de pagos e a retirada de investimentos estranxeiros, isto foi determinante para a caída de Primo de Rivera o cal falta do apoio dos capitáns xenerais presenta a dimisión ao rei en 1930.

A continuación ten lugar unha serie de gobernos que tentaron devolver ao debilitado réxime monárquico á senda constitucional e parlamentaria, a pesar da febleza dos partidos dinásticos. Alfonso XIII nomea presidente do goberno a Dámaso Berenguer. Este período será coñecido como **ditabranda**.

TEMA 15

O ESTABLECEMENTO DA II REPÚBLICA (FORZAS POLÍTICAS E CONSTITUCIÓN DE 1931)

A lentitude na aplicación de reformas foron a causa do fracaso de Berenguer. Durante o seu goberno, tivo lugar o **Pacto de San Sebastián** (agosto de 1930). Nel, os diversos partidos republicanos e personalidades políticas de ideoloxía socialista ou nacionalista, acordaron a estratexia para poñer fin ao reinado de Alfonso XIII e instaurar a República. Ademais, en decembro dese ano, tiveron lugar varios intentos frustrados de impoñela pola forza. O máis salientable é o acontecido en Jaca, levado a cabo polos capitáns **Galán e García Hernández**. O resultado foi a detención e o fusilamento destes militares.

Berenguer foi substituído polo almirante **Aznar** en febreiro de 1931. O novo goberno convocou, o 12 de abril, **eleccións municipais**. Estas adquiriron un carácter de plebiscito a favor ou en contra da monarquía. O triunfo das candidaturas republicanas nas grandes

ciudades e capitais de provincia propiciou a **proclamación da II República o 14 de abril de 1931**. O Goberno provisional, que fora deseñado no Pacto de San Sebastián, proclamou presidente do mesmo a **Niceto Alcalá-Zamora**, inmediatamente decreta a amnistía xeral para os presos políticos e fai unha declaración de intencións na que proclama as liberdades públicas e sindicais. Sen practicamente apoios, Alfonso XIII exíliase.

Dende abril a decembro dese mesmo ano, o país estivo presidido por un **Goberno Provisional** composto por membros da **Dereita Liberal Republicana**, o centrista **Partido Radical**, partidos **republicanos de esquerdas**, o **PSOE**, un **republicano galego** Casares Quiroga e un **republicano catalán**. Vanse aprobar unha serie de decretos que abordan temas pendentes na política española (modernización do exército, secularización da sociedade, tema autonómico...).

Polo que se refire a **Constitución de 1931**, esta declara a España como unha República Parlamentaria de traballadores de toda clase e laica. Un Estado integral onde cabe a posibilidade de crear un Estado autonómico alí onde se solicite. Algúns dos seus trazos máis característicos son: o **sufrexio universal masculino e feminino** (levado á práctica por primeira vez en 1933), **soberanía popular**, unha ampla declaración de dereitos nos que aos individuais clásicos se lle unen a **liberdade de reunión, asociación, dereito á educación**, ensino obrigatorio, gratuíto e laico, dereitos de tipo social que significan un avance significativo respecto ás anteriores constitucións. O Presidente da República sería elixido polas Cortes ou Congreso dos deputados (órgano unicameral) por un período de 6 anos e ten a potestade de nomear ou destituír ao Presidente do goberno, pero sempre coa conformidade das Cortes. Existe un sistema de controis mutuos entre as Cortes e a Presidencia da República. Declarábase a **non confesionalidade do Estado**, a liberdade de culto, a separación entre Igrexa e Estado e eliminábase o financiamento estatal da Igrexa. Estes artigos provocaron un forte debate. A constitución aprobouse sen o consenso de todas as forzas políticas, a dereita non republicana rexeitouna e amosou a súa disposición a revisala.

A proclamación da República tivo unha forte repercusión no panorama político, dividindo á sociedade en polos opostos, feito que desencadeará no 36 a Guerra Civil. Nas dereitas, nun primeiro momento hai desorientación, pero despois aparecen reorganizadas en torno á **CEDA**. Son partidos monárquicos, partidos de perfil autoritario (**FE- JONS**) ou católico e nacionalistas españois. **Renovación Española**, **Comunión Tradicionalista**, o **Partido Agrario**, son algunhas desas opcións. Na esquerda destacan o **PSOE**, o **PCE**, o **POUM** (comunistas de tendencia trostkista) e o anarquismo da **CNT** e a **FAI**. Na liña de pensamento republicano temos formacións de dereitas, de centro dereita populista como o **Partido Republicano Radical** de Lerroux ou de esquerda como é o caso de **Acción Republicana** de Manuel Azaña ou **ORGA** de Casares Quiroga. No nacionalismo periférico destacan partidos de dereita como o **PNV** vasco ou a **Lliga Catalana** e partidos de esquerda como **Esquerra Republicana de Cataluña**.

TEMA 16

AS PRINCIPAIS REFORMAS DA II REPÚBLICA

Un goberno de coalición republicano-socialista, presidido por **Manuel Azaña**, emprendeu un programa de profundas reformas **-Bienio reformista, 1931-1933-** para solucionar os graves problemas herdados. A mala coxuntura económica internacional tras o Crac do 1929 e o afán de non aumentar a débeda do Estado fixeron fracasar parte destas reformas por falta de medios:

En 1931 o exército español presentaba grandes deficiencias: excesivo número de oficiais, escaseza de equipamento, formación anticuada e demasiada intervención en asuntos de orde pública. **Azaña**, xa como ministro da Guerra no Goberno provisional, emprendera unha profunda reestruturación e **reforma do exército** que sería continuada polos seus gobernos posteriores. Entre as súas primeiras medidas estivo a esixencia a todos os mandos de xurar fidelidade á República. En pouco tempo foron decretadas a **supresión da Lei de Xurisdiccións**, o **decreto de retiros**, que permitía aos oficiais o pase á reserva ou retiro voluntario co soldo íntegro, a reorganización xeral do exército, reducindo

unidades... Todas estas medidas formaron a denominada **Lei Azaña** de reforma do exército. Aínda que todas eran correctas dende o punto de vista técnico a rapidez con que foron decretadas, a brusquidade nas esixencias e os relevos dos mandos crearon malestar e resentimento entre os militares que acusaron a Azaña de buscar a destrución do exército. Os gobernos de dereitas posteriores non modificaron as reformas, limitándose a colocar nos postos clave a militares da súa confianza.

Un dos elementos centrais do amplo proceso reformista impulsado polos gobernos republicanos foi a **reforma agraria**. O seu obxectivo era facer fronte á desigual distribución da propiedade da terra, para mellorar a situación do campesiñado e incrementar a produtividade agrícola. A existencia de amplas masas de campesiños sen terras, xornaleiros das rexións latifundistas do sur e de pequenos propietarios e arrendatarios ao límite da subsistencia nas rexións setentrionais, constituía un problema endémico en España. Por iso a reforma agraria converteuse nunha das principais reivindicacións do campesiñado. Socialistas e republicanos non se poñían de acordo no tipo de reforma. Para o socialismo esta debía ser a oportunidade para colectivizar e socializar a terra mentres que para os republicanos era a ocasión para o fomento dunha nova clase de propietarios.

Antes da súa aprobación en 1932, o goberno provisional de Niceto Alcalá-Zamora xa implantara unha serie de leis que aspiraban a mellorar a situación dos traballadores no campo. Entre elas estaba o decreto de termos municipais que obrigaba a priorizar a contratación de xornaleiros do municipio ou a xornada laboral de oito horas, entre outras medidas. Pola súa banda, a **Lei da Reforma Agraria** regulaba a redistribución da terra, facultando ao Estado á expropiación e reparto de terras particulares nunha serie de supostos. Entre elas estaban as terras incultas ou mal cultivadas, as comunais non explotadas de maneira directa, ou as carentes de rego pola desidia dos seus donos. Posto que a lei tamén prevía a indemnización dos propietarios expropiados, creouse o **Instituto de Reforma Agraria**, para desenvolver este proceso e facilitar créditos ás familias campesiñas beneficiadas pola medida. A lentitude da súa aplicación, obstaculizada pola oposición dos propietarios, a complexidade burocrática do proceso e as limitacións orzamentarias provocaron a frustración dos xornaleiros e derivaron en protestas radicais e insurreccións anarquistas. Ademais, como todas as reformas emprendidas durante o Bienio reformista, o seu desenvolvemento estaría condicionado pola conxuntura política. Así, derogouse durante o Bienio conservador, mentres o triunfo da Fronte Popular nas eleccións de 1936 conlevou o seu restablecemento. Con todo, o levantamento militar do mesmo ano impediu a súa aplicación e calquera intento de reforma.

No terreo relixioso o goberno quería establecer unha clara separación Igrexa-Estado e reducir a influencia da primeira na sociedade española. Para logralo desenvolveu unha serie de leis en cumprimento dos principios secularizadores da constitución, como a **lei de divorcio** de 1932, **liberdade de cultos**, **secularización dos cemiterios**, **matrimonio civil**, **disolución da Compañía de Xesús**... Moitos católicos identificaron República con ataque a Deus. A Igrexa apoiou con forza ás organizacións de dereitas e contribuíu a que unha parte da poboación non se considerase identificada coa constitución e co réxime republicano o que á longa será un dos motivos clave do estoupido da Guerra Civil.

As bases da **reforma educativa** consistían en facer da educación gratuíta e laica un dereito universal coa finalidade de de diminuír as altas taxas de analfabetismo existentes e mellorar o nivel cultural da poboación para modificar a mentalidade xeral creando cidadáns libres e responsables que servisen de base para soste a modernización da sociedade. Proxectouse a construción de numerosas escolas por toda España e a mellora na formación

dos mestres duplicándose o orzamento en educación. Coa creación das **Misións Pedagóxicas** intentouse difundir a cultura en áreas rurais, nelas colaboraron destacados intelectuais e permitiron a moitos españois gozar dunha película, unha obra de teatro, música clásica ou poesía por primeira vez na súa vida.

O problema da **organización territorial** do Estado intentou ser solucionado na constitución mediante a concesión do dereito de autonomía. En **Cataluña**, a primeira en iniciar o proceso a iniciativa parte de **Esquerra Republicana**, elaborouse o **Estatuto de Nuria** que foi aprobado pola inmensa maioría dos votantes cataláns. Debatido en Cortes, a intervención de Azaña e a reacción de consenso provocado entre os sectores republicanos tras o fracaso da **Sanjurjada** (golpe de estado protagonizado polo xeneral Sanjurjo en 1932), facilitaron a súa aprobación se ben con importantes recortes. O proceso de elaboración do **Estatuto vasco** foi complexo polas profundas diferenzas entre a esquerda republicana-socialista e a dereita, PNV e carlistas. O seu trámite quedou paralizado tras a vitoria da dereita nas eleccións de 1933. Aprobouse en 1936 en plena Guerra Civil. En **Galicia** atrasouse pola falta dun partido nacionalista forte e a actitude morna da **ORGA** (Organización Republicana Galega Autónoma). Grazas ao labor do **Partido Galeguista de Castela** puido ser presentado en Cortes aínda que a súa aprobación foi paralizada pola Guerra Civil e tivo que esperar ata 1945 cando as Cortes republicanas no exilio dan o visto e prace, polo tanto non chegou a entrar en vigor. Andalucía, Valencia, Aragón e Baleares tamén viron freadas as aspiracións autonomistas polo estoupido bélico.

TEMA 17

A GUERRA CIVIL: SUBLEVACIÓN, BANDOS EN CONFLICTO E A SÚA DIMENSIÓN INTERNACIONAL.

A coalición gobernamental formada por republicanos de esquerdas e socialistas que dirixiu España no primeiro bienio republicano foise debilitando por diversos factores. A dlmisión de Azaña e o fracaso na formación dun novo gabinete encabezado polo líder do Partido Republicano Radical Lerroux levou á convocatoria de eleccións xerais en 1933, as primeiras nas que as mulleres teñen dereito a voto. Mentres as forzas da dereita presentaron unha fronte común antimarxista as esquerdas presentáronse por separado e os anarquistas incluso pediron a abstención.

Tras o triunfo das dereitas a segunda etapa política da II República, bienio de dereitas ou Bienio Negro (1933-1936) estivo presidida por Lerroux co apoio parlamentario da CEDA (Confederación Española de Dereitas Autónomas). O seu principal obxectivo foi o desmantelamento das reformas republicanas do período anterior. Agudizáronse as tensións sociais e políticas e os conflitos entre os que destacan os sucesos do 34: Revolución de Asturias, sufocada mediante unha forte represión levada a cabo polo exército e a anulación do Estatuto de autonomía de Cataluña tras unha folga xeral e a proclamación do Estado Catalán por parte de Lluís Companys. A etapa remata con escándalos de corrupción (o estraperlo) que salpican ao goberno, procedéndose a unhas eleccións que gañará a Fronte

Popular, coalición de esquerdas: republicanos, socialistas e comunistas en cuxo programa político destacaba a intención de volver poñer en marcha as reformas do Bienio Reformista e de conceder amnistía aos represaliados na Revolución de outubro de 1934 e na folga xeral e Cataluña.

Con Azaña na presidencia da República en substitución de Alcalá-Zamora e con **Casares Quiroga** (da ORGA) na do goberno, tómasse a decisión de dispersar aos xenerais máis contrarios á República (**Franco, Sanjurjo, Mola...**) por ser sospeitosos de tramar un golpe de Estado. Non obstante, a derrota electoral da dereita e o medo á revolución social estimulou proxectos golpistas ideados por estes militares.

Malia a rapidez na aplicación das reformas por parte do novo goberno, sindicatos e partidos obeiros sentíronse insatisfeitos tanto pola velocidade como pola profundidade das mesmas, crían que chegara o momento dunha auténtica revolución social. Pola contra **Falanxe Española**, que rexeita a constitución republicana, a existencia de partidos, o capitalismo e o marxismo e propugnaba a instauración dun Estado nacional-sindicalista e unha sólida estrutura militar capaz dunha expansión imperialista, aumenta a súa afiliación e pon en práctica a “dialéctica dos puños e as pistolas” para enfrontarse coa organización de esquerdas. Isto levou ao cárcere ao seu líder **José Antonio Primo de Rivera**. A violencia foi en aumento, con atentados dun e outro signo, folgas e disturbios crecentes.

O estoupido da sublevación acelerouse despois do asasinato do militante de esquerdas **José Castillo** e, ao día seguinte como represalia, o do deputado de dereitas **Calvo Sotelo**. O **17 de xullo de 1936**, as tropas situadas no Protectorado de Marrocos levantáronse en contra da República e o día **18** fixérono na Península. A raíz do conflito xorden dous bandos: o **bando nacional** ou os **sublevados**, formado por oficiais do exército de Terra, a Garda Civil (na súa maior parte), as masas católicas e conservadoras, pequenos e medianos terratenentes e que contaba co apoio total da Igrexa; e o **bando a favor da República**, coñecidos como os **vermellos** polas forzas sublevadas, que estaban constituídos por a Garda de Asalto, os partidos de esquerda, o proletariado; forzas moi heteroxéneas.

O golpe de Estado fracasou nas principais cidades e nas zonas industriais: Madrid, Barcelona, Valencia, Asturias, País Vasco e Cataluña e triunfou en Galicia, Meseta Norte, Aragón e Navarra. Dando lugar así a unha **Guerra Civil** de tres anos.

Rapidamente o conflito orixinou implicacións internacionais, debido ás tensións políticas existentes nese momento en toda Europa. O auxe do fascismo en Italia e Alemaña provocara unha grande preocupación en países coma Gran Bretaña e Francia. Estes últimos tentaron non conferir un carácter internacional ao conflito acordando coas potencias fascistas un **Comité de Non Intervención**. Italia e Alemaña non cumpriron o establecido e proporcionaron material bélico e voluntarios, como **Os Camisas Negras** italianos. As forzas sublevadas tamén contaron co apoio de Portugal, que enviou aos **Viriatos** (10.000 voluntarios). Alemaña xogou un papel fundamental xa que, grazas á súa axuda, os militares puideron atravesar o Estreito de Xibraltar, protexido pola Armada, afín á República e posteriormente co envío da **Lexión Cóndor** que tivo un notable protagonismo no **bombardeo de Guernica** e que serviu a Hitler de ensaio de cara aos seus plans expansionistas que logo darían lugar á II Guerra Mundial. Por outro lado, a República case non tivo apoios, excepto a Unión Soviética e, en menor medida, México. A URSS, dirixida por Stalin, mostrouse prudente inicialmente pero, coa intervención de Hitler e Mussolini, decidiu colaborar co goberno da República e enviar asesores militares e armas.

Ademais, acudiron a participar na Guerra Civil as **Brigadas Internacionais**, partidas de voluntarios de ideoloxía progresista procedentes de diversos países, estimuladas pola **Internacional Comunista ou Komintern**. Participaron na defensa de Madrid e abandonaron España en outubro de 1938.

O fracaso inicial da sublevación militar foi debido á reacción de boa parte da sociedade española en defensa da República e a que non conseguiu triunfar nas principais cidades (Madrid, Barcelona, Bilbao, Valencia,...). Pero a sublevación triunfou en amplias zonas da España rural. Podemos dividir o desenvolvemento da guerra en tres fases:

1.- Dos inicios á primavera do 37. Predomina neste período a guerra de columnas, destacamentos mal pertrechados de homes armados de forma rudimentaria e de gran mobilidade. a República viuse obrigada a improvisar un exército cos militares afíns e milicias populares sen instrución. Nos primeiros meses a guerra é claramente desfavorable para a República. Navarra e Sevilla son os principais focos difusores de columnas rebeldes, baixo o mando de Mola e Franco. A expansión de Mola sobre Madrid quedou detida polas milicias republicanas. Foi decisivo o paso do exército de África polo Estreito de Xibraltar, grazas á axuda exterior de Alemaña e Italia. El 1 de outubro de 1936 Franco convertese en Xefe do Goberno do Estado, mentres dure a guerra (matiz que se suprimirá pouco despois), a morte de Sanjurjo despexáralle o camiño. Na Batalla de Madrid, durante 5 meses de combate, dende novembro do 36 a marzo do 37, a Xunta de Defensa de Madrid, presidida polo xeneral Miaja e axudada polas Brigadas Internacionais amosaría unha capacidade de resistencia asombrosa. Franco intentaría a toma da cidade illándoa do resto do territorio republicano: Batalla da estrada da Coruña, Batalla do Xarama para cortar a estrada de Valencia, Batalla de Guadalaxara para dividir as forzas republicanas e debilitar a defensa de Madrid... todo foi infrutuoso e Madrid resistiu.

2.- Etapa central e decisiva da Guerra (abril- maio de 1937 a novembro do 38). O primeiro gran revés republicano foi la conquista por Franco de toda a cornixa cantábrica (Biscaia, Santander e Asturias) entre abril e outubro de 1937. O 26 de abril dese mesmo ano produciuse a destrución de Guernica pola Lexión Cóndor alemá. O seguinte escenario tivo lugar en Aragón, coa toma de Teruel polos republicanos, pero os nacionais rebasaron a resistencia republicana e chegaron ó mar Mediterráneo por Vinaroz (Castellón), de esta forma Cataluña quedaba illada e separada do resto do territorio republicano. A República, consciente da súa inferioridade, decide xogar o todo polo todo e emprende o 26 de xullo a Batalla do Ebro, a máis dura da guerra. Con ela pretendía rebaixar a presión de Franco sobre Valencia e volver unir Cataluña á zona. Pero non houbo sorte e tralos éxitos iniciais os republicanos afundíronse definitivamente en novembro. A sorte da República estaba decidida.

3.- Última etapa da Guerra (15 de novembro do 38 a 28 de marzo do 39). Foi breve e de escasa actividade bélica, culminaría coa descomposición política interna da República. Entre decembro e xaneiro Franco conquista finalmente Cataluña e así á República só lle quedaba a zona centro-leste-surleste. O 1 de abril de 1939 O parte de guerra franquista dá por finalizada la Guerra Civil.

TERMOS BLOQUE 4

1º PARCIAL

Agrarismo:

Movemento reivindicativo acontecido na España rural, en especial, en Andalucía e Galicia. No sur, as revoltas protagonizadas polos xornaleiros e influenciadas polo anarquismo, ocuparon latifundios, queimaron colleitas e atacaron a propiedade privada dos terratenentes. En Galicia, as reivindicacións tentan conseguir a redención dos foros e criticar a negativa influencia do caciquismo. Destaca Acción Galega de Basilio Álvarez.

Bienio negro:

Segunda etapa política da II República (1933-1936) estivo presidida por Lerroux co apoio parlamentario da CEDA. O seu principal obxectivo foi o desmantelamento das reformas republicanas do bienio anterior. Destacan os sucesos do 34 (Revolución de Asturias e a anulación do Estatuto de autonomía de Cataluña). A etapa remata con escándalos de corrupción que salpican ao goberno, procedéndose a unhas eleccións que gañará a Fronte Popular.

CEDA:

Formación política presidida por Gil Robles e fundada en 1932. A Confederación Española de Dereitas Autónomas aglutinaba durante a II República aos monárquicos afonsinos e católicos coa intención de unir á oposición política en contra do reformismo de Azaña, sendo a forza política maioritaria de dereita. Foi disolta por Franco no Decreto de unificación de 1937.

Semana Tráxica:

Movemento popular que tivo lugar en Barcelona en xullo de 1909, en protesta polo envío de reservistas a loitar na guerra de Marrocos. Provocou unha folga xeral e unha revolta social de signo anticlerical, que foi duramente reprimida, e provocaría a caída do goberno de Maura.

Desastre de Annual:

Derrota das tropas españolas na Guerra de Marrocos a mans dos rifeños comandados por Abd-el-Krim. A batalla tivo lugar en xullo de 1921 e acentuou a crise da monarquía de Alfonso XIII, desembocando no golpe de Estado do xeneral Primo de Rivera e a súa posterior ditadura.

Expediente Picasso:

Informe encargado ao xeneral Picasso para depurar as responsabilidades do Desastre de Annual. As conclusións do informe debían presentarse antes as Cortes, pero o pronunciamento de Primo de Rivera impediuno. As súas conclusións indicaban casos graves de corrupción entre os mandos militares españoles en Marrocos, mala preparación das tropas e rumores de implicación de Afonso XIII no desastre.

Directorio Militar:

Primeira etapa da Ditadura de Primo de Rivera (1923-25), que subiu ó poder tras o golpe de estado de 1923 durante o reinado de Alfonso XIII, caracterizada por un goberno integrado exclusivamente por militares. Gobernou por decreto e restrinxiu dereitos e liberdades, reprimindo o movemento obreiro. Acadou un dos seus obxectivos principais que era poñer fin á Guerra de Marrocos.

FAI:

Federación Anarquista Ibérica xurdida en 1927 como reacción á forte represión que a ditadura de Primo de Rivera exerceu sobre o anarcosindicalismo da CNT. Esta agrupación radicaliza o discurso anarquista da CNT e a acción revolucionaria o que inclúe ataques a bancos para conseguir fondos. Durante a Guerra Civil, tivo moito protagonismo na revolución social desenvolvida na parte republicana controlada polos anarquistas.

Fronte Popular:

Coalición de esquerdas: republicanos, socialistas e comunistas. Formada en 1935 en cuxo programa político destacaba a intención de volver poñer en marcha as reformas do Bienio reformista e de conceder amnistía aos represaliados na Revolución de outubro de 1934 e na folga xeral e Cataluña. Obtén a vitoria nas eleccións de 1936, colocando a Azaña como presidente da República e sufrindo a sublevación de Franco en xullo de 1936.

Lexión Condor:

Apoio militar enviado pola Alemania nazi durante a Guerra Civil ao bando dos militares rebeldes que tivo un notable protagonismo no bombardeo de Guernica e que serviu a Hitler de ensaio de cara aos seus plans expansionistas que logo darían lugar á II Guerra Mundial.

Este apoio militar traducíase no envío de asesores militares e aviación. Así se burlou a declaración de non intervención no conflito civil español.

Pacto de San Sebastián:

Realizado nesa cidade en agosto de 1930, constitúe a unión das forzas republicanas, nacionalistas e socialistas para propiciar en España un cambio de réxime, unha república, que puxera fin á monarquía dos Borbóns debido á degradación do réxime da Restauración. O comité revolucionario que propiciaría o cambio estaba presidido por Alcalá Zamora.

Brigadas Internacionais:

Unidades de voluntarios que loitaron na Guerra Civil española apoiando ao goberno republicano e á democracia, opoñéndose ó fascismo. Estaban formadas por traballadores e intelectuais de ideoloxía esquerdista procedentes de máis de 50 países, que participaron na defensa de Madrid e abandonaron España en outubro de 1938 tras a derrota republicana na Batalla do Ebro.

Sanjurjada:

Golpe de Estado fracasado, protagonizado polo xeneral Sanjurjo en 1932, coa intención de acabar co réxime republicano. O denominado Bienio reformista, froito da coalición entre republicanos e socialistas, estaba ameazando coas súas transformacións lexislativas os intereses de grupos poderosos como a Igrexa, o sector máis conservador do exército, á patronal e os terratenentes. Sanjurjo foi detido, xulgado e encarcerado.

Unión Patriótica:

Formación política creada por Primo de Rivera en 1924, durante a súa ditadura, para crear unha organización política e social que puidera trasladar á rúa o ideario político do réxime e lexitimara a súa acción de goberno. Está inspirado no fascismo italiano. Para xustificarse no poder precisaba dunha organización civil a modo de partido político.

BLOQUE 4

2º PARCIAL.

- 18. **O franquismo: características e institucionalización.**
- 19. **O franquismo:** as formas de oposición ao Réxime.
- 20. **O franquismo:** política económica.
- 21. **A Transición e a consolidación da democracia.**
- 22. **A situación da muller no século XX** (II República, franquismo, gobernos da democracia).
- 23. **España en Europa e no mundo** (entrada na CEE, integración na política internacional, participación en conflitos bélicos e misións humanitarias e de paz).
- 24. **Evolución e cambios na España actual** (os retos da globalización económica e cultural, o estado de benestar...)

TEMA 18

O FRANQUISMO: CARACTERÍSTICAS E INSTITUCIONALIZACIÓN.

O resultado da Guerra Civil (1936-39) foi a consolidación do réxime ditatorial que os sublevados contra a República democrática comezaran a construír na denominada "España nacional" dende outubro do 36. Nos seus case 40 anos de existencia, o franquismo mantívose, con escasos cambios, como unha férrea ditadura militar, moi conservadora, e católica (**nacional-catolicismo**) que mantivo sempre un carácter represivo e contou cunha forte oposición, pero que gozou tamén dun notable apoio social. As columnas vertebrais do réxime foron o **exército**, que gozou de privilexios e ocupou a miúdo as carteiras castrensas e de orde pública e a **Igrexa**, identificada co novo réxime, favorecida por Franco ao quedar nas súas mans a educación e o control relixioso-moral da sociedade. Tamén atopou apoio nas elites económica e social, as clases medias acomodáronse á ditadura e tiveron pouca relación coa política.

As institucións, asociacións ou corporacións que se levantaron contra a República tiñan diferentes concepcións do Estado e a sociedade o cal as enfrontou nunha dura pugna polo poder. Foron as coñecidas como "**familias**" do réxime. Franco aproveitou as súas rivalidades para converterse no árbitro do poder sen poñer en perigo o seu liderado. As "familias" con maior protagonismo nos sucesivos gobernos foron os **falanxistas**, subordinados ao "Caudillo" tralo **Decreto de Unificación** de 1937 que os fusiona cos tradicionalistas carlistas, ocuparán as carteiras de ámbito social (vivenda, traballo e sindicatos) irán perdendo peso político despois do final da II Guerra Mundial e a derrota dos fascismos. Os **monárquicos** tiveron menos protagonismo. Os **tecnócratas do Opus Dei** encargáronse dos aspectos económicos.

As características máis sobranceiras do réxime son:

- Un **Estado forte e centralizado** que garantise a unidade de España e unha orde social e moral baseada na doutrina da Igrexa e no ideario fascista da Falanxe, o **nacionalindicalismo** organiza o mundo do traballo mediante unha especie de sindicalismo vertical que integraba a empresarios e traballadores, a súa composición explica o porqué do seu nome, aínda que oficialmente se denominaba **Organización Sindical Española**. Inspirado nos réximes fascistas europeos, a afiliación era obrigatoria e supuxo a desaparición dos sindicatos de clase, a promoción da familia tradicional (submisión da muller), catolicismo, propiedade privada, centralismo e orde.

- A concentración do poder en mans do xeneral Franco: o **Caudillo** reuniu na súa persoa a xefatura do Estado, do Goberno, das Forzas Armadas, do partido único e o poder lexislativo. Empregou un poder absoluto e represor, suprimindo os dereitos e liberdades e exaltando a figura do líder ao estilo fascista, para o cal se apoiou nos medios de comunicación que exaltaron e mitificaron ao **“Xeneralísimo”**. Concentrou nas súas mans un poder ilimitado do que, segundo el, só respondería **“ante Deus e ante a Historia”**. Os españois quedaron suxeitos ás leis do novo Estado que, ademais de carecer de garantías xurídicas, podían ser agravadas con discrecionais **estados de excepción**.

- A defensa da proclamada verdadeira **tradición española**, asociada ao mitificado esplendor da España imperial dos séculos XVI e XVII, contra a influencia estranxeira do liberalismo, a masonería, o socialismo, o comunismo...

Impulsou un ríxido control social e ideolóxico a través da educación e a censura de prensa, cine e cultura. Tamén utilizou os medios de comunicación para exaltar a figura do Caudillo e convencer aos españois dos logros e beneficios do réxime. Para adoutrinar á poboación a **Fronte de Xuventudes** encargouse da Formación do Espírito Nacional que se estableceu como materia obrigatoria e a da Educación Física. O seu obxectivo era inculcar nos nenos e mozos o amor á patria, exaltar os valores supremos: **raza, imperio e Deus** e difundir as consignas do **Movemento Nacional**, conxunto de forzas que formaron parte da sublevación do 36; e a **Sección Feminina**, brazo feminino da FET de las JONS, destinada a integrar ás mulleres desde a xuventude no ideario do réxime. Impulsou e desenvolveu un modelo ideal de mulleres como esposas e nais sometidas á tutela dos varóns mediante obradoiros e publicacións destinadas ó adoutrinoamento feminino. Foi dirixida por Pilar Primo de Rivera. O **Sindicato de Estudiantes Universitarios (SEU)** completaba as organizacións falanxistas.

O franquismo desmantelara a obra republicana e prohibira os partidos políticos e os sindicatos. Ao carecer dunha constitución iniciou a progresiva **institucionalización** do Estado coa promulgación de sucesivas **leis fundamentais**.

-**Foro de traballo** (1938): Regulamentaba o mundo laboral, complementado pola lei de Unión Sindical de 1940. Establecía os principios do nacionalindicalismo.

-**Lei das Cortes** (1942): Creaba as novas Cortes orgánicas con función deliberante e consultiva. Sen poder lexislativo.

-**Foro dos Españóis** (1945): Táboa de dereitos e deberes a modo de Carta Outorgada.

-**Lei de Referendo Nacional** (1945): Daba participación á opinión pública para sancionar as leis que decidía o xefe de Estado.

-**Lei de Sucesión** (1947): España quedaba definida como un reino; Franco era ratificado como xefe do Estado. Xoán de Borbón denunciouna no seu **Manifesto de Estoril**.

-**Lei de principios do Movemento nacional** (1958): Establecía os principios inmutables e permanentes do réxime: unidade de España, condición de reino católico, e unidades naturais na vida social: **familia municipio e sindicato**.

-**Lei orgánica do Estado** (1966): Compendio definitivo da democracia orgánica, síntese e actualización dos anteriores.

O sistema que xorde destas leis vai ser coñecido como “**democracia orgánica**” por oposición á democracia inorgánica ou parlamentaria. Os procuradores a Cortes eran elixidos: uns pola condición do seu cargo, outros polo sindicato e entidades locais e o resto designados polo xefe do Estado. Os procuradores do sindicalismo compoñían o **terzo sindical**, os dos concellos o **terzo municipal** e os representantes elixidos polos cabezas de familia o chamado **terzo familiar**, estes últimos a partir de 1967.

O goberno nomeaba para cada provincia **gobernadores militares e civís** que ostentaban a xefatura provincial do Movemento e controlaban e nomeaban os alcaldes dos concellos os cales á súa vez exercían de xefes locais do Movemento. A estrutura militar queda controlada co nomeamento de **capitáns xenerais**.

TEMA 19

O FRANQUISMO: AS FORZAS DE OPOSICIÓN AO RÉXIME.

Tras á Guerra Civil e a chegada de Franco ao poder, foron moitos os que se mostraron contrarios ao réxime, esa oposición manifestouse en dous ámbitos: por unha parte, os **exiliados**, obrigados a abandonar o país como consecuencia da súa derrota e co fin de escapar do represivo sistema. É difícil coñecer a cifra de afectados, en calquera caso na historia de España nunca ata entón se producira un éxodo de tales proporcións nin natureza. Unha grande porcentaxe trasládase a **Francia**, a ocupación nazi do país galo provocou que moitos dos refuxiados españois fosen internados en campos de concentración ou devoltos á España franquista. Outros enroláronse no exército francés ou conectaron coa resistencia. **México** abriu as portas aos republicanos; cara este país e en xeral cara América Latina marcharon importantes personalidades da cultura e do sector terciario cun alto grao de cualificación. O apoio do presidente mexicano **Lázaro Cárdenas** permitiu o establecemento das **institucións republicanas no exilio**, goberno e Cortes; malia non contar co recoñecemento internacional levaron a cabo a actividade política, manifestacións públicas en medios de comunicación e na publicación de ensaios que denunciaban o réxime franquista. A **URSS** foi outro foco importante de acollida, especialmente para os afiliados ao Partido Comunista. Os partidos afectos á República viviron unha situación marcada pola falta de cohesión entre eles.

Por outra, no **interior**, atopamos aos **maquis**, guerrilleiros pertencentes a grupos ou partidos antifranquistas trasladados ao monte dende onde emprenderon a loita. A súa esperanza radicaba na previsible vitoria aliada na II Guerra mundial e nunha intervención militar contra Franco. Nese contexto introdúcese en España partidas de guerrilleiros, con arredor de 7.000 efectivos, que invaden o Val de Arán (**Operación Reconquista**) intento este saldado con fracaso. A actividade guerrilleira foi intensa entre 1944 e 1952 nas zonas rurais e montañosas de **Asturias, León, Sistema Ibérico, Andalucía e Galicia**. Perseguidos implacablemente pola Garda Civil que amparada pola **Lei de Represión da**

Bandidaxe e do Terrorismo reprimiu ás guerrillas con dureza. En Galicia a actividade guerrilleira foi moi importante, tanto polo número de guerrilleiros como pola súa pervivencia, entre eles cabe destacar os nomes de Benigno Andrade “**Foucellas**” e Xosé Castro Veiga “**Piloto**”. Os partidos políticos no exilio convencéronse da imposibilidade de derrotar a Franco con accións de guerrilla e este tipo de resistencia vai ir sendo substituída por accións noutros ámbitos.

Moito menos significativa foi a protesta dos sectores afíns á sublevación, que apoiaran a Franco durante a guerra e que non aceptaron de bo grao a unificación política **Hedilla** polos falanxistas, **Fal Conde** polos carlistas e **Gil Robles** polos antigos cedistas e monárquicos sufriron diferentes niveles de represión.

Xa **nos anos 60**, ao tempo que se liberalizaba e melloraba a situación económica, intensificábase aínda máis a oposición, que reclamaba un réxime democrático. Isto podía verse en ámbitos como as **universidades**, a partir de 1956, onde as protestas baseábanse principalmente en conseguir un sindicato de estudantes que substituíse ao oficial (**SEU**), ao que o Goberno sempre contestou cunha negativa, deixándoo claro mediante suspensión de clases, expedientes, peche de universidades, etc. Tamén no **movemento obreiro**, que promovía folgas para obter dereitos como a redución da xornada, mellora de salarios... Disto nacen as **Comisións Obreiras** en 1962, clandestinamente, onde os seus líderes pretendían chegar aos obreiros grazas á estrutura do sindicato vertical. Aínda así, os conflitos non tardaron en producirse en lugares como Asturias ou Cataluña, sendo os líderes fortemente reprimidos. A súa vez isto fixo que a afiliación aumentase.

En 1962 prodúcese o coñecido polo réxime como **Contubernio de Múnic**, reunión da oposición ao franquismo, tanto interior como no exilio, salvo os comunistas que non foron convidados. Para consolidar internacionalmente o réxime a España franquista ía presentar a solicitude de ingreso na CEE. Os opositores reunidos nesa cidade alemá e encabezados por Salvador de Madariaga fan un chamamento internacional para que as institucións europeas veten dito ingreso, xa que en España non había democracia.

Podemos destacar o **PCE**, que mantivo unha forte oposición tanto a nivel externo como no interior na clandestinidade e o **PSOE**. Incluso a **Igrexa**, mostrouse oposta tras os cambios do **Concilio do Vaticano II**, facendo así un documento firmado por 339 sacerdotes denunciando malos tratos e falta de liberdades. Finalmente, a oposición política, que foi en aumento sobre todo **nos anos 70**. Exemplo disto é o aumento do **terrorismo**, que nun principio contou coa simpatía da oposición tanto a nivel interior como exterior. En 1959 fundouse **ETA**, forma radicalizada do nacionalismo vasco. Nun intento de mellorar a imaxe española de cara ao exterior o franquismo creou o **Tribunal de Orde Pública** en 1963, encargado de vulgar delitos político e contrarios ao réxime e que disminuía a actuación dos Tribunais Militares.

Tras a prosperidade económica dos anos 60 (freada pola crise de 1973), a sociedade española mudou, o que fixo xurdir unha ansia xeral de cambio e de maiores liberdades. Xorden diferenzas nas filas franquistas entre os sectores máis conservadores “**búnker**” e aqueles que estaban a favor dunha pequena apertura “**aperturistas**”. Ademais, o estado de saúde do ditador e as crecentes dificultades políticas e económicas anunciaban a fin do réxime.

O deterioro físico de Franco obrigoulle a designar a **Carrero Blanco** (militar e home da súa máxima confianza, representante do sector “búnker”) como presidente de Goberno e a **Arias Navarro** como ministro de Gobernación. Pouco tempo despois, Carrero Blanco falece

nun atentado de ETA (**Operación Ogro**), afectando emocionalmente a Franco e privando ao réxime da persoa que podería dar continuidade ao Movemento despois do ditador. Carrero foi substituído por Arias Navarro, quen anuncia unha serie de reformas coñecidas como o **espírito do 12 de febreiro**: maior liberdade de prensa, elección de alcaldes, creación de asociacións políticas, reforma da lei sindical, etc.

Nesta etapa incrementáronse as forzas da oposición, tanto no interior de España como no exterior. No interior destacan: o grupo **Tácito** (serie de políticos e intelectuais que pretenderon unha transformación do réxime a posicións máis democráticas desde dentro do sistema), o aumento das críticas e o distanciamento por parte da Igrexa (salienta o caso do bispo de Bilbao que defenderá o uso do euskera nas igrexas), a **Unión Militar Democrática** (un sector do exército que defendía que a institución militar non debía ser un obstáculo para a democracia), as numerosas folgas e protestas de obreiros, universitarios e entidades veciñais e os atentados terroristas levados a cabo por organizacións como **ETA**, **FRAP** (5 membros destes dous grupos foron os últimos executados do franquismo) e **GRAPO**.

No exterior, distintos partidos e organizacións antifranquistas iniciaron un proceso de unidade para restablecer a democracia; en Francia: no ano 1974, créase a **Xunta Democrática** por iniciativa de **Santiago Carrillo** (líder do PCE) para liderar a oposición ao franquismo e o PSOE resolve a crise entre os afiliados do interior e os do exilio no **Congreso de Suresnes**, elixindo a Felipe González como secretario xeral. O PSOE impulsa a **Plataforma Democrática** para aglutinar aos grupos políticos próximos a súa órbita ideolóxica. Os contactos entre ambos partidos deron lugar á formación da **Plataxunta** en 1975.

TEMA 20

O FRANQUISMO: POLÍTICA ECONÓMICA

A economía española durante a época do franquismo pódese dividir en dúas etapas. A primeira etapa é a **autarquía** caracterizada por unha buscada autosuficiencia económica, propia do ideario fascista, e un obrigado illamento internacional que comeza no momento en que os sublevados militares gañan a Guerra Civil. A segunda etapa parte do ano 1959 cando se aproba o **Plan de Estabilización Nacional** e España abre a súa economía ao exterior e comezan a chegar os investimentos estranxeiros atraídos pola man de obra abundante e barata.

O período de autarquía, marcado polo intervencionismo estatal, tiña como obxectivo lograr a autosuficiencia económica para non depender economicamente do exterior, impulsando a produción interior e dificultando as importacións mediante a imposición de elevados aranceis. Na **agricultura** descendeu a produción debido a escaseza de abonos e á baixa produtividade o que se traduciu en problemas no abastecemento de alimentos, obrigando ao Estado ao establecemento dunha cartilla de racionamento. Para lograr incrementar a produción agraria tomáronse medidas como a explotación de novas terras coa creación do **Instituto Nacional de Colonización** dependente do Ministerio de Agricultura, organizaba o asentamento dos campesiños en terras novas de regadío. En 1952 aprobouse a **Lei de Concentración Parcelaria** para evitar o minifundismo e facer máis rendibles estas explotacións. A pesar da propaganda oficial que se fixo destas medidas, estas non lograron ningún tipo de éxito. Na década de 1950 iniciáronse **plans integrais** que melloraron a situación rural e agrícola co desenvolvemento de regadíños, construción de vivendas e a extensión da rede eléctrica. Destacou o de **Badaxoz** en 1952.

No **ámbito industrial** seguiu a política intervencionista coa creación do **Instituto Nacional de Industria INI** (1941) para o control da produción dos sectores industriais básicos cuxo maior inversor e promotor era o Estado. Aínda evitando o contacto económico co exterior a dependencia tecnolóxica e enerxética do estranxeiro provocou que non se cumprisen os obxectivos marcados.

No **transporte** destacou a nacionalización da rede de ferrocarrís de vía ancha e a creación en 1941 de **RENFE**, esta foi incapaz de reconstruír con rapidez a rede e recuperar os niveis de actividade da preguerra. **As transaccións comerciais** estaban fortemente

intervidas polo Estado e o comercio exterior organizábase a través dun sistema de licenzas e acordos bilaterais mentres que o comercio interior estaba regulamentado pola **Comisaría de Abastecementos e Transportes** desde 1939.

O período da autarquía estivo caracterizado, sobre todo nos primeiros anos, pola escaseza de alimentos que provocou que se recorrese a unha economía de subsistencia, foron os “**malogrados anos corenta**” nos que o réxime para mitigar a fame empregou o **Auxilio Social**, institución de caridade controlada por Falanxe. O desabastecemento propiciou o **mercado negro** ou o **estraperlo** no que se podían atopar, burlando o racionamento, abundantes produtos a prezos moi altos para unha poboación empobrecida e con salarios moi baixos. Esta práctica favoreceu a usura, o amiguismo e o enriquecemento do contorno do réxime.

A partir dos anos cincuenta iniciouse a **recuperación económica** que se produciu grazas a dous factores; o primeiro foron as **boas colleitas** dos primeiros anos da década que permitiron recuperar taxas de produción anteriores á guerra e ter excedentes agrícolas, o cal permitiu a supresión da **carta de racionamento do pan** en 1952. O segundo foi a importante cantidade de divisas, materias primas, fontes de enerxía e bens de equipo proporcionada trala sinatura do **acordo hispano-norteamericano** de 1953 con EEUU. Ademais, a poboación española experimentou nos anos 50 un crecemento demográfico importante que permitiu dispoñer de man de obra abundante. Estes feitos traducíronse nun aumento do nivel das rendas e nun impulso ao proceso industrializador do que foi un exemplo a fundación da **SEAT**, vinculada á **FIAT** italiana. A entrada dalgúns técnicos no goberno en 1957 anuncian un cambio de etapa.

As firmas do **Concordato coa Santa Sede**, os **pactos con Estados Unidos**, o **ingreso na ONU** e outros organismos internacionais fortaleceron ao réxime. En 1959 aprobouse un **plano de Estabilización** que foi un programa de reformas realizado por un equipo de ministros e de altos cargos técnicos membros do **Opus Dei**. O seu obxectivo era establecer un modelo baseado na liberdade económica máis acorde coa economía capitalista occidental. Esta baseábase na flexibilidade de prezos e salarios, determinados polo mercado e non polo Estado, unha política monetaria que obrigaba a establecer a paridade da peseta respecto das divisas internacionais e a liberalización dos intercambios comerciais. No sector público, o Goberno comprometíase axustar os gastos aos ingresos, reducir a inflación e mellorar o rendemento do sistema fiscal. O éxito máis destacable do Plano de Estabilización foi sentar as bases para iniciar o **forte crecemento da década dos anos 60**, así como o abandono definitivo do modelo autárquico. Cabe destacar que durante este segundo período, aínda que se produciu un desenvolvemento económico en España, o mercado interior non foi capaz de absorber a man de obra excedente polo que nesta década se produciu un gran **incremento da emigración** tanto do rural ás cidades como cara ao exterior, especialmente aos países europeos.

Entre 1960 e 1973 España viviu a fase do “**desarrollismo**” e un optimismo económico que o réxime aproveitou para celebrar os **25 Anos de Paz** en 1964, a propaganda presentaba a Franco como exemplo de bo político e ao seu réxime como garante dun futuro próspero, ordenado e pacífico. Puxéronse en marcha tres **plans de desenvolvemento económico e social** con marcado carácter industrial. O seu obxectivo era superar as deficiencias estruturais en xeral e favorecer as zonas menos industrializadas a través dos **polos de desenvolvemento** (impulsar a actividade económica en lugares concretos e a súa área de influencia). Os recursos investíronse nas zonas máis rendibles do País Vasco, Valencia, Madrid e Cataluña, adecuándose con frecuencia aos intereses dos grupos políticos e económicos máis influentes. Potenciouse tamén a **produción hidroeléctrica** mediante a construción de encoros, a inauguración dos mesmos por Franco formaba parte habitual das

noticias de prensa e sobre todo do **NODO**, o noticiario cinematográfico de obrigada exhibición nas pantallas españolas.

O crecemento económico non tivo en conta o impacto ambiental nin unha axeitada política urbanística polo que o desenvolvemento do **turismo**, unha das maiores fontes de ingresos de España, que foi conxuntamente coa construción un dos motores da engalaxe económica, transformou dun xeito notable o litoral mediterráneo. O diñeiro que reportou esta actividade, xunto co que enviaban os **emigrantes** contribuíron a reducir o déficit comercial.

Todo este “desarrollismo” finaliza coa **crise económica do 73**, cando se produce a suba dos prezos do petróleo, que en España se traduce en inflación e conflitividade laboral, deixando un legado de difícil xestión para a etapa política da Transición.

TEMA 21

A TRANSICIÓN E A CONSOLIDACIÓN DA DEMOCRACIA.

Os últimos anos do franquismo foron moi axitados. A prosperidade económica non xerou unha maior adhesión ao réxime, polo contrario fixo xurdir unha arela xeral de cambio e de maiores liberdades. O franquismo sufríu no seu epílogo **enfrentamentos internos** e divisións entre o sector máis conservador e aqueles que pretendían unha moderada apertura.

Cando en 1968 se abriu a posibilidade de crear asociacións que permitisen certo pluralismo político dentro do propio réxime, os **aperturistas** como **Fraga Iribarne** mostráronse a favor porque consideraban que era necesario adaptarse á realidade social. Mentres os inmovilistas, chamados o **búnker**, pretendían manter intacto o réxime nacido da Guerra Civil. En 1973 un Franco xa moi ancián, vai separar por primeira vez a xefatura do goberno e a do Estado, nomeando a **Carrero Blanco** presidente do goberno. Este almirante, sempre achegado ao ditador, representaba a liña dura do franquismo e a posibilidade do mesmo sen Franco. Poucos meses despois de acceder ao cargo Carrero falece vítima dun atentado de **ETA**. A súa morte acelera a crise do réxime e aumenta as tensións entre as diversas “familias” sobre o futuro do franquismo.

O nomeamento de **Arias Navarro** como novo presidente do goberno suscitou certas expectativas de cambio que os medios de comunicación recolleron como o “**espírito do 12 de febreiro**”. As esperanzas frustráronse axiña co cesamento dalgún ministro aperturista, a dimisión doutros e o aliñamento de Arias cos sectores máis conservadores.

Finalmente, o ditador falece en novembro de 1975, deixando a presidencia en mans de Arias Navarro e a xefatura de Estado a **Juan Carlos de Borbón**, quen foi nomeado rei e capitán xeneral dos tres exércitos e iniciou os trámites legais para configurar a España como Estado Social e Democrático de Dereito nun proceso coñecido como **Transición Democrática** (1975-1978). O inmovilismo do goberno de Arias favoreceu a conflitividade social e a confrontación política no interior, ademais tamén xurdiu un problema no exterior, na colonia do Sahara. As riquezas do territorio (especialmente fosfatos) atraen o interese dos veciños Marrocos e Mauritania. Aproveitando a feble posición internacional de España e os seus problemas internos Marrocos invade pacificamente en outubro de 1975 un territorio que considera propio, foi a “**Marcha Verde**”, na que uns 200.000 marroquís desarmados se

adentran no Sahara. Finalmente se acada un acordo polo cal o territorio vai acabar en mas de Marrocos sen ter en conta a opinión dos saharauís.

Arias renuncia en 1976 e vai ser substituído por **Adolfo Suárez**. O novo presidente tratou de atraer á oposición democrática, artellada na **Plataxunta**, neutralizar aos sectores máis intrasixentes e gañar á opinión pública. As reformas desde a legalidade franquista avanzaban entre fortes tensións, diferenzas e acordos. Para conseguir progresos era necesario desmontar a estrutura do réxime franquista e acabar coas súas institucións.

Suárez presenta a **Lei para a Reforma Política** ás Cortes co dobre fin de que, unha vez aprobada, estas quedasen disoltas. Mentres se elaboraba dita lei o goberno mantivo contactos co exército, a Igrexa, a oposición e, especialmente, cos procuradores a Cortes que debían sancionala. Esta lei permitía a **ruptura pactada** do sistema.

A aprobación por parte das Cortes franquistas (coñecidas como as **Cortes haraquiri**) da Lei de Reforma Política, en novembro de 1976, ratificada en referendun o 15 de decembro de 1976, poñía as bases para a legalización dos partidos políticos e abría a porta á democracia.

Despois dun violento mes de xaneiro do 77 onde houbo secuestros do **GRAPO** e a **matanza dos avogados laboristas** a mans da ultradereita, e tras a legalización do PCE na Semana Santa de 1977 contra o parecer da cúpula militar, Adolfo Suárez convocou eleccións a **Cortes Constituíntes** para o 15 de xuño. Estas eleccións serían as primeiras dende a Segunda República. Concorreron a estes comicios numerosas formacións, Os resultados clarificaron o panorama político e a **“sopa de siglas”** (presentáronse moitísimas candidaturas), saíron reforzados os grandes partidos e gañou a moderación e o centro. A vitoria foi para a Unión de Centro Democrático (**UCD**), formación política creada por Adolfo Suárez, que obtivo unha maioría relativa de escanos; o **PSOE** foi a segunda forza máis votada; o **PCE** ocupou o terceiro lugar a grande distancia das dúas primeiras forzas, lonxe do seu obxectivo de converterse na forza hexemónica da esquerda; a Alianza Popular de Manuel Fraga (**AP**) foi cuarta e as forzas nacionalistas de Cataluña e País Vasco tamén obtiveron representación. Os partidos políticos extremistas quedaron fóra do hemiciclo. A poboación española votaba moderación e consenso e rexeitaba aquelas formacións que lembraban ao conflito da Guerra Civil.

O primeiro problema que debeu afrontar o goberno da UCD foi a grave crise económica. O encarecemento do petróleo en 1973 provocara unha gran recesión mundial que afectou a España con enorme forza. Para abordar a situación chégase aos Pactos da Moncloa, acordos asinados en outubro de 1977 polos axentes sociais (partidos políticos, sindicatos e organizacións empresariais) no que se comprometían a establecer unha estratexia común para lograr a estabilidade do país mediante a consolidación da democracia, a redución da conflitividade social e a adopción de medidas para abordar a crise que se viña arrastrando dende 1973. Transmítiuse á sociedade unha imaxe de diálogo por riba das diferenzas políticas.

En agosto do 77 quedou constituída unha comisión redactora do borrador do texto constitucional para sometelo despois a un proceso de enmendas e melloras que duraría ata outubro do 78 en que foi aprobada polas Cortes e o **6 de decembro de 1978, aprobada en referendo** pola cidadanía. Inspirada en anteriores constitucións españolas (1876 e 1931) e textos do estranxeiro, progresista e democrática e cunha estrutura dogmática, no que se refire aos principios, e unha parte orgánica no que se refire á organización do Estado.

A constitución española de 1978 recoñece a **soberanía popular** baixo un réxime de **monarquía parlamentaria** e establece que España é un Estado social e democrático de dereito. O rei reina, pero non goberna. Con todo ten a atribución de ser o xefe das forzas

armadas. España defínese como un Estado unitario, pero descentralizado administrativamente en **autonomías**, recuperando a solución territorial habilitada na Segunda República. De feito, Cataluña, País Vasco e Galicia son tratadas como **nacionalidades históricas** polo que poden chegar aos estatutos de autonomía pola vía rápida do artigo 151 en lugar do 143 que afectará a todas as demais. Cada autonomía terá un parlamento propio, un goberno e un Tribunal Superior de Xustiza.

Esta constitución recolle que España é un **Estado aconfesional**, se ben recoñece que a relixión católica é a maioritaria do pobo español polo que terá unha consideración especial. Recolle os dereitos e deberes da cidadanía e o funcionamento das institucións do Estado. Recolle os dereitos sociais: dereitos de folga, de asociación, de liberdade de prensa, pluralidade política e sindical.

Volve contemplar dúas cámaras nas Cortes. O **Congreso dos Deputados**, 350 deputados elixidos por sufraxio universal directo, en listas pechadas polos partidos, baixo o sistema D'Hont e de representación proporcional, e o **Senado**, elixido por un sistema de listas abertas e representación maioritaria. O Congreso exerce unha función de control sobre o goberno, dá a súa confianza ao mesmo e discute e elabora os proxectos de lei que unha vez aprobados deben pasar pola súa ratificación ou devolución no Senado. Este, a súa vez ten unha atribución de cámara para tratar os asuntos de tipo territorial que nunca foi ben desenvolvida.

O feito de que esta constitución estea redactada de forma intencionadamente **ambigua** permite e posibilita distintas interpretacións. Para algún constitúe un inconveniente porque produce inseguridade; para outros é a súa principal virtude xa que permite gobernar a dereita e esquerda sen necesidade de modificala, afastando así a práctica histórica de que cada ideoloxía triunfante tivese que elaborar un novo texto á súa medida. De feito está considerada como **ríxida** porque o procedemento de reforma que establece esixe unha votación favorable dos 3/5 de ambas cámaras e a ratificación popular en referendo.

A **UCD**, logrou gañar dúas convocatorias electorais, a de 1977 e a de 1979, pero en ningunha obtivo a maioría absoluta. Esta formación era un partido moi **heteroxéneo**, resultado da confluencia de individualidades políticas procedentes do antigo franquismo, **democrístianos, liberais e incluso da socialdemocracia**. Os primeiros anos da Transición foron moi duros por varios factores: a crise económica do 73, sentida en España dun xeito máis tardío, xerou taxas de inflación altas e un paro crecente que provocou un enorme malestar social con numerosas folgas. A gravidade da situación motivou a sinatura dos **Pactos da Moncloa**, un acordo global entre sindicatos, partido do goberno e partidos da oposición para evitar o descarrilamento dos pasos dados de cara a normalización política en España. Por outro lado, estaba a actividade da banda terrorista **ETA** que neses anos comete numerosos atentados (**os anos de chumbo**) sobre membros das forzas armadas. A pesar da recentemente estreada autonomía vasca, as accións terroristas foron a máis creando un profundo malestar entre o exército e os sectores inmovilistas da sociedade española. Cada funeral polos asasinados era unha ocasión da **ultradereita** de manifestarse en contra do goberno. O proceso autonómico era visto neses sectores ultra como unha provocación contra a unidade de España. Isto viña a engadirse á desconfianza que o **exército** tiña sobre Adolfo Suárez dende a legalización do PCE e á aprobación de medidas como a **Lei do divorcio** que enconou os ánimos da xerarquía da **Igrexa católica** e os sectores máis conservadores da UCD.

Neste ambiente de construción dunha democracia, Adolfo Suárez viuse acosado tanto pola esquerda (PSOE) que chega a sometelo a unha **moción de censura** en 1980, e pola dereita (AP), de xeito que a súa supervivencia política estaba moi complicada, máxime se o

seu propio partido comeza a darlle as costas de xeito que como formación acabou por implosionar nun ambiente político no que había rumores de **golpe de Estado**.

Esta situación política extrema obrigou a Adolfo Suárez a presentar a súa **dimisión** ante o rei en xaneiro de 1981. O **23 de febreiro**, mentres se estaba producindo a votación no Congreso de Deputados para investir presidente do goberno a **Leopoldo Calvo Sotelo**, tamén da UCD, un grupo de gardas civís ao mando do **tenente coronel Tejero** ocupan a cámara á espera que un mando de maior rango pase a encabezar o golpe de Estado. En paralelo, en Valencia, **Miláns del Bosch** saca os tanques ás rúas e impón o toque de queda. Segundo os golpistas o rei está informado de todo, dando a entender a súa complicidade no golpe, pero finalmente fracasa pola **intervención pública do monarca** no que declara a súa adhesión á democracia e condena a acción dos militares golpistas. Esta intervención televisada impediu a incorporación de novas unidades ao golpe e obrigou aos golpistas a entregarse. Ese día confluíron dúas tramas, unha a protagonizada por Tejero, xa condenado anteriormente por outra intentona en decembro do 78 (**Operación Galaxia**), vencellado a sectores inmovilistas do búnker franquista, e a outra na que estaba implicado o **xeneral Armada** da que sairía un goberno de concentración nacional. As manifestacións na rúa ao día seguinte respaldando a democracia por parte da sociedade española e a posterior vitoria do PSOE en outubro do 82 afastaron as tentacións golpistas dese sector máis conservador do exército.

A presidencia de **Calvo Sotelo** vai durar pouco máis de un ano durante o cal se levaron a cabo accións que terán importantes repercusións no futuro. En canto á actividade lexislativa aprobouse a **Lei do divorcio** coa oposición dalgúns sectores da propia UCD, a **Lei do Defensor do Pobo**... A medida máis polémica foi a **integración de España na OTAN**. A oposición de esquerda, especialmente o PSOE, vai utilizar este feito como eixe central da súa campaña de acoso ao goberno. Ante as múltiples dificultades Calvo Sotelo convoca eleccións nas que o PSOE obtén a maioría absoluta e a UCD practicamente desaparece.

A vitoria por maioría absoluta do PSOE, en outubro do 82, permitiu aos socialistas volver ao goberno do país, feito que non ocorría dende a Segunda República. Este PSOE estaba liderado por **Felipe González**, quen asumiu a Presidencia do Goberno e por **Alfonso Guerra**, ambos sevillanos e que en anos anteriores conseguiran unha renovación da cúpula dirixente do partido e a aceptación da renuncia do marxismo en favor das posturas socialdemócratas, en sintonía con outros partidos socialistas de Europa. Abandonar o marxismo permitiu ao PSOE vencer nas eleccións do 82 aproveitándose da desintegración da UCD e despertando unha vaga de entusiasmo e de cambio político en España.

Unha vez no poder os socialistas tiveron que enfrontarse aos problemas herdados da etapa anterior e poñer en marcha un programa modernizador e reestruturador do país. En economía puxeron en marcha unha **reconversión industrial** que afectou fundamentalmente aos sectores maduros da industria: naval e siderúrxica. Esta medida poñía fin aos anos de investimento do Estado na economía, avanzaba na idea dunha flexibilidade laboral e produtiva á par que unha modernización tecnolóxica necesaria para adaptarse ás necesidades do mercado. As rexións máis afectadas foron as do norte de España onde houbo unha forte **contestación social**. Outra medida era a **modernización e renovación do exército** para afastar a pantasma do golpismo. O PSOE que no ano no que a UCD meteu a España na estrutura militar da **OTAN** manifestou a súa oposición, agora estaba a favor de manter a España dentro da organización militar. No referendo de 1986 o goberno socialista apoia o si á permanencia.

Outras medidas salientables tomadas nesta etapa son a **reforma educativa e universitaria**, a **aprobación da lei do aborto** e o deseño dunha política exterior cuns piares

básicos: a relación con Europa, extremar unha boa veciñanza con Portugal e Marrocos, fortalecer os lazos con Latinoamérica e manter moi boas relacións con USA así como reclamar a devolución de Xibraltar. A entrada na **CEE** (Comunidade Económica Europea) faise efectiva o 1 de xaneiro de 1986, España comeza a formar parte desta organización económica o que impulsou o proceso de europeización, a consolidación da democracia, unha oportunidade de modernizar o sistema produtivo español para adaptarse a un entorno de elevada competitividade e a chegada de **axudas europeas para modernizar as infraestruturas viarias**. Nese mesmo ano 1986 entra en vigor o Imposto sobre o Valor Engadido (**IVE**) que equiparaba a tributación española á da **CEE**. Cos socialistas prodúcese unha posta en marcha do **Estado de Benestar** e un impulso do Estado das autonomías co seu proceso de transferencias de competencias do Estado central ás Comunidades Autónomas.

Os socialistas venceron por maioría absoluta as eleccións do ano 82 e 86, e practicamente nas do 89 (175 deputados cando son 176 os que dan esa maioría absoluta) debendo chegar a **acordos cos nacionalistas cataláns e vascos** nas do ano 93. Neste tempo o país camiñou por unha senda de crecemento económico que tivo o seu momento culminante no ano 92 cando se celebrou a **olimpíada de Barcelona** e a **Expo de Sevilla**. España aparecía ante o mundo como un país moderno e cunha democracia consolidada. O triunfo en catro eleccións xerais consecutivas permitíralle ao PSOE e ao seu líder **Felipe González** gobernar 14 anos.

Despois dos fastos do 92 comezou un período de crise económica que unido ao descrédito do PSOE en **casos de corrupción** por financiación ilegal (caso **Filesa**), práctica de terrorismo de Estado contra ETA (**os GAL**), apropiación indebida dos fondos reservados para a loita contra o terrorismo por parte de altos cargos do Ministerio de Interior (**caso Roldán**) levaron á súa derrota electoral no ano 96 a mans do Partido Popular de **José María Aznar**.

TEMA 22

A SITUACIÓN DA MULLER NO SÉCULO XX.

Tradicionalmente as mulleres españolas viviron nunha situación de dependencia e discriminación respecto dos homes, isto comezou a cambiar a partir do século XX, o cal foi un período no que a vida das mulleres españolas pasou por **diferentes etapas: situación anterior á II República, a propia etapa republicana, ditadura franquista e por último Transición e democracia**. Os acontecementos van cambiar as estruturas herdadas en distintos ámbitos, desde o laboral ata o familiar e o político.

Ao comezo do século, a muller española estaba sometida nunha **sociedade profundamente patriarcal**, onde as súas oportunidades e roles estaban estritamente limitados polas expectativas tradicionais. O acceso á educación para as mulleres era limitado e, en moitos casos, centrado en ensinanzas consideradas adecuadas para o seu papel no fogar. **A muller estaba principalmente relegada ao ámbito doméstico**, cunha participación limitada na vida pública. A súa participación no ámbito laboral estaba circunscrita a traballos mal remunerados, **era a man de obra máis barata**, e carecía de recoñecemento.

Dende o final da I Guerra Mundial produciuse unha toma de conciencia das mulleres españolas acerca da súa situación legal, profesional e social. Por iso naceron as primeiras asociacións de mulleres que unían as demandas políticas (sufraxio feminino) ás reivindicacións sociais (acceso á educación, igualdade salarial).

Coa implantación da II República (1931-1939), España viviu un período de significativas transformacións sociais e políticas. Será un período decisivo para as mulleres españolas no referente a igualdade entre os sexos. Nas Cortes constituíntes de 1931 tiveron o seu asento por primeira vez tres mulleres deputadas (por aquel entón podían ser elixidas pero non elixir) Clara Campoamor polo Partido Radical, Vitoria Kent polo Radical Socialista e Margarita Nelken polo Partido Socialista.

Na comisión parlamentaria que redactou o proxecto de constitución estaba Clara Campoamor, que defendeu que o principio de igualdade de dereitos entre homes e mulleres e, entre eles, o que resultou ser un tema conflitivo incluso entre as tres deputadas, o sufraxio feminino, mentres Clara campoamor defendeuno sen limitación Vitoria Kent opúxose por considerar que a falta de formación da muller non garantía o seu apoio a unha república democrática, e Margarita Nelken aduciu que as mulleres non estaban preparadas para votar. Finalmente impuxéronse os partidarios do sufraxio feminino.

Así **A Constitución de 1931 recoñeceu o dereito ao voto** para as mulleres españolas maiores de 23 anos sen ningún tipo de restrición e así poderán votar nas eleccións nacionais de 1933. Isto produciuse pouco despois de que o conseguiran en Gran Bretaña (1928), pero moito antes das de países teoricamente máis “avanzados” como Francia (1944)

Italia (1946) ou Suíza (1970). Ademais os cambios no código civil e nas leis trouxeron o principio de igualdade entre cónxuxes no matrimonio, **o matrimonio civil e o divorcio**. No ámbito laboral, a anulación da prohibición ás traballadoras de casar ou despedilas se casaban, así como o despido por maternidade e, ademais, aparece un seguro obrigatorio de maternidade. Por outra banda, a República impulsou reformas educativas que permitiron **ás mulleres acceder a unha educación** máis ampla e variada, abríndolles as portas ás profesións máis alá das tradicionais, e **reduciron o analfabetismo feminino**. **As escolas eran mixtas e coeducativas**. A presenza das mulleres na universidade medrou lentamente o cal é indicativo do interese oficial na instrución pública.

O impacto da Guerra Civil nas mulleres foi complexo, no bando republicano unha muller foi nomeada ministra por primeira vez, a anarquista **Federica Montseny foi nomeada ministra de saúde**. As mulleres tamén organizaron ramas femininas dos movementos anarquista e comunista, **as comunistas recadaron fondos, recolleitaron roupa para os soldados, crearon garderías e refuxios e reemprazaron ós homes nos traballos cando estes marcharon á fronte**. As mulleres anarquistas emprenderon unha campaña contra o analfabetismo incluíndo nas súas clases a explicación de que unha muller tiña que tomar a súa propia iniciativa e buscar a súa independencia. A maiores os cursos instruían sobre habilidades mecánicas, asistencia médica, etc. Tamén elas combateron coma milicianas se ben no 1937 ordeouse que voltaran á retagarda.

No outro bando A Sección Feminina da Falanxe organizou ás mulleres no lado nacionalista. O obxectivo da organización era crear unha poboación feminina subordinada ás necesidades do réxime, os seus deberes consistiron principalmente en axudar ós feridos e nenos, crear obradoiros de costura, así como un novo servizo chamado “lavandeiras da fronte” cuxa función é necesario explicar.

O golpe fracasado de xullo de 1936 que derivou na Guerra Civil e na implantación do réxime franquista significou un brusco freazo na visibilidade da muller e un retroceso en todos os avances de dereitos conseguidos durante a República. A ideoloxía nacional católica promovida polo réxime defendía un modelo de **muller submisca consorte á autoridade patriarcal e ao servizo da familia e a igrexa**. O ideal de muller era o que defendía o fascismo, representado no caso español pola Falanxe Española que unha vez integrada no Movemento Nacional, a través do protagonismo de mulleres como **Pilar Primo de Rivera**, vai ditar como debe comportarse a muller nesa sociedade. Están **prohibidos os anticonceptivos, o divorcio e o aborto**. A educación das mulleres é dunha moral moi estrita. Deberían facer o Servizo Social e a súa educación pivotaba en torno ao coñecemento dos labores do fogar (costura, cociña) con contidos que promovían unha imaxe conservadora e conformista da muller. A muller viuse condenada a cumprir co **papel tradicional de esposa e nai**. Non estaba ben visto que a muller traballara fóra da casa e se ocupara á vez da familia. A represión das mulleres que militaron en partidos de esquerda ou daquelas que padeceron humillacións por ser esposas de militantes de partidos e sindicatos de esquerda foi moi dura. Cortes de pelo, sinalamento social eran as formas de sometemento aos novos principios do réxime ditatorial franquista. As mulleres non tiñan dereito de voto toda vez que era o cabeza de familia quen tiña a capacidade de participar nas eleccións que o réxime organizaba para elixir aos alcaldes.

Na etapa “desarrollista” dos anos sesenta, a chegada de turistas estranxeiras abre os ollos sobre a represión moral existente no país. Comeza un progresivo proceso de secularización da sociedade e de modernización que no caso das mulleres se traduce nunha chegada en maior número á universidade e a unhas formas de gozo do lecer que significan un escándalo para a rixida moral do réxime.

A chegada da Transición democrática coa morte de Franco volve ser un tempo onde a muller recupera aquela visibilidade que comezara ter na etapa republicana.

A **Constitución de 1978 recoñeceu** formalmente **a igualdade de xénero**. O recoñecemento dos dereitos políticos e dereitos civís que terminaban coa subordinación da muller aos homes liberan ás mulleres que inician unha busca de protagonismo social en todos os ámbitos. Esa busca do seu espazo tradúcese nunha prolongación do tempo de formación co obxectivo de iniciar unha carreira profesional que retrasa a idade de maternidade e a conseguinte caída da natalidade . A loita por rachar co teito de cristal que impedía ás mulleres acceder a postos de responsabilidade vai provocar unha revolución social en España.

Os anos 80 foron un período crucial para os dereitos das mulleres en España. **Aparece o divorcio de novo e se despenaliza o aborto pero só en tres supostos:** malformacións do feto, perigo para vida da nai e embarazos produtos dunha violación. **A creación do Instituto de Mulleres en 1983** tamén foi unha ferramenta importante para promover a igualdade de xénero e desenvolver políticas específicas neste ámbito. **A incorporación masiva das mulleres ao mercado laboral** e a súa presenza en ámbitos educativos antes reservados aos homes foron cambios fundamentais. O movemento feminista comezou a gañar forza e a alzar a súa voz, reclamando **igualdade salarial, dereitos reprodutivos e o fin da violencia de xénero**.

No século XXI, as mulleres españois seguen avanzando na súa loita pola igualdade. O movemento feminista continúa a ser unha forza poderosa. A incorporación de mulleres a cargos políticos de relevancia tamén é un indicador do progreso en termos de igualdade de xénero, pero a loita aínda non rematou. A sensibilización e a educación seguen a ser ferramentas clave para avanzar na consecución dunha igualdade de xénero real e duradeira.

TEMA 23

ESPAÑA EN EUROPA E NO MUNDO.

A política exterior española contemporánea prestou atención especialmente a tres zonas: **Europa, América latina e o Mediterráneo**. Tamén mantivo unha intensa relación cos Estados Unidos. Ademais España tomou parte en todos os grandes organismos de representación internacional e implicouse nos conflitos mundiais. Esta foi unha constante que se mantivo durante os gobernos de socialistas e populares dende a chegada ó poder de Felipe González en 1982 e independentemente dos líderes que se foron alternando na presidencia do goberno.

O primeiro asunto exterior co que debeu enfrontarse o goberno socialista foi o **referendo da OTAN**. O **PSOE** prometera na campaña electoral de 1982 un referendo para anular a decisión parlamentaria de ingresar na OTAN, pero a súa actitude foi cambiado co tempo, cando a UCD integrou a España na estrutura militar da OTAN o PSOE utilizouno para acosar ó goberno, catro anos despois, en 1986 e xa como forza gobernante apoiou o “si” á permanencia. Gran parte da esquerda española seguía preferindo a saída da Alianza Atlántica, e o primeiro partido da oposición de dereitas, **Alianza Popular**, abtívose. Aínda que o goberno gañou a consulta evidenciouse unha forte oposición ó seu cambio de postura.

O principal obxectivo dos gobernos socialistas foi o ingreso e a completa integración no grupo das democracias europeas. Para logralo centráronse no **ingreso na Comunidade Económica Europea (CEE)**. Tratábase dun vello soño que xa se perseguira durante o franquismo pero que fora imposible pola falta de democracia e liberdades do réxime. Como xesto de boa vontade de España pedido por la CEE A Verxa de Xibraltar, que comunicaba o Peñón co resto da Península Ibérica dende unha disposición franquista en 1969, foi reaberta para peóns en decembro de 1982 e para vehículos en 1985, en cumprimento das novas normas comunitarias que entraban en vigor tras a adhesión de España á CEE

As negociacións para entrar foron difíciles, dado que España ofertaba produtos agrícolas e pesqueiros que ofrecían outros países europeos como Francia ou Italia e que sentían os seus intereses ameazados. Pero tanto o intento de golpe militar do 23 F como a actitude favorable de Alemaña despexaron o camiño. **En xuño de 1985 España e Portugal asinaban a súa adhesión.**

Dende entón España participou en todos os proxectos da CEE e implicouse no **Tratado da Unión Europea, asinado en Maastricht en 1992**. Apoiou a creación dunha moeda única, o **euro**, e participou na creación do Banco Central Europeo, **BCE**. O compromiso esixía controlar a taxa de inflación, a débeda pública, os tipos de cambio e o déficit. A liberalización da economía e a eliminación de aranceis prexudicaron, en principio, o sector primario, e o aumento das importacións desequilibró a balanza comercial. Non obstante, os beneficios posteriores compensaron os efectos negativos grazas ós **fondos de cohesión** (fondos para financiar o desenvolvemento das zonas máis atrasadas), ás subvencións á agricultura, ás axudas para o desenvolvemento rexional. España **recibiu da UE numerosas axudas económicas para melloras estruturais**. Esta política de axudas tamén beneficiou aos socios europeos que incrementaron os seus investimentos e as súas vendas en España.

Politicamente, a entrada na CEE permitiu **afianzar a democracia** e o Estado de dereito en España, así como a súa visibilidade internacional. A nivel europeo o ingreso de España e Portugal fortalecía a idea dunha Europa unida e democrática.

A nivel social, o ingreso na CEE supuxo a **consolidación do Estado de Benestar** e a universalización da sanidade e a educación así como unha harmonización deses sectores aos estándares europeos. A nivel cultural impulsou a **mobilidade das persoas para viaxar ou estudar en países membros**.

Non obstante tamén hai **voces críticas que sinalan inconvenientes** como que a substitución da peseta polo euro supuxo unha forte suba dos prezos e privou a España de poder de decisión económica obrigándoa a axustarse ás normas establecidas Pola UE coa conseguinte mingua da soberanía nacional. Outros aseguran que a UE é en realidade unha organización económica, **“a Europa dos mercaderes”** que impuxo unha **política neoliberal** en todos os países membros a custa do benestar da poboación.

España, dende mediados dos 90, pasou de ser un país de tránsito a converterse nun **destino de migrantes**. Pola súa posición xeográfica forma parte da fronteira sur da UE o que a impulsa a reclamar unha política migratoria común toda vez que ve moi tensionadas de migrantes irregulares as costas máis próximas a África.

En relación ao contexto mundial, España incrementou, nas últimas décadas, as súas **relacións internacionais**, tanto no ámbito político como no económico. Pertence a diversas institucións e organizacións internacionais (ONU, FAO, Banco Mundial, OCDE...), concede axudas oficiais para o desenvolvemento dos países con dificultades, **favorece a cooperación, a seguridade e a paz** a través destes organismos internacionais, colabora con ONGs como Mans Unidas, Médicos Sen Fronteiras...

A situación estratéxica de España, nunha encrucillada de camiños, condicionou a orientación da súa política exterior: interlocutor válido nas relacións europeas co mundo Mediterráneo, en especial, co norte de África e mediador da política europea con América. O goberno de Felipe González en 1986 estableceu por primeira vez vínculos con Israel mentres mantiña as tradicionais boas relacións co mundo árabe, esas políticas facilitaron a celebración en Madrid da **Conferencia de Paz sobre Oriente Medio en 1991**.

As razóns históricas explican a existencia de estreitas relacións con **Latinoamérica**, participando dende 1991 en todos os **Cumios Iberoamericanos de Xefes de Estado e Goberno**, reunións estas que facilitaron os intercambios económicos entre ambas zonas.

Durante **a etapa de goberno de José María Aznar**, do Partido Popular, houbo unha reorientación na política exterior de forma que se **intensificaron as relacións coa USA** do republicano George Bush. Ese maior peso da política atlantista tivo o seu colofón na **participación de España na guerra de Irak** da man de USA e Gran Bretaña, pola suposta existencia de armas de destrución masiva por parte de Saddam Husein. Ese conflito acabou por desgastar a credibilidade do PP e, **nas eleccións do 2004**, a volta do PSOE da man de **José Luís Zapatero**, **provocou unha volta ás anteriores prioridades encabezada pola Unión Europea**. Este presidente, no 2007, promoveu a nivel internacional a **Alianza de Civilizacións** dentro do marco da ONU co fin de combater o terrorismo internacional e fraguar unha aproximación entre Occidente e o mundo islámico para buscar respostas diferentes ás militares fronte ás provocacións do radicalismo islámico. Cumpriu a súa promesa electoral de retirar as tropas de Irak.

TEMA 24

EVOLUCIÓN E CAMBIOS NA ESPAÑA ACTUAL.

A **inicios dos anos 90**, a caída da Unión Soviética significou o final da Guerra Fría e a desaparición da tensión internacional derivada da carreira armamentística. Nese contexto, o **neoliberalismo**, defendido por Reagan ou Thatcher nos anos 80, semellaba ser o **triunfador** desa pugna ideolóxica entre capitalismo versus comunismo e as súas ideas de menos Estado, menos regulación e máis mercado reforzaban politicamente un proceso imparable de **globalización dos fluxos de capital, mercadorías, información e mesmo persoas, auspiciado polo protagonismo indiscutible das multinacionais**.

Ese novo tempo consolidado a finais do século XX, grazas ao avance nas tecnoloxías da información e comunicación e ao abaratamento dos medios de transporte, implicou **unha descentralización produtiva** das grandes empresas e un proceso de **deslocalización industrial** que afectou a España. O noso país experimentou a competencia da man de obra máis barata dos países do surlleste asiático primeiro e despois, dentro da propia Europa, dos países do leste. Moitas empresas españolas seguiron deseñando os seus produtos aquí, pero a produción trasladáronna a outras latitudes onde os custes laborais ou medioambientais son menores ou menos esixentes. Un exemplo constitúeno as empresas de confección. Como consecuencia o mercado laboral experimentou un **proceso de flexibilización cun aumento da temporalidade** e unha enorme variedade de situacións contractuais. A industria sométese a nunha profunda metamorfose debido á **dixitalización dos procesos produtivos, ao desenvolvemento da intelixencia artificial, a robotización ou a explotación do big data**. Os ocupados deben ter un nivel educativo máis elevado e nas empresas imponse a formación continua. As tarefas máis mecánicas ou repetitivas son destinadas aos robots que elevan a produtividade das empresas. Esa redución de man de obra empregada no sector secundario e a desindustrialización desencadeou a crise ou o **declive de certos espazos de tradición industrial**, como a ría de Bilbao, Asturias, Sagunto, Baía de Cádiz, Ferrol ou o Baixo Llobregat en Cataluña, especializados en sectores maduros (tèxtil, siderurxia, construción naval...) onde os procesos de reconversión industrial non sempre foron exitosos.

A **crise económica de 2008**, de tipo financeiro, pero que no caso español puxo fin ao boom inmobiliario, afectou a moitas PEMES. Estas víronse na obriga de reestruturarse para defenderse mellor da crise e dos cambios tecnolóxicos e ser competitivas no mercado. A maiores, **a crise do mercado interior abocou ás empresas a intensificar a súa internacionalización**.

A nivel cultural, a globalización propiciou unha expansión das pautas culturais occidentais por todo o mundo. **España polo seu atractivo turístico está ben situada no escaparate mundial** aumentando cada ano as súas cifras de visitantes auspiciado polo febre global de viaxar. A oferta turística española atrae non só a un cliente tradicional europeo, senón tamén a poboación do leste e asiáticos. O patrimonio cultural, a gastronomía, o clima, as compras, incluso o atractivo futbolístico son a nosa oferta nun contexto global. Dende mediados dos 90, España convértese nun **país de oportunidades para moitos inmigrantes o que nos aboca ao reto de integrar esa multiculturalidade** territorializada nos barrios das metrópoles como os do Raval, en Barcelona. O cosmopolitismo e ese mestizaxe chegados polo maior grao de internacionalización de España esperta tamén debates sobre a preservación da identidade cultural e os valores tradicionais.

A globalización tamén nos asoma aos desafíos comúns derivados do cambio climático. España, como país socio da UE, está moi preocupada por **limitar o consumo de combustibles fósiles e aumentar a produción de enerxías alternativas como a solar ou a eólica**, fomentar a eficiencia enerxética e obrigar ás empresas a desenvolver unha **economía circular**, limitando os refugallo e depurando e reusando as augas residuais. Para coordinar estes esforzos en preservar os recursos e a biodiversidade **creouse o Ministerio de Transición Ecolóxica en 2018**.

O Estado de Benestar é unha política que comparten os diferentes partidos políticos dende os tempos da Transición Democrática. A idea de ter un Estado asistencial, que procure uns mínimos de calidade de vida para toda a cidadanía e a creación dun sistema fiscal progresivo que estableza maior carga tributaria en función da renda e que permita unha sustentabilidade dos servizos públicos, **garante uns índices maiores de xustiza social**. A crise de 2008 e a chegada de gobernos conservadores recortaron esa financiación e mesmo impulsaron medidas para derivar parte destas prestacións ao sector privado. **Unha das ameazas sobre este modelo é o custe crecente das pensións e o seu sistema de financiación**. España destinou en 2016 a metade do seu gasto en protección social a pagar pensións de xubilación e viuvez. O proceso de avellentamento experimentado pola caída da natalidade dende os anos setenta e o aumento da esperanza de vida está a provocar **unha inversión da pirámide de poboación** coa conseguinte ameaza sobre a viabilidade do sistema de pensións actual construído sobre a solidariedade interxeracional no que os actuais activos financian aos xubilados.

Por outra banda, está **o fenómeno migratorio** que, se ben, vén ocupar o oco deixado no mercado laboral polas xeracións que agora están a xubilarse e animou unha deprimida natalidade, tamén supón un novo reto para a sociedade española toda vez que debe **afrontar o discurso xenófobo** en determinadas áreas do país onde a presenza da inmigración é moi notable en sectores como o da agricultura intensiva de invernadoiros ou nas áreas metropolitanas máis importantes. A migración irregular obrigou a varias regularizacións e ao establecemento de acordos con países do norte de África, que fan o papel de dique de contención a cambio de cuantiosas inxeccións económicas por parte da UE. **España é esa fronteira sur da UE e iso crea tensións asistenciais nas costas andaluzas ou canarias**.

Precisamente as numerosas mortes de inmigrantes irregulares na perigosa travesía para chegar as nosas costas ou a necesidade de paliar as enormes desigualdades que hai nos países de orixe de moitos destes migrantes subsaharianos espertou unha **corrente de solidariedade de voluntarios que despregan programas de cooperación internacional** no ámbito educativo e formativo, na atención sanitaria, na creación de infraestruturas básicas. Existe tamén **un voluntario social** que atende ás persoas que teñen máis carencias materiais e colectivos marxinais dentro do país, complementando un espazo de atención que tradicionalmente estaba ocupado por organizacións católicas como Cáritas. O incremento da conciencia ecoloxista entre a cidadanía anima a existencia dun **voluntariado ambiental**.

Estas son organizacións cívicas (ONGs) que seguen os principios reitores da Carta de Dereitos Humanos e os Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS). España incorpórase nos anos oitenta á cooperación internacional, máis tarde que os países da súa contorna. En 1991 finaliza o proceso de incorporación de España ao sistema internacional de axuda e cooperación ao desenvolvemento, ao adherirse ao Comité de Axuda ao Desenvolvemento (CAD) da OCDE. **Será nesta década dos 90 na que as ONG comezan**

a participar de forma masiva no ámbito de la cooperación que ata este momento estaba en mans dos gobernos. A aportación do voluntariado na consolidación dos valores democráticos e no desenvolvemento dunha convivencia cívica é un dos máis valiosos dos últimos 30 anos en España.

Xa no século XXI e a raíz da crise financeira do 2008 que poñía fin a un ciclo expansivo de 12 anos da economía española xorden **movementos cívicos moi críticos coa clase política dominante** (PP e PSOE) e o seu discurso pouco conectado coas necesidades reais da poboación. Unhas cifras elevadas de paro na mocidade que, ademais, padece uns salarios insuficientes para poder conseguir a independencia económica, e os prezos desorbitados da vivenda; unha mala xestión bancaria que se transfire ao Estado ao ter que salvar ás entidades financeiras; unha oposición cidadá á reforma laboral aprobada polo PSOE, o efecto da Primavera Árabe e a publicación do manifesto: “Indignaos!!” de Stéphane Hessel que chama a unha insurrección pacífica contra o sistema anima a moitas persoas a unha **concentración na Porta do Sol de Madrid que acaba en acampada dende o 15 de maio de 2011** ata xuño dese mesmo ano, creando un efecto de imitación nas prazas de numerosas cidades españolas en convocatorias impulsadas a través das redes sociais. A raíz do assemblearismo que caracterizaba estas concentracións foron redactándose unha serie de **reivindicacións: cambios na lei electoral, cumprimento dos dereitos básicos da Constitución, unha condena da corrupción política, a recuperación da memoria histórica e a creación dunha banca pública**. Desa mobilización xurdiron as “mareas”, en defensa dos sectores públicos fronte a unha tendencia crecente á privatización de parte deses servizos, un exemplo foi a plataforma **Marea Verde** en educación, a plataforma “**Stop Deshaucios**”, pero sobre todo, a creación dun **novo partido político, Podemos**, que canalizou a protesta cidadá da rúa ás institucións onde tivo representación.

Esta vaga de indignación contra un sistema político que se ve dominado polos intereses das grandes empresas e da banca, auténticos beneficiados da desregularización dos mercados e da privatización de servizos públicos, pero que durante a crise foron salvados polo Estado nun proceso de transferencia de débeda privada a débeda pública, entronca cun cuestionamento dos beneficios da globalización e o neoliberalismo. Os movementos antiglobalización, dende finais dos noventa, foron collendo protagonismo ao poñer en cuestión a vitoria sen contestación do capitalismo global e a lexitimidade das institucións mundiais que o impulsaban.

TERMOS BLOQUE 4

2º PARCIAL

Contubernio de Munic:

Reunión en 1962 da oposición interior e no exilio ao franquismo, salvo os comunistas que non foron convidados. A España franquista para consolidar internacionalmente o réxime ía presentar a súa solicitude para entrar na CEE. Os opositores reunidos en Munic e encabezados por Salvador de Madariaga fixeron un chamamento internacional para que as institucións europeas vetasen ese ingreso xa que en España non había democracia.

FET de las JONS:

Agrupación política española formada pola unión, de Falanxe Española (FE) e as Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (JONS). Rexeitan a Constitución republicana, a existencia de partidos, o capitalismo e o marxismo. Propugnaba a instauración dun Estado nacional-sindicalista e unha sólida estrutura militar capaz dunha expansión imperialista. Apoiaron a sublevación militar de 1936. Franco unificaraa coa Comunión Tradicionalista configurando un único partido.

Lei para a reforma política:

Instrumento legal para articular a Transición dende as institucións da ditadura a unhas novas institucións democráticas. Foi elaborada por Torcuato Fernández de Miranda (presidente das últimas Cortes da ditadura) co respaldo da Coroa e de Adolfo Suárez. Votada en Cortes e sometida a referéndum en 1976 serviu para facilitar a transición cara a democracia sen ruptura.

Nacional-catolicismo:

O réxime de Franco foi apoiado por diversos grupos sociais e forzas políticas: carlistas, falanxistas, tradicionalistas, monárquicos, militares, a Igrexa, A defensa da unidade inquebrantable da nación e a negación e persecución dos nacionalismos periféricos foi un dos eixes da súa política; o outro foi a implantación dun Estado confesional católico, como reacción ao laicismo republicano que consagra á Igrexa como un dos piares básicos do réxime.

Sección Feminina:

Rama feminina da FET de las JONS, destinada a integrar ás mulleres, desde a xuventude no ideario do réxime. Impulsou e desenvolveu un modelo ideal de mulleres como esposas e nais, sometidas á tutela dos varóns mediante obradoiros e publicacións destinadas ao adoutramento feminino. Dirixida por Pilar Primo de Rivera, irmá do fundador de falanxe, funcionou dende 1934 ata 1977 cando foi disolta xa na Transición.

Sindicato vertical:

Sindicato único, inspirado e controlado pola Falanxe, integraba todos os traballadores e empresarios do mesmo sector produtivo. A súa composición explica o porqué do seu nome, aínda que oficialmente se denominaba Organización Sindical Española. Inspirado nos réximes fascistas europeos, a afiliación era obrigatoria e supuxo a desaparición dos sindicatos de clase. Disolveuse na Transición durante o goberno de Suárez.

Plataxunta:

Tamén denominada Coordinación Democrática. Coalición da oposición ó franquismo formada pola Xunta Democrática, impulsada polo PCE, e a Plataforma de Convergencia Democrática, formada polo PSOE e os democristiáns. No seu manifesto fundacional, en marzo de 1976, reclamaba amnistía, liberdade política e o inicio dun período constituinte.

Pactos da Moncloa:

Acordos asinados en outubro de 1977 polos axentes sociais (partidos políticos, sindicatos e organizacións empresariais) no que se comprometían a establecer unha estratexia común para lograr a estabilidade do país mediante a consolidación da democracia, a redución da conflitividade social e a adopción de medidas para abordar a crise que se viña arrastrando dende 1973.

Plan de Estabilización:

Programa de reformas económicas realizado por un equipo de ministros e altos cargos técnicos (tecnócratas, sobre todo do Opus Dei) en 1959 co obxectivo de abandonar o modelo autárquico intervencionista da primeira etapa do franquismo cara un modelo liberalizador que sentara as bases da nova etapa, coñecida como “desarrollismo” económico, que abrise as portas ó investimento estranxeiro.

UCD:

Unión de Centro Democrático, formación política que crea Adolfo Suárez para concorrer ás primeiras eleccións democráticas en España dende a II República en xuño de 1977. Esta formación congrega a diferentes personalidades políticas que impulsaron o reformismo político dende o franquismo. Gañou as eleccións do 77 e 79, pero viuse sometido a un desgaste enorme polas dificultades do tránsito da ditadura á democracia e desapareceu en 1983.

Desenvolvemento sustentable:

Capacidade dunha sociedade para cubrir as necesidades básicas das persoas sen prexudicar o ecosistema nin ocasionar danos no medio ambiente. Deste xeito, o seu principal obxectivo é perpetuar ao ser humano como especie, acadando un estado de equilibrio entre economía, sociedade e medio ambiente.

Feminismo:

Movemento político e social que defende o principio de igualdade entre os homes e as mulleres a través da extinción da sociedade patriarcal. En España a primeira asociación feminista nace en 1918 e foi a Asociación Nacional de Mujeres Españolas (ANME) e una das máis famosas integrantes sería Victoria Kent. Foi perseguido durante a ditadura de Primo de Rivera e de Franco.

Movements antiglobalización:

Grupos heterexóneos de activistas políticos e sociais que acusa ao actual proceso de globalización de beneficiar ás grandes multinacionais e aos países máis ricos² acentuando a precarización do traballo, e consolidando un modelo de desenvolvemento económico inxusto e insustentable. Tamén o acusa de socavar a capacidade democrática dos Estados.

Patrimonio histórico:

Conxunto de bens, tanto materiais como inmateriais, acumulados ao longo do tempo, que se consideran valiosos para as persoas ou a sociedade, e por tanto merecedores da súa conservación e transmisión ás xeracións futuras. Poden ser de tipo histórico (arqueolóxico, artístico, etnográfico, etc.) ou natural (ecosistemas merezan ser protexidos polo seu valor).